

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

Бүгэдэ арадай сонин

ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

ДУХЭРИГ

№ 9 (310)

2003
Февралейн
27
Четверг

№ 25
(20687)

Хабарай
экин хүхэ
бар
нарын
26
гарагай
5

Буряад
Унэн

*Природы женское начало
Меня приводит
в восхищенье,
Весны тревожные напевы
И мягкой зелени рожденье.*

*Хочу я, чтобы сердце пело,
И славило трав цветенье,
В степи моей любимой
Восходов ярких пробужденье.*

*Ее просторы – бесконечны,
Земля ей колыбель качает,
И дышит воздухом
целебным,
Дождем, росой умывает.*

*Едини на веки вечные
Солнышко и человек.
В нашей большой Вселенной
Уходит с орбиты Век.
Галина БАЗАРЖАПОВА.*

Коллаж Аркадия БАТОМУНКУЕВА.

Буряад Республикын 80 жэлэй ойдо

АЙМАГУУДАЙ ЭКОНОМИКЫН БОЛОН СОЁЛОЙ ҮДЭРНҮҮД УЛААН-ҮДЭДЭ

Буряад Республикын 80 жэлэй ойтой дашарамдуулан, аймагуудай экономикын болон соёлой үдэрнүүд Улаан-Үдэдэ 2003 оной февральһаа июль хүрэтэр үнгэргэгдэхэн. Хүдөө ажахын болон промышленностин выставкэ, яармагууд, арадай уран бүтээлэй, фото-зурагуудай выставкэнүүд, концертнүүд, хотын предпринятинуудта, хуралсалай эмхи зургаануудта уулзалганууд, уран найханай коллективүүдэй гала-концертнүүд энэ үедэ эмхидхэгдэхэ.

Февралейн 25-да ород драмын театрта Прибайкалийн аймагай үдэрнүүд нээгдээ. Саашанхи үедэ болохо хэмжээ ябуулгануудай график доро толилогдоно.

Аймагууд	Болзор	Концертнүүдэй болохо газар	Выставкэнүүдэй болохо газар
Захаминай Кабанскын Яруунын Сэлэнгын Бэшүүрэй Ивалгын Хориин Хяагтын Баргажанай Хойто-Байгалай Загарайн Тарбагатайн Баунтын Мухар-Шэбэрэй Муяын Хэжэнгын Түнхэнэй Хурамхаанай Ахын Ээдын	Мартын 5 Мартын 18 Мартын 31 Мартын 25 Мартын 26 Апрелин 2 Апрелин 3 Апрелин 10 Апрелин 16 Апрелин 18 Апрелин 25 Апрелин 28 Апрелин 29 Апрелин 30 Майн 5 Майн 16 Майн 20 Майн 23 Майн 27 Майн 29	Оперо баледей театр Ород драмын театр Буряад драмын театр Оперо, баледей театр Ород драмын театр Филармони Буряад драмын театр Филармони Ород драмын театр Филармони Ород драмын театр Оперо, баледей театр Ород драмын театр Филармони Буряад драмын театр Буряад драмын театр Буряад драмын театр Буряад драмын театр Буряад драмын театр	Уран зурагай музей Түүхын музей Уран зурагай музей Түүхын музей Уран зурагай музей Түүхын музей Байгаалин музей Түүхын музей Уран зурагай музей Түүхын музей Түүхын музей Байгаалин музей Түүхын музей Уран зурагай музей Түүхын музей Түүхын музей Уран зурагай музей Түүхын музей

ЭНЭ ДУГААРТАМНАЙ:

Буряад Республикын Президентын дэргэдэхи набая хүсөөгүй үхибүүдэй болон тэдэнэй эрхэнүүдые хамгаалгын хэрэгүүдэй талаар комиссийн түрүүлэгшын орлогшо Н.Ч.Цыбенова комиссийн ажал ябуулга тухай. Б.Болотов

Хори буряадуудай Сагаан хаанда ошоһоор 300 жэлэй ойтой дашарамдуулан

Буряад Республикын 80 жэлэй ой. Захаминай аймагай экономикын болон соёлой үдэрнүүдые угтуулан

Парти болон хүдэлөөнүүдтэ. Гэр худалдаха, худалдажа абаха, андалдаха гэбэл...

П.Ж.Цыдыповагай «Эхын нангин ном» тухай. Ц.Дондогой

Буян

Бурхан зурадаг шэдитэдэ тухай. Ц.Дондогой

Шаманская поэзия и ее связь с культом орла. Е.Балдан-максарова
О книге М.Чойбонова. М.Хамгушкеева

Буряадай элитэ уран зохёолшо Чимит Цыдендамбаевай 85 жэлэй ойдо

Бадма баабай

Зүүн зүгэй зүнтэйхэн Зүгы. Буряадай элитэ уран зохёолшо Цырен-Базар Бадмаевай 75 жэлэй ойдо

Дэлхэйн уран бэлигэй дээжэһээ

БАЯР ХҮРГЭНЭБДИ Буряад Республикын Президент, Правительствын Түрүүлэгшэ Л.В.ПОТАПОВТА

Хүндэтэ Леонид Васильевич!
Буряад ороной заншалта соёл болбосоролие сахиха, арадай уран бэлиг болон соёлой-сүлөө сагаа эмхидхэлгын ажал ябуулгыг хүгжөөхэ хэрэгтэ анхаралаа хандуулжа, оролдосо хэшээл гаргажа байһанайтнай түлөө Россин Федерацийн Соёлой министерствын, Россин гүрэнэй Арадай уран бэлигэй байшангай зүргөө Танда гүнзэгы сэдхэлхээ баяр баясхалан хүргэнэб.

Буряад Республикын Соёлой министерство, республикын Арадай уран бэлигэй түб энэ хүдэлмэридэ ехэ габьяатай байна.

Буряад Республикын Арадай уран бэлигэй түбтэ Буряад Республикын Гүрэнэй шан олгоһон ушар арадай искусствын эрхим ёһо заншалнуудые сахиха, олоной дунда нэбтэрүүлхэ асуудалнуудые шийдхэлгэдэ, соёлой хүдэлмэрилэгшэдэй эрилтэ хэрэглэмжэнүүдтэ танай республикын хүтэлбэрийн гол анхаралаа хандуулжа байлгын ёһотой гэршэ жэшээ болоно.

Энэ хайра шагнал Эсэгэ ороноймнай соёлой дундаршагүй нөөсэ баялигта - арадай уран найханай зохёохы ажал ябуулгада танай республикын гүрэнэй засагай дээдын зургаануудай анхарал оролдосотой хандасые гэршээлэн, Россин Федерацийн бусад мого нютагуудта жэшээ болохо байһаниинь дамжаггүй.

Буряадай Арадай уран бэлигэй түбтэ Гүрэнэй шан барюулалга хэдаа арадай искусство болон тэрэниие түлөөлжэ байгшадые дэмжэлгын, найн дуранай уран найханай соёлой ажал ябуулгыг заабари туһаламжаар хангалгыг нарижуулан найжаруулгын замда шухала алхам болоно. Республикын Арадай уран бэлигэй түбые Буряад Республикын Гүрэнэй шангаар шагнаха тухай шийдхэбэри Россин соёлой ажабайдалда горитой үйлэ хэрэг болохо байһандань найданабди.

Россин соёлой уута бялигай аша туһада Буряадай арадай уран найханай соёлые дэмжэхэ, тэрэниие нэбтэрүүлхэ хэрэгтэ саашадаашье туһалха байһандатнай найдажа байһанаа мэдүүлэнэбди.

Э.С.КУНИНА,
Россин Соёлой министерствын коллегийн гэшүүн,
Россин Гүрэнэй Арадай уран бэлигэй байшангай директор, ЮНЕСКО-гэй дэргэдэхи Арадай уран бэлигэй талаар уласхоорондын эмхиини (IOV) геиеральна секретариини орлогшо.

1-2 марта 2003 г. в спортивном комплексе СДЮШОР №10 (п. Заречный, ул. Кабанская, 51) состоится первенство Сибирского федерального округа по женской борьбе среди кадеток 1986-88 г.р.

Начало соревнований в 10 часов.
День приезда 28 февраля с.г.

Участвуют сильнейшие борцы Красноярска, Иркутска, Новосибирска, Кемерово, Ангарска, Кызыла, Абакана, Читы, Улан-Удэ, Ханты-Мансийского, Усть-Ордынского, Агинского округов.

БУДДИЙСКИЙ ЦЕНТР КАРМА КАГЬЮ г. Улан-Удэ.

Вниманию СМИ! Ваши представители приглашаются на пресс-конференцию **Ламы Оле Нидала**, одного из самых признанных в мире буддийских мастеров, которая состоится в театре Бурдрамы перед его лекцией 1 марта 2003 г. в 18.00.

Тел.: 44-29-09 Пусть это послужит благу всех существ!

БУДДИЙСКИЙ ЦЕНТР КАРМА КАГЬЮ г. Улан-Удэ.

Всего один день!

1 марта - лекция "Буддизм здесь и сейчас" **ЛАМЫ ОЛЕ НИДАЛА**, одного из самых признанных в мире буддийских мастеров, в 19.00 в театре Бурдрамы. Вход бесплатный. После лекции - автобусы, дискотека.

Тел.: 44-29-09 Пусть это послужит благу всех существ!

ОАО "Улан-Удэ - Лада"

дочернее предприятие АВТОВАЗ

1 Автомобили ВАЗ всех модификаций

Предпродажная подготовка

Поставки фирменных запчастей с АвтоВАЗа

Техническое обслуживание

Все виды ремонта

Обмен старых автомобилей ВАЗ на новые с доплатой

Гарантия 2 года

г.Улан-Удэ, ул.Лебедева, 30, тел.: 42-43-69, 41-30-34

САГАЙ УЛАРИЛ

Энэ үдэрнүүдтэ республика дотор уларил хубилжа, зарим нютагуудаар саһан орохо, нулахаанаар бордоһолхо. Баруун хойноһоо секундын 6-11 метр хүсэтэйгөөр халхилха, саг зуура секундын 16 метртэ хүрэхэ. һүниндөө 13-15 градус хүйтэн, үдэртөө 7-9 градус.

Буряад Республикын Президентын дэргэдэхи
Старейшинэнүүдэй соведэй хүдэлмэри тухай

ҮНЭН ЭХЭ ҮНЭТЭ ЗҮБШЭЛНҮҮД

Манай республикын Президентын дэргэдэ Старейшинэнүүдэй совет гэхэн зүбшэн хэлсэлгын нийгын бүридэл бии юм. Тэрэ соведэй гэшүүд хадаа үндэр наһатайшуул, гол түлэб хүтэлбэрлхы ажалда урдап хүдэлжэ ябаһан зон. Тэдэнэй олонхинь колхоз, совхозууды, аймагууды, министерствэнүүды толгойлдог байһан. Тинмэхэ дүй дүршэлтэй, ажабайдалы хайса мэдэхэ хүнүүд ааб даа.

Паяхана соведэй ээлжээтэ зүблөөн дээрэ республикын хүдөө ажыхын байдал тушаа һонирхолтой хөөрлөдөө болоо.

Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Леонид Дашисвич Турбянов энэ зүблөөн дээрэ хүдөө ажыхын үйлдбэрлэйн һүүлэй гурбан жэлэй дүнгүүд тухай элидхэл хээд, энэ һалбарине саашадань хүгжөөхэ ямар хэмжээнүүд ябуулагдаха гэжэ сонсохобо.

Мүнөө үедэ республикын дэбисхэр дээрэ дүн хамта хүдөө ажыхын 215 хамтын предпритинууд, таряашадай фермернүүдэй 2655 бүридэлнүүд, 155 мянган үмсын ажыхынууд, тэрэшлэн һү үйлдбэрлэдэг 11, мяха үйлдбэрлэн болбосоруулдаг 5, таряа татадаг 4, эдэ хоолой 16 предпритинууд хүдэлнэ.

Пүүлэй гурбан жэлэй туршада хүдөө ажыхын һалбари үндэжэ эхилээ гэхэн тобшолол Л. Турбянов хэбэ. Тусхайбал, 2002 ондо урда жэлэйхидэ орходоо 20,2 процентээр продукция үйлдбэрлэгэ дээшлэн байна. Эбэртэ бодо малай тоо энэ хугасаада 5500 толгойгоор олошороо, мүн гахай олоор үхсээрлэгдэдэг болобо.

Үнгэрһэн жэлдэ 57,6 мянган тонно мяхан худалдаанда гаргагдаа. Тэрэн урда жэлэйхидэ орходоо эхэ. 2000 жэлэйхидэ орходоо недондо 6,8 мянган тонно эхэ һүн абтаһан байна.

Гэбшье ган гасуурһаа шалтагаалжа, орооһо таряан багашагаар хуряагдаа.

Сэхыень хэлэхэдэ, абтаһан бүхы продукция 70 процентые үмсын ажыхынууд үйлдбэрлэнэ.

Саашадань хүдөө ажыхын һалбарине хүгжөөхэ тусхай Програма Правительство баталан абаа юм. Тэрэнэй удхаар 2004 ондо 2000 онойхидэ орходоо 13,2 процентээр һалбарин валова продукция дээшлэхэ ёһотой. Харин хүдөө ажыхын продукция болбосоруулан үйлдбэрлэхэ предпритинууд 23 процентээр бүтээсээ дээшлүүлэхэ зорилготой. 2005 ондо һалбари бүхыдөө 743,5 млн. түхэригэй продукция үйлдбэрлэхэ ёһотой.

Харин байгша жэлдэ 160 мянган тонно орооһо таряа, 170 мянган тонно хартаабха, 77,1 тонно овош, 59 мянган тонно мяха, 236 мянган тонно һү, 54 млн. үндэгэ, 536 тонно нооһо абахаар хараалагдана.

- Хүдөө ажыхы хүгжөөхэ арга боломжонуд бии, гансал оншыень оложо шадаха хэрэгтэй, - гэжэ Мухар-Шэбэрэй аймагай гулваа Юрий Афанасьевич Петров хэлэнэ. - Жэшээлхэдэ, манай районой «Искра» ажыхы бүхы һалбаринуудай талаар яһала амжалтанууды туйлана. Хонхолойдо мүнөө дүн хамта гурба мянган шахуу эбэртэ бодо мал, дүрбэн мянга шахуу гахай тэжээгдэнэ. Хамтыншые, үмсыншые ажыхынуудай продукцияе таталаггүй худалдажа абаха асуудал шиндхэгдэнхэй. Харин Заганда, мүн урдань Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз байһан нютагта хамтыншые, үмсыншые ажыхынууд өөдлэнгүй. Ерэн онойхитой асуулбал, мүнөө эдэ нютагуудта эбэртэ бодо малай тоо 40-45 процентээр доошолһон байха юм. Иимэрхүү нютагуудай өөһдын хүтэлбэрлүүд бодолгото болохо зэргэтэй, - гэжэ Ю.А.Петров зүблөөн дээрэ хэлэбэ.

Урдань Зэдэдэ «Мир» колхозые, удаань аймагууды толгойло ябаһан, ветеринар мэргэжэлтэй, Старейшинэнүүдэй соведэй гэшүүн Дондог Юмжапович Цыбикжапов хонин ажалай һуларһан ушараар ехэтэ голхорно. Хэрбээ урдань республикада дүн хамта миллионһоо холо үлүү тоотой хонин хүрэг байгаа наа, харин мүнөө оройдоо хоёр зуугаад мянган толгой үлэһэн байха юм. Хэндэ хониной мяхан, нооһон, арһан хэрэггүйб? Энэ һалбарин продукция дэлгүүртэ эрилтэтэй байха ёһотой. Энээн тушаа бодомжолоо үзэхэ хэрэгтэй гэхэн дурадхал оруулба.

- Ган гасуур гэлсэхэбди, зүгөөр манай республика уһа голоор элбэг гээшэ. Юундэ таряалан, сабшалан уһалууриха хэрэгтэ анхарал хандуулагданагүй гээшэб, - гэжэ Цэдэн Мункуевич Данзанов гайхана. - Уһалуурин түхээрлэнүүдтэ онсо анхарал хандуула саг тулажа ерээ.

- Үндэһэн яһатанай үхсээрлэжэ байһан заншалта мал гэхэ һарлагууды хадата аймагуудта олошоруулаа наа, аша туһатай байха бэлэй, - гэжэ соведэй гэшүүн М.Ц.Гармаев һанамжаа хэлэбэ.

Тэрэшлэн соведэй гэшүүд Н.В.Бутуханов, Ф.Е.Ефимов, В.И.Струневич, Г.Н.Бородин, Н.Е.Шелковников, Н.Е.Медведев гэгшэд өөһэдынгане һанамжа, дурадхалнууды хэлэхэдэ, илангаяа таряаланай үржэлые һайжаруула тушаа Хүдөө ажыхын министерствын анхаралы хандуулаа.

Буряадай хүдөө ажыхын академин ректор Александр Петрович Попов зүблөөн дээрэ үгэ хэлэхэдэ, эрдэм шэнжэлгын һонирхолтой дурадхалнууды хамтын зарим ажыхынууд үйлдбэрлэдөө хэрэглэнэ, харин үмсын ажыхынууд эрдэмтэй нүхэсэнгүй гээбэ. Манай уларида таарамжатай технологиин шэнэ зүйлнүүд академин «портфельдэ» олон байха.

Хүдөө ажыхын мэргэжэлтэдые һурган бэлдэхэ асуудал дээрэ А.П. Попов тогтобо. Зоотехник, ветеринар, экономист, инженернүүд, һүүлэй үедэ газарай кадастрын талаар мэргэжэлтэд диплом абаһаар, хүдөө нютагаа ошохо дурегүй байдаг. Хүдөөдэ эльгээгдэнэ мэргэжэлтэдэй оройдоо 20 процент тогтонижоно. Юуб гэхэдэ, тэдэнэртэ эрхэ байдал түхээрэгдэнгүй, салин бага.

Хорин процент бэшэ, үшөөшье үсөөн мэргэжэлтэд хүдөөдэ үлэнэ ёһотой гэжэ Старейшинэнүүдэй соведэй түрүүлэгшэ Дамба Цыренович Будаев хэлэхэ юм.

- Та бүгэдэнэй һанамжа, дурадхалнууды анхархабди, саашадахи хүдэлмэридөө хэрэглэхээ оролдохобди, - гэжэ Л.Д.Турбянов тобшолол хэбэ.

Президент Л.В.Потапов соведэй гэшүүдэй үүргые үндэрөөр сэгнэжэ, саашадашые тэдэнэрэй хабаадалгатайгаар шухала асуудалнууды зүбшэн хэлсэжэ байха тухайгаа мэдүүлээ.

Николай НАМСАРАЕВ.
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын
хэблэлэй албан мэдээсэнэ :

АЛБАНДАА ШАЛГАРАГШАДЫЕ ТЭМДЭГЛЭБЭ

Эсэгэ ороноо хамгаалагшадай үдэртэ зориулагдаһан баярай хэмжээ ябуулануудта республикын Президент Леонид ПОТАПОВ хабаадаба.

Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын хүдэлмэрилэгшэдтэ гүрэнэй хайра шагналууды барюулан байгаа. Мүнөөнэй үетэн эсэгэнэрэйнгээ болон үбгэ эсэгэнэрэйнгээ дайшалхы ёһо заншалнууды нэрэтэй солотойгоор үргэлжлүүлнэ гэжэ тэрэ тэмдэглээ.

Хойто Кавказда тусхай даабаринууды бэлүүлхэдэ, эрэлхэг зориг, баатаршалга гаргаһанайнгаа түлөө Россин Федерациин Президентын нёдондо жэлэй ноябрь һарын Зарлигаар

лейтенант Анатолий Коробенковто России Геройн үндэр нэрэ зэргэ олгогдоо һэн. Эдэ үдэрнүүдтэ тэрэ Москвага Зэбсэгтэ Хүсэнуудэй офицернүүдэй бүгэдэ армин зүблөөндэ хабаадажа байна.

Чечен Республикада конституционно гурим журам тогтоолгодо эрэлхэг зориг, баатар габьяа харууланайнгаа түлөө нютагаймнай үшөө нэгэ түлөөлэгшэ - Буряадай МВД-гэй дэргэдэхи ОМОҢ-ой командирай орлогшо милицин «капитан Аламжа Владимирович Сыренов Эрэлхэг зоригой хоёрдохи орденээр шагнагдаа һэн. Февралин 21-дэ болоһон баярай суглаан дээрэ тэрээндэ «Шэн зоригой түлөө» медаль барюулагдаба.

АМИН ШУХАЛА АСУУДАЛНУУД

Буряад Республикын Правительствын ээлжээтэ суглаан февралин 25-да болобо. Республикын Президент Леонид ПОТАПОВ тэрэниие хүтэлһэн байгаа. Экономическа хүгжэлтын болон гадаадын харилсаа холбоонуудай министр Татьяна ДУМНОВА 2002-2004 онуудай республикын социально-экономическа хүгжэлтын программа бэлүүлгын дүнгүүд тухай хөөрбэ.

Северобайкальск хотын социально-экономическа хүгжэлтэ бэлүүлгын дүнгүүды мүн лэ хаража зөө.

Үхибүүд болон наһаа гүйсөөгүйшүүлэй энэ жэлэй амаралта, элүүрые хамгаалга ба тэдэниие ажалаар хангалы эмхидхэхэ хэмжээнүүд тухай ажалай болон социальна

хүгжэлтын министр Степан Ефимов мэдээсэбэ.

Теле-радиодамжуулгын нийтэ нэгэн сеть барилгые технико-экономическа талаһаань үндэһэлэн харуула асуудалаар промышленностин министрэй орлогшо Юрий Крохичев элидхээ.

Буряад оройной дэбисхэр дээрэ газарые гүрэнэй зөөри болгожо амярлаха, илган тодорхойло талаар хүдэлмэри бэлүүлхэ тухай республикын Зөөрин харилсаануудай гүрэнэй хорооной түрүүлэгшын нэгэдэхэ орлогшо Баяр Ральдин мэдээсэһэн байха юм.

Гэр байрын-коммунальна ажыхы шэнэдхэн хубилгах асуудалаар Улаан-Үдэ хотын мэр Геннадий Айдаев элидхэбэ.

ХИНАЛТЫН ХҮТЭЛБЭРИ ТУХАЙ

«Буряад Республикын Президентын дэргэдэхи хиналтын хүтэлбэри тухай Дүрим баталха тухай Зарлигта Президент Леонид Потапов гараа табиба.

Республикын Президентын хиналтын эрхэ түдөөлэгэнүүдые хангаха гээшэ тус хэлтэсэй гол шухала уялга болоно. Мүнгэн һангые гамтайгаар тусхай зорилготойгоор гаргашалгы хинаха, шалгаха гээшэ Хиналтын хэлтэсэй хүдэлмэрин эгээл шухала асуудал мүн. Энэ хадаа тон шухала, харюусалгатай хүдэлмэри болоно бшуу.

ФЕСТИВАЛЬДА ИЛАГШАДА – БУРЯАДАЙ ПРЕЗИДЕНТЫН ШАН

Буряадай гүрэнэй телерадиокомпаниин эмхидхэн «Сагаан һара» гэжэ эстрада дуунай уласхоорондын телевизионно гурбадахи фестивальда илажа гарагшадай нэгэндэ 30 мянган түхэриг барюулаха тухай Захиралтада республикын Президент Леонид Потапов гараа табиба.

Буряад арадай болон эстрада дуунуудые шадамар бэрхээр, уянгата һайханаар гүйсэхэдэ Бадма-Ханда Аюшеевада Буряад Республикын Президентын 1999 болон 2001 онуудай шангууд барюулагдаа һэн гэжэ һануулаха шухала. Тиэхэдэ «Домино» дуунай

ансамбльда барюулагдаа һэн. Эстрадын энэ коллектив гансал Буряад орондоо бэшэ, харин Сибирийн болон Алас-Дурна зүгэй можо нютагуудаар алдаршанхай.

АПК-гай МҮНӨӨНЭЙ БАЙДАЛ БА ЕРЭЭДҮЙ ТУХАЙ

Буряад оройной хүдөө ажыхын болон эдэ хоолой министр Виктор Бубнов февралин 27-28-да аймагуудай хүдөө ажыхын эмхинүүдэй хүтэлбэрлэгшэдтэй хөөрлөдөө хээхэ юм гэжэ Хүдөө ажыхын ба эдэ хоолой министерствын хэблэлэй албан мэдээсэнэ.

Агропромышленна комплексын бүхы шэглэлнүүдээр үндэһэн шухала

асуудалнууды хаража үзэхэ юм. 2002-2004 онуудта аймагуудай социально-экономическа хүгжэлтын программа бэлүүлгын дүнгүүдтэ онсо анхарал хандуулагдаха байна. Аймагуудай АПК-е, хүдөөгэй захиргаануудые, хүдөө ажыхын эмхинүүдые хүгжөөхэ түсбүүд тухай асуудалаар дэлгэрэнгы хөөрлөдөөн болохоор хүлээгдэнэ.

ХОНИН НҮРЭГЭЙ НҮР УДХАНЬ

Буряадуд эргэ урда сагнаа малаа ажаллажа, мяха тонооо эдиж, арна шүрбэнэ эдлэж, амидаржа ябахан түүхтэй. Табан хушуун мал соо хонин гэшэ хамагай сэх ашаг хүртөөдэг амитан. Хонинной мяхан хүнэй бээдэ эм гэдэг. Нарай хүүгэдтэй болоһон эхэнэриүүд нарын туршада хонинной мяхаар шаһаһан боро шүлэ уужа, бээ заһажа тэнхэдэг байһаниинь дэмы бэшэ. Хонинной зунгагыше мылэ болохоһоо гадна, хүнэй бээдэ аша гыһатай. Нарайлхадаа, эхэнэриүүд хонинной хоргоһон, хохир дээрэ хүнгэрдэг байгаа. Хохир гэшэ хүүгэдтэ үбшэ хабша хүргэдэггүй. Хусын хохироор гэрээ хаялхада, хулганаан орохогүй. Хуса адуулһан хүндэ үбшэн бэлээр хүрдэггүй байһан гэхэ.

Иигэжэ хонин ажал эрхилжэ, нэеы гэр соо амидарһан хүн ута наһа наһалдаг хэн ха. Урдандаа хонинной арһые сагаан эдээгээрээ бүд шэнги болотор эдэжэ, хубсаһа оёдог байгаа. Зунай сагта үнэгүй, хабшаһан үмдэ, харьмай дэгэл үмдэхэдэ, нэрюүжэн байһан. Хабар, намарай уларидаа сээжэ, хурьган, хүрбэдхэ дэгэл, хүбэн гү, али нооһоор хэһэн тэрлиг үмдэжэ, үбэлэй хүйтэндэ нэхы үзүүр дэгэл, ямаан даха, пэнии үмдэдэг байһан. Хонинной нооһоор бүридэг, тэмээнэй зогдоруор ооһор томожо оёдог байгаа. Адуунайнгаа дэлхээр, һүүлээр ооһор, бүшэ томодог, үхэр малай шүрбэнһөөр арһа хубсаһа оёдог хэн. Энээн дээрэнхэ харахада, мал гэшэ буряадай амидарха гол арга нүхэсэл байгаа. Мүнөөшье малгүйгөөр яажа ажаһуухабибди?!

Хүгшэд, үбгэд, үндэр наһатай зон үхибүүдэ хургахандаа, гал гуламтаяа сэбэр байлгаха, гол горхон руу муухай юумэ хаяхагүй, нёлбохогүй гэжэ ходоол эаажай байдаг. Гал хэлэжэ хэдаа гэрэй заяаша мүн. «Яс-тас гэжэ (наһан) түлээнэй няжагананан абыанай гарахадань, эдээнэй дээжэ хоолһоо үргэдэг юм», - гэжэ эжы, абамнай хэлээд, эдэе хоолһоо үргэхэдэе: «Гал заяашамнай бидэнээ харалсажа, туһалалсажа байгт», - гэжэ гуйдаг байгаа.

Пеэшэнэй амһарта түлээгээ аалиханаар табиһые, урдуурнь хормойгоороо нарпагашалдан гүйлгэлдэхыемнай хоридог хэн. Хурса үзүүртэй түлээ үзүүрээрнь түдлэхгүй, галай заяаша айха гэдэг бэлэй. Хутага гал тээшэ харуулаад табижа болохогүй. Галайнгаа амһарые, хаалтаяа хүлөөрөө үдхэлэн хаажа болохогүй. Мүнөө ханахадан, ехэл хургаал, заабаринууд байгаа. Янгинама хүйтэн үбэлэй харануудта нэеы гэрэй түхэлтэй хотон соо дулаахан байдаг. Хонидой орохын урда тээ эзэн хүн үглөөгүүр обоолһон хохирыень тараажа, хэбтэриинь зохёогоод, хонидоо оруулжа хаадаг. Хонид гэшэ халуун бээтэй амитад тула, бээ бээһээ дулаасаад, булта абяагүй хибэдэхээ хибэжэ хэбтэдэг юм. Сагаан нарын гаража, уринай ами ороходо, хотон соохи хэбтэринь нараңда игаажа, бүмбыжэ эхилдэг.

Хонин хурьгалба, хурьганинь түлгэ болобо, түлгэнь зуһаг, зуһагынь шүлгэ, шүлгэнь бүдүүн хонин болодог. Эрэ наа, эрье болохо.

Ногооной урһаһан үедэ хурьган заһаа гэжэ нэрэтэй сээсэгэй һалбархадань, хонин һү ородог. Борсогор жаахан хурьгахан эхээ хүхэжэ, үе мүсээ тэниилгэжэ, үдэр бүри өөдэргэ болодог. Эхэдэ голлуудһан хурьгадые эхэдэнь абхуулжа гэжэ эзэн эхэнэр тээгэдэг байгаа. Хонгёо гоё хоолойгоор, үглөөнэй улаан наранаар иигэжэ тээгэдэг байһан.

**Хүхэ ногоон урһахал даа,
Хүхы шубуун донгодохол даа,
Хүхэ гэлэншини гэлбэрхэл даа,
Хүхүүлыш даа хурьгана,
Тээгэ, тээгэ, тээгэ.
Хушуу харахан хурьгана
Хуханан, хуханан хүхүүлыш даа,
Тээгэ, тээгэ, тээгэ.
Хажуухандаш юуниши
Хэбтэхэб даа.
Хонин хүрэгшини хурьгатай,
Тээгэ, тээгэ, тээгэ.**

Иигэжэ дуулажа, хониео уяруулжа, хурьгыень абхуулдаг байһан.

Уг унгиа мэдэдэггүй, хүндэдэггүй, тахидаггүй зон үбшэн хабшанда нэрбэгдэнэ, гэнтын аюул баршадта дайрагдана. Буряад угсаатан булта эбтэй, боди сагаан сэдхэл сэдхэжэ, үри бэеынгээ, аша зээнэрэйнгээ жаргал хаража, хуң сагаан хонин жэлдэ дүрбэн тэгшэ һуухамнай болтогой!

**Х.РЫГЗЫНОВА,
ажалай ветеран.**

Хори буряадуудай
Сагаан хаание бараалхан
ошоһоор
300 жэлэй ойдо

Элитэ эрдэмтэн, аяншалагша, монгол туургатанай хэлэнүүдые, буддын шажанай түүхые шэнжэлэгшэ, бөө шажантанай дурданга домогуудые, арадай үлгэр туужа суглуулагша, эдэбхитэй олонимтын ажал ябуулагша, түрэл арадайнгаа эрхэ сүлөөгэй түлөө наһан соогоо тэмсэжэ ябаһан Базар Барадинай зохёолууд сооһоо нэгэ шүлэгмөн тэмдэкомнай.

Базар БАРАДИН

БУРЯАД-МОНГОЛОЙ УГ ГАРБАЛАЙ ДОМОГ

Эртын сагай эхиндэ,
Урда сагай урилда,
Үндэр тэнгэрийн бүрхэггүй
Сэлмэг найхан байхада,
Үлгэн дэлхэйн эзэгүй
Уужам сүлөө байхада,
Амитан зоной олон болоогүй
Хомор үсөөн байхада,
Ал гүрөөлэй үсөөн болоодүй
Элбэг олон байхада,
Энэ байгша буряад аймагай
Үбгэ эсэгэ болохо заяатай
Нодо бэе найхан шарайтай,
Ноһор оюун, нүрхэй зоригтой

Эрхим хүбүүн түрэжэ,
Эрэ болон эгдэйбэ,
Хүйхэр хүбүүн түрэжэ,
Хүмүүн болон хүрдыбэ,
Бахадаха зоригтой
Барга баатар гэжэ нэрлүүлбэ.
Үлгэн дэлхэйн уужамые эрижэ,
Уһан далайн гүниин хаража,
Гараха наранай зүгһөө
Гансаараа гаража,
Байгал мурэнэй хүбөөдэ
Байра һунган ерэбэ.
Орьёл торьёл оройтой
Олон түмэн мундаргыс
Харын сэх харатанһаа
Хаалта болгон һууба.
Мүнгэн сагаан малгайтай
Мүнхэ түмэн нарьдагыс
Борын сэх боротонһоо
Боолто болгон һууба.
Байгал сэх мурэнэй
Баруун, зүүн хүбөөдэ
Байгаа олон ангуудта
Бахадажа байралба.
Уһан сэх мурэнэй
Урда хойто хүбөөдэ
Ой тайгын ангуудыс
Олзолжо һуурилба.
Адуун хүлэгөө унажа,
Арад түмэнөө дахуулжа,
Арса жодоо тайгыс
Абалажа һууба,
Хуша жодоо тайгыс
Хүбшэлэжэ һууба.
Үргэн дэлхэйн үргэмжөөр
Үлзы найхан һууба.
Үндэр тэнгэрийн эбигээлээр
Үнгэ найхан һууба.
Эди наһаая гүйсэжэ,
Эрын эрхим болоод,
Эмын найниис гуйжа,
Үсын нүхэрыс һуугаба.
Уг сэх үндэнхэс
Таһалхагүй заяатай,
Гал сэх гуламтаяа
Нүнөөхөгүй хүлдэтэй,
Үлгэн эхэдэ үргэгдэхэ,
Үй түмэн болохо,
Тэнгэри эсэгэдэ тэдхэгдэхэ,
Түг түмэн болохо,
Үри найхан шарайе
Үлэмжэдэ хүсэбэ.
Харбалдахада хашалсаха,
Тулалдахада тулгалха,

Уймарлахада ойлгуулха,
Үтэлхэдэ үргэхэ,
Олон түмэнийс түрүүлэхэ
Нодо найхан хүбүүдэй
Нүлдэ заяа бэдэржэ,
Хүхэ мүнхэ тэнгэринһэ
Хүсэ заяа гуйба,
Юһэн сэх тэнгэринһэ
Ехэ заяа гуйба.
Харбалдахада хашалсаха
Хаба сэх зоригтой,
Үндэр найхан бээтэй
Үлээдэй хүбүүтэй болобо.
Үтэлхэдэ үргэхэ
Үһэн гэнэн һаналтай
Бошог сэх заяатай
Буряадай хүбүүтэй болобо.
Уймарлахада ойлгуулха
Уран сээсэн оюунтай,
Хурса найхан шарайтай
Хорбодой хүбүүтэй болобо.
Эсэгэ баатар үтэлжэ,
Үбгэ наһан болоходоо,
Үлишэгүй зоригтой

Үндэр найхан Үлээдэйс
Харин хабна хухалжа яба,
Харин уладыс эзэлжэ яба гэжэ
Үрээл зарлиг хайрлажа,
Хэтын найхан мурьсыс заажа,
Орохо нарыс зүглүүлжэ,
Орон нютаг һунгуулба.
Үһэн гэнэн һаналтай
Бошог сэхтэй Буряадай
Үтэлһэн бээсмин үргэжэ,
Үрээл найхан үгыемни абаарай,
Гал сэх гуламтысмин сахижа,
Гарал сэх үгыемни залгаарай,
Үргэн дэлхэй эхэдэ үргэгдэжэ,
Үндэр тэнгэри эсэгэдэ үршөөгдэжэ,
Ангай мяхаар таһалдахагүй,
Амандаа золтой ябаарай,
Өөхэтэй мяхаар халгилжа,
Үлдэхыс үзэхэгүй ябаарай -
Үрээл үгээс үгэлэжэ,
Өөрын бээс үргүүлбэ.
Уран сээсэн оюунтай
Хурса найхан Хорбодойс
Бугын тарганиис бэдэржэ,
Булганай найханиис барыжа,
Шэлүүһэнэй бэдэртэйс шулгалжа,
Үнэгэнэй халтарыс олзолжо,
Эдэнэй найниис эдижэ,
Үнгэ найхан ябаарай,
Эдэй найниис эдлэжэ,
Энхэ мэндэ ябаарай,
Сэбэр найхан шарайтаниис,
Сээжин сэх ухаантаниис
Эсэгэлэхэ болоорой,
Нүр сэх зоригтонни
Нүлдэ сэх заяатаниис
Нагасалаха болоорой гэжэ
Үрээлээ үгэлэжэ,
Хэтэ заяа зохбо.

Номо номоо хайрлажа,
Нашан харсагаая барюулжа,
Гараха нарыс зүглүүлжэ,
Гарай найханаар залгажа,
Нүдэнэй найханаар хаража,
Нютагай найханиис эриулбэ.
Эсэгэ Барга баатарай
Үрээл үгын хүсөөр
Үндэр найхан Үлээдэйһээ
Ойрад - Монголой удам гараба.
Бошог сэхтэ Буряадайһаа
Эхирэд Булгал хоёр нэрэтэй
Эрын эрхим хүбүүд түрээбэ.
Эрын эрхим Эхирэдһээ
Эхирэд найман эсэгын буряад болобо.
Бүхын бүхэ Булгалһаа
Булгал зургаан эсэгын буряад болобо.
Хурса найхан Хорбодой
Хатан гурбан нүхэртэй болобо.
Баргажан гоохон хатанһаа
Арюун гоохон үһин түрээбэ.
Ехэ Монгол аймаг уладай
Үлдэнэн болохо нзаргууртай
Суу залиин хиггээнтэй
Содо богдо Чингисэй
Удам болохо заяатай,
Добо-Мэргэн гэгшын
Гэргэн болон һууба.
Хоёрдох хатанһаа
Хонгор гоохон Шаралдайһаа
Табан хүбүүд түрээбэ:
Галзууд, Хуасай, Хүблүүд,
Гушад, Шарайд табан бэлэй.
Гурбадах хатанһаа
Найман хүбүүд түрээбэ:
Харгана, Бодонгууд, Худай, Батанай,
Сагаан, Хальбин, Хойтол, Сонгоод -
Нагадайн найман гэжэ нэрлүүлбэ.
Нүүлшын хоёр хүбүүд болбол
Монгол газарта таһарба.
Үлэнэн хүбүүд болбол
Арбан нэгэн эсэгын
Хори буряад гэжэ нэрлүүлбэ.
Хожомой сэх сагай болоходо,
Бүхы буряад яһатан нэгэдэжэ,
Буряад-монгол гэжэ нэрлүүлбэ,
Олон түмэн буряад-монгол зон
Орон нютагуудаа нэгэдхэн,
Үндэнэн соёлоо мандуулжа,
Арад түмэнэй эрхэ соёлыс бадаруулба,
Улас түүхэ бодхоохын тула
Үндэнэн һуури табиба.
Хамаг олон монгол яһатаниис
Хамтадхаха заяатай,
Нармай сэх монгол аймагуудыс
Нэгэдхэхэ эрдэмтэй,
Бошог сэх заяатай
Буряад-монгол аймагай
Эхэжэлхэ түрээбэ,
Эрьсэхэ наран мандаба.
Уг сэх хүлдэтэй
Олон монгол аймагуудай
Арюун найхан соёлтой,
Арад түмэнэй эрхэтэй,
Адха сэх хүсэтэй,
Алдар найхан нэрэтэй
Улас түрээ бадараахын
Улаан наран мандатугай.

1922 он.
Хуушан монголһоо
Ц-А.Дугар-Нимасев буулгаба.

ХАРУУНАГУЙ ҮХИБҮҮД
ҮСӨӨРӨӨ

Гурба-дүрбэн жэлэй урда тээ эндэ тэндэ, жэшээн, Түбэй дэлгүүр дээрэ налан муухай, нанги-набта хубсаһатай хүрэг үхибүүдэй тагуудай хажуугаар үлэгшэдэн ябахыень хаража боломоор байһан юм. Дааража бээрэшээн, шарайшалһан нюдөөр ехэшүүлые хараһан үхибүүдые дулаасуулгын хоолой соргонуудай «худагуудай» дэргэдэ харадаг һэмди. Тээд тэдэпэртэ туһалжа шадахагүй байһандаа хүлислэ гуйһан мэтээр хараад лэ үлэдэг байгаади.

Мүнөө «ажабайдалай нимэ үзэгдэлүүд» хомор дайралдадаг болоо.

- Үнэхөөрөөшье, тингээл даа, - гэжэ Нина Чимитовна Цыбенцова батална. - Харуунагуй, гэр байрагуй үхибүүдэй тоо эли бодо үсөөрөө. Хэрбээ 1998 ондо республика дотор 1285 нимэ үхибүүдэй элирүүлэгдээ хаань, 2000 ондо 820, харин нёдондо жэл 617 үхибүүд элирүүлэгдээн байна. Тийхэтэй хамта наһа гүйсөөгүйшүүлэй дунда гэмтэ ябадал гаргалга 38 процентээр хороогодо. Хэрбээ 2001 ондо 2319 үхибүүдэй хуули хазгайруулан байгаа хаань, харин нёдондо 1439 хүн хуули гурим эбдэһэн байна. - гэжэ Н.Ч.Цыбенцова тэмдэглэнэ. - Имангал 2002 ондо горитой болоһон үхибүүдэй клубуудай тоо 46-һаа 56 хүртээр ургаа, 21 мянган үхибүүд мото болон мори хорилгын спортын клубуудта, хүүгэдэй-эдиршүүлэй спортын хургуулинуудта ябана. Энэнь хоёр жэлэй урда тээхихээ 3 мянган хүнөөр олон болоно. Эдэ баримтанууд харуунагуй, гуйраншажа ябадаг, хуули эбдэдэг үхибүүдые үсөөрүүлхэ талаар ажал ябуулдаг бүхы хүнүүдэй ажалай амжалта бололо бшуу.

Түбхып түрүүлэн харуунагуй, хуули ёһо хазгайруудаг үхибүүдые заһаруулгын бүхы эмхи зургаануудай ашаг үрэтэй ажал ябуулга эмхидхэхэ арга олгоһонтой ашаар туйлагдан байна. Социална халбарын хүжөөхэ талаар Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Иннокентий Матвеевич Егоров республикын Президентын дэргэдэхи Наһаа хүсөөгүй үхибүүдэй болон тэдэнэй эрхэнүүдые хамгаалха хэрэгүүдэй талаар комиссиин, мүн 26 муниципална комиссиин ажал ябуулгы, хүсээл оролдолгы залан хүтэлбэрилдэг байна. Үхибүүдэй дунда хүдэлмэри ябуулдаг албан зургаануудай түлөөлэгшэд ямаршые түлөөлэгүйгөөр энэ хүдэлмэридэ хабаадуулагдана.

«Харуунагуй, гэр байрагуй үхибүүдые элирүүлхэ, түбхинүүлхэ талаар дотоодын хэрэгүүдэй, элүүрые хамгаалгын, хуралсалай, хүн зоной хуудал байдалые хамгаалгын зургаануудай хамтын ажал ябуулгын гурим» зохёогдожо, баталагдан абһан байгаа. Багашуул болон үхибүүдэй дунда хүдэлмэри ябуулха, хуули хазгайруулаһаа һэргылхэ, ядуу тулюур байдалтай бишыхан хүбүүд, басагадай хуби заяан тухай анхарха гэшээ бүхы

Африка түбигэ ажаһуудаг угсаатанай нэгэн «Мэндэ-эл» гү, али «Сайн байна!» гэхын орондо бэе бэһээ ишгэжэ асуудаг байна:

- Үхибүүдтнай бүгэдэ хайнууг гү?

- хайнта гаа! Үхибүүдтнай энхэ элүүрнүүг!

- гэхэн харюу соностодог.

Бидэ мүн лэ ходо ходо ишгэжэ асуугаад, ажабайдалые батадхан, амгалан тэнюунээр харюусахые хүсэгдэнэ:

- Бүхы үхибүүдтнай хайн байна!

Ушарынь гэбэл, манай үхибүүд хүн бүхэндэ, бүхы хүн түрэлтэндэ бии байһан эгээл үнэтэй, эгээл нангин юумэн ха юм гаа.

ҮХИБҮҮН БҮХЭНДЭ ЗАЯАНАЙНЬ ЗАМ ОЛГОХО

Буряад Республикын Президентын дэргэдэхи Наһаа хүсөөгүй үхибүүдэй болон тэдэнэй эрхэнүүдые хамгаалгын хэрэгүүдэй талаар комиссиин түрүүлэгшын орлогшо Нина Чимитовна ЦЫБЕНОВА болон бүхы хотонуудта, хуури тосхонуудта ажаһуудаг тэрэнтэй ади ажалтан энэниие хүсэдэг, энэ талаар хүдэлдэг байна.

обществын оролдолго хэшээл боложо байнхай.

«Һурагшадай хуудал байдалые хамгаалга», «Буряад ороной бүлэ ба үхибүүд», «Һуралсалай индустри», «Һургуулин автобус», «Үхибүүдэй нэмэлтэ һуралсалые хүжөөлгэ», «Наһаа хүсөөгүйшүүлэе хуули ёһо ойлгодогээр гэгээрүүлгэ» гэхэ мэттын республикын тухай хэдэн программанууд һүүлэй жэлүүдтэ Буряад орондо баталагдаад, бээлүүлэгдэжэ байнхай. Имангал үнгэрһэн жэлдэ «Үншэн үхибүүдтэ - гэр байра», «Эрхэтэдые Эхэ орондоо дуратайгаар хүмүүжүүлгэ», «2003-2007 онуудта Буряад ороной хүн зоной дунда физическэ культура болон спорт хүжөөлгэ, энхэ тайбан байдал байтуулга» гэхэ мэттын тухай зорилготой программанууд баталагдажа, мүнгэн номологдоһон байгаа.

2002 ондо Буряад Республика дотор Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын дэргэдэ харуунагуй, гэр байрагуй үхибүүд тухай нийтэ нэгэн баримта мэдээнүүд суглуулагдаба. Жэлэй туршада 617 харуунагуй үхибүүд тухай баримтанууд абтаа. Эдэнэй 342-ынь гэр бүлэдэнь тэхэрюулэгдэһэн, 182-ынь бэеыень хайжаруулгын түбүүдтэ, үншэдэй гэрнүүдтэ, 36-ень элүүрые хамгаалгын эмхи зургаануудта, 14-ынь хүүгэдэй байшангуудта, интернадуудта, тухай һургуулинуудта, 43-ынь наһаа гүйсөөгүйшүүлэе саг зуурын харууһанда абалгын түбүүдтэ оруулан байха юм.

Энэмнай орёо хүшэр хүдэлмэри гэшээ. Нёдондо жэл республикын болон нотагай бюджетүүдхээ, спонсорой мүнгэ зөөриһөө 22 миллион түхэриг гэр бүлэнүүдтэ, үхибүүдтэ туһаламжа үзүүлхэ хэмжээ ябуулгануудта номологдоһон байгаа. Элүүржүүлгын ба хүжөөлгын түхээрэлгэ хэрэгсэлүүдтэ 2,2 миллион түхэриг федерална бюджетдхээ гаргашалагдаа.

ПРЕЗИДЕНТ ТУҺАЛАМЖА ЭРИЖЭ, АРАД ЗОНДО ХАНДАБА

- Харуунагуй үхибүүдэй дунда хүдэлмэри ябуулха, энэниие усадхаха тэмсэлдэ булзһараа хабаадаха уряатайгаар манай Президент Леонид Васильевич Поталов нёдондо жэлэй январин 11-дэ Буряад ороной арад түмэндэ хаңдаа хэн, - гэжэ Нина Чимитовна Цыбенцова хөөрэнэ. - Республикымнай ажалша коллективүүдтэ,

олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлүүдтэ энэ Хандагые зүбшэн хэлсэлгэ үргэнөөр эмхидхэгдээ бээлэй.

Муниципална байгууламта бүхэндэ комплексно түсэбүүд табигдан байгаа. Нотагай бюджетүүдхээ номологдоһон мүнгэ зөөрээр тэдэ бээлүүлэгдэхэ ёһотой хэн. Тийгэжэ нотаг нотагуудта наһаа хүсөөгүйшүүлэй хэрэгүүдэй болон тэдэнэй эрхэнүүдые хамгаалха талаар комиссиинуудай хүдэлмэри нилээд эдэхижүүлэгдэһэн байгаа. Энэниэй ашаар мүнөө республика доторнай гүйсэхэхые засагай болон нотагай өөһэдэн хүтэлбэриин зургаануудай дэргэдэ үхибүүдые харгалзалга харууһандаа абаха 32 штаб хүдэлнэ.

Орёо хүшэр байдалда ороһон үхибүүдые хүмүүжүүлхэ, бэеынь элүүрые хайжаруулха гэшээ гол зорилгонуудай нэгэниинь болоно. Богони болзор соо (һүүлэй 7 жэлэй туршада) республика доторнай хүндэ байдалда ороһон үхибүүдэй ажаһуудалда туһаламжа үзүүлхэ шэнэ гурим байгуулагдаа.

Мүнөө республика доторнай харуунагуй үхибүүдые түбхинүүлгын түб, мүн хуулиин наһа гүйсөөгүй үхибүүдэй байдалые хайжаруулха 15 тухай шгээлтэй эмхи зургаан байгуулагданхай. Аймагуудта түбэй больницынуудай үндэһэ һуури дээрэ 52 медико-социална оро дэбихээр таһалагдажа үгтэнхэй. Харуунагуй үлэһэн үхибүүдэй бэеы дары түргэн шалгалта эмхидхэхэ хэрэгтэ гол анхарал хандуулагдана.

Үхибүүдэй бэеын элүүрые шэнжэлэн шалгахы түб нёдондо жэлэй декабрын 25-да Улаан-Үдэ хотодо нээгдээ хэн. Харуунагуй үхибүүдые түхэрээн сүүдхэдээ эндэ оруулдаг байна. Үншэн болон харгалзалга харуунагуй үлэһэн үхибүүдые гэр бүлэнүүдтэ түбхинүүлгын түб мүн лэ нёдондо жэл эмхидхэгдээ хэн. Үхибүүдые үргэжэ абалгын 26 бүлэ 42 үхибүүдые харууһандаа абһан байгаа. Байгша ондо үхибүүдые үргэжэ абһан түрэлхидтэ, үхибүүдые харалгада 7 миллион түхэриг номологдонхой. Энэнь үхибүүдые үргэжэ абгашадай тоо 2 дахин олошоруулха байна.

Республика доторнай кадедэй 2 эмхи зургаан байгуулагдажа, үншэн үхибүүд болон ядуу тулюур байдалтай айл бүлэнүүдэй үхибүүд эндэ һурахаа ороно.

Һүүлэй жэлүүдтэ республикын

ниислэл хотын мэри эмхидхэлэй-мэргэжэлтэдээр хангалгын хэм-жээнүүдые абажа байна.

ХАМГААЛААТАГУЙШҮҮЛЫЕ ХАМГААРАА ХАМГААЛАА

Үхибүүн бүхэнэй эрхэнүүд гараха түрэхэһөө хойшо Үхибүүдэй эрхэнүүд тухай Конвенцээр, Россин Федерациин болон Буряад Республикын Конституцинуудаар хамгаалагдадаг. Энээн тухай ехэ эрхэтэн бүхэн мэдэхэ, ойлгохо ёһотой. Эдэнэй эрхэнүүд олон. Гол шухалануудын гэхэдэ, аюулгүй

логшонор, тусхайлбал, Кабанскаа Нина Александровна Грудинина, Эдэнэй Наталья Ивайлна Токарева, Хурамхаанһаа Татьяна Цыреновна Будаева, Ахаһаа Харлу Дулмаевна Хамаганова, Сэлэнгэһээ Галина Николаевна Брянская, Түнхэнһөө Зоя Мункожаловна Цыбикова, Хойто-Байгалһаа Ирина Николаевна Осколкова, Улаан-Үдэһөө Ешина Сыреновна Батомункуева гэгшэд хайнаар үүсхэл эдэбхитэйгээр хүдэлжэ, зоной хүндэдэ хүртэнхэй.

- Эгээл эдэб албан зургаануудта хүдэлдэг хэдэн арбаад хүнүүдые нэрлэжэ шадахаб, - гэжэ Н.Ч.Цыбенцова ойлгуулна. - Эдэмнай обществодо аша туһатай энэ хайн хайхан, тон шухала хэрэгые эмхидхэгшэд, үүсхэлшэд болоно. Үншэн үхибүүдые, харуунагуй, гэр байрагуй багашуулые ажабайдалда түбхинүүлхэ, тэдэнэй эрхэнүүдые хамгаалха гэшээ амин шухала хэрэг ха юм даа. Үхибүүн бүхэндэ заяанайнь зам олгохо хэрэгтэй.

МАНАЙ ҮХИБҮҮД - БУРЯАД ОРОНОЙ ХЭРЭДҮЙ

Юундэ үхибүүд харуунагуй үлэнэб? Юундэ тэдэ харуунагуй, гуйраншалга гү, али хуули эбдэжэ ябанаб?

Энэ асуудалда харюусахан орёо хүшэр, гэбэшые тон юрын байна. Ушарынь гэбэл, үхибүүдтэ түбхын түрүүлэн гэр бүлэдэн, удаан һургуулида ёһотой анхарал хандуулагдаагүй, тэдэниие ойлгоогүй, тэдэндэ дурлаагүй байһанһаа нимэ ушар тохёолдоно бшуу.

Тийхэдэ гансал ядуу тулюур байдалтай, архинша, ажалгүй бүлэнүүдэй үхибүүд зайжа тэмжэ ябанагуй, наркоманууд, гэмтэ ябадалда болоногүй ха юм. Хараха маягта, хайн байдалтай гэр бүлэнүүдэй үхибүүдэй хангалтагүй муу замда орохо ушар олоор үзэгдэнэ.

Гэбэшые нимэ үхибүүн бүхэнэй хуби заяан хадаа Буряад ороной эрэдүйн хубинь болоно бшуу. Тиймэхээ хүшэр үхибүүдтэ бүхы юумэн үшөөл хэгдэжэ гэжэ Буряад ороной Президент болон Правительство тоолоно. 2003-2004 онуудта наһаа гүйсөөгүйшүүлэе, хэһээлтэдэ орогшодые, ВИЧ үбшэндэ нэрбэгшэдые түбхинүүлхэ, аргалха талаар тодорхой шиид-хэбэринүүд абтажа байнхай. Харуунагуй, гэр байрагуй үхибүүдэй бэеын элүүрые түлөөлэгүйгөөр үзэхэ, аргалха хэрэг улам үргэдхэгдэхэ байна.

Россин Федерациин Президентын Сибирин Федерална округто байдаг Бүрин эрхэтэ түлөөлэгшэ А.В.Драчевский хаяхан Буряад орондо эрээ хэн. Тийхэдээ харуунагуй үхибүүдэй дунда хүдэлмэри ябуулха, энэ асуудалаар Буряад ороной дүй дүршэлтэй танилсан байгаа. Үхибүүдые хамгаалха, хуули ёһонуудые хазгайруулха ябадалһаа тэдэниие һэргылхэ талаар республикын Президент болон Правительствын, бүхы олонийтын хүдэлмэри хайн сөгнэлтэ абажа, бүхы үргэн дэлоун Сибирь нотагта дэлгэрүүлэн тараагдахаар хараалагданхай. Сибирин Федерална округто МВА-гэй гол хүтэлбэриин дарга Юрий Петрович Сквордин иигэжэ хэлэбэ: «Иимэ эдэбхитэй, үргэн ехэ хүдэлмэри ябуулха байһанайтай түлөө баяр хүргэнэбди. Бидэ таанадта туһалхабди, дүй дүршэлшэетнай дэлгэрүүлэн тараахабди...»

Бата БОЛОТОВ,
Буряад Республикын
Президентын болон
Правительствын хэблэлэй албан.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Н.Ч.Цыбенцова.
Сергей МАТБЕЕВЭЙ фото.

Партинууд ба хүдэлээнүүдтэ

ЯДУУ БАЙДААНАА ЯАЖА ГАРГАХАБ?..

«Единая Россия» партиин Улаан-Удын городской отделениин конференци хаяхан боложо үнгэрбэ. Тус конференциин зүбшэхэ зүйлүүдтэ удаадахи 4 асуудал оруулагдана байба:

1. «Манай зорилгонууд тухай» «Единая Россия» партиин Дээдын Советэй түрүүлэгшэ Б.В.Грызловой элчлээ уламжалан тодорхойлогдонон зорилгонууд тухай (элидхэлшэнь - «Единая Россия» партиин Улаан-Удын нотагай отделениин политсоветэй түрүүлэгшэ Коренев А.С.);

2. Партиин Уставта хубилалтанууд ба нэмэлтэнүүды оруулха талаар дурадхалууд тухай (элидхэлшэ - партиин Улаан-Удын нотагай отделениин гүйсэдкомой хүтэлбэрлэгшэ Яковлев В.И.);

3. Улаан-Удэ хотын нотагай отделениин байгууламжа тухай (В.И.Яковлевай мэдээсэл);

4. «Единая Россия» партиин 2-дохи республиканска конференцидэ делегадууды хунгаха тухай (А.С.Кореневай мэдээсэл).

Нэгэдэхи асуудалаар «Единая Россия» партиин Улаан-Удын нотагай отделениин политсоветэй түрүүлэгшэ А.С.Коренев элидхэл хэхэдэ, бүхы Россин Федерациин олон үндэнэ яһатанһаа бүридэһэн обществые саашадань хүгжөөхын тула арад зонингоо ажабайдалы хайжаруулха, тиигэхын тула Россин гүрэнэй бүхы газардайдэ дээрэ салин хүлһэнэй доодын хэмжээ дээшэлүүлхэ, салин хүлһээ саг болзоргоо абадаг болгохо, хүн зондо ажал хэхэ арга боломжо хаа хаанагүй олгохо, пенсн болон пособиуудай хэмжээ дээшэлүүлхэ зорилго бэлүүлдэг байха гэжэ тэмдэглэбэ. Эдэ зорилгонууды урагшатайгаар бэлүүлхын тула ороной социально-экономическа хүгжэлты хурдадхаха, бүхы ажал ябуулгаяа социальна хангалгын хараа шэглэлтэй болгохо ёһотойбди. «Яахадааб гэхэдэ, ядуу байдалтай хүнүүд орон соо олон. Эдэ бүхы хүнгэн бэш ажал ябуулгы «Единая Россия» парти урагшатайгаар шийдхэхэ аргатай, арга боломжонууды олохо уялгатай, энэниие бодото дээрэнэ бэлүүлжэ шадахашы байна.

Байгша ондо болохоёо байһан Россин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмын депутатуудай хунгалтада хам оролсожо, партингаа түлөөлэгшэды гансал Гүрэнэй Дүүмэдэ хунгагдахы хангаха бэшэ, мүн нотагай засагай зургаануудай бүхы шатын хунгалтада амжалта туйлаха зорилго бэлүүлэгдэхэ зэргэтэй гээд элидхэлшэ онсолбо.

Байгша оной мартын хуушаар «Единая Россия» партиин II съездын шийдхэбэрээр Улаан-Удын городской отделени бүхы хүдэлмэриэ ябуулха ёһотой болоно. Ушар тиимэнэ партиин Уставта зарим тэды хубилалтанууд ба нэмэлтэнүүды оруулха тухай партиин Улаан-Удын городской отделениин гүйсэдкомой түрүүлэгшэ В.И.Яковлевай мэдээсэл хэнэниинь бултанда ойлгосотой байгаа нэн. В.И.Яковлев хэдэ хэдэн хубилалтанууды Уставта оруулха тухай тодорхойлон хэлээ.

Байгша оной мартын эхээр «Единая Россия» партиин 2-дохи республиканска конференци болохоор хараалагдана. Улаан-Удын городской отделенинээ 57 делегат республиканска конференцидэ хабаадахаар хунгадаба. Тус конференци дээрэ партиин шухала зорилгонууд зүбшэн хэлсэгдэхэнэ гадна партиин 2-дохи съезддэ манай республикаһаа хабаадаха делегадууды хунгаха юм.

Партиин Улаан-Удын городской отделениин конференци дээрэ зүбшэн хэлсэгдэнэн бүхы асуудалнуудаар шийдхэбэринүүд болон тогтоолнууд баталан абтаа.

«Единая Россия» партиин бүлэг гэшүүдтэ партиина биледүүд конференци дээрэ баруулагдаба.

Партиин Улаан-Удын городской отделениин конференци эдэбхитэйгээр үнгэржэ, элидхэлнүүд тушаа онкологическа үбшэнтэниие дэмжэхэ талаар ниитын региональна жасын түрүүлэгшэ Снявская Л.А., Буряад Республикын Арадай Хуралдахи «Единая Россия» партиин фракциин хүтэлбэрлэгшэ Калашников И.И., мандатна комиссин түрүүлэгшэ Шилов Л.С., партиин республиканска отделениин түрүүлэгшэ Кравченко М.К. болон бусад үч хэлэһэн байна.

Степан ОЧИРОВ,
 РФ-гэй Журналистнуудай
 холбооний гэшүүн.

Хуулига эрхэнүүдэй асуудал

ГЭР БАЙРАЯА ХУДАЛДАХА, ХУДАЛДАН АБАХА, АНДАЛДАХА ГЭЭ НАА...

Гэр бараагаа худалдаха, өөрөө худалдаха абаха, андалдаха болон байһан байраа үмсын-гөө болгохо ябадал хэхэ болоходоо, хүн ехэ тулгардадаг, маргадаг, олон юумэ мэдэхгүй байдаг.

Иимэ ушарнуудта туһалха зорилготойгоор Улаан-Удэ хотодо ООО «Центр правового обеспечения сделок с недвижимостью РБ» гэнэн түб дүрбэн жэлэй урда тээ «Федеральный фонд развития системы регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» байгуулан намтартай. Мүнөө үедэ энэ бээ даһан эршэмтэй хүдэлжэ байһан эмхн болоно гэжэ тэмдэглэмээр.

Эндэ хүн бүхэн ерэхэ, өөрынгөө һонирхоһон асуудалда харюу абаха аргатай юм, тиихэдэ юридическэ нюурнууды хангажа байха эрхэтэй. Худалдаа наймаанай, андалдаанай, гэр байраа бэлэг болгон үгэхэ талаар юстициин учрежденидэ регистраци гарахын түлөө договорой проект зохиёжо үгэдэг. Хүн бүхэнэй хэрэг тус тустаа ондо ондоо илгаатай байха, энэ хадаа гэр байрын дансын жэншэдгүйһөө, хэды ямар наһанай хүнүүдэй байдагһаа, тиихэдэ хуулиин наһа гүйсөөгүй үхибүүд байгаа наань, баһа үлүү справканууд хэрэгтэй болохо. Али эдэ орёо асуудалнууды алдангүй хаража, жэншэдгүйгөөр бүтээхын түлөө юридическэ консультаци хэрэгтэй байһаниинь ойлгосотой. Баһа тиихэдэ гүрэнэймнай хуулинуудта байд гээд лэ хубилалта, нэмэлтэнүүд оруулагдажа байдаг гэжэ мэдээжэ.

2001 ондо шэнэ «Россин Федерациин Газар тухай хуули» хүсэндөө ороо гэжэ мэдэнэ ёһотойт. Энэ хуулиин ёһоор хүн бүхэн арендын болон болзоргүйгөөр ашаглалгада үгтэһэн газараа 2003 оной туршада үмсынгөө болгохо аргатай юм. Тиихэдэ юридическэ нюурнуудай баланс дээрэнэ байһан байшан, склад, гараж гэхэ мэтэ зөөринь регистрацигүй байдаг. Иимэ ушарнуудта ямар саарһа дансанууды бэлдэхэ асуудал хүшэр. Энэ түбэй мэргэжэлтэд бүхы документнүүдэй пакет регистраци хүрэтэр хангаха эрхэтэйшье, арга шадабаритайшье.

Мүнөө үедэ нэгэдэхи дабхарта байһан хүнэй ажаһуудаг байранууды хубиин хэрэг эрхилэгшэд худалдан абадаг болонхой, тиихэдэ энэниие байһан гэрһээ байрын бэшэ болгохын тула баһал энэ түбтэ ерэхэдэнтэй туһалха.

Энээнэй хажуугаар эндэ гэр байраа худалдаха, худалдан абаха, нэлгэхэ арганууды танда дурадхаха.

Энэ түбтэ зүбшэл абахаяа ерэхэдэ, өөртөө байһан саарһа дансануудаа абаад ерэхэ ёһотой.

Пенсионернүүдтэ консультаци хүнгэлэлтэтэй байдаг.

Дээрэ дурсагдаһан түб ажалай үдэрнүүдтэ БУЛЬВАР КАРЛА МАРКСА 14 «А» гэнэн «Учреждение юстиции» байшанда хүдэлдэг. Телефонинь 23-20-66.

Аюна ЛУПСАНОВА,
 түбэй мэргэжэлтэн.

ДНИ СЕЛ И ПРЕДПРИЯТИЙ В ЗАКАМЕНСКОМ РАЙОНЕ

В Закаменском районе 2 года подряд проводятся «Дни сел» и «Дни предприятий». Основной целью этих Дней были стимулирование роста показателей экономики, сельского хозяйства, промышленности и социокультурной сферы района, укрепление традиций родного края, привлечение населения к сохранению и развитию народного творчества.

В 2002 году район отмечал 75-летний юбилей и все мероприятия были приурочены к этому юбилею. В этих мероприятиях принимали участие все 23 села и 19 предприятий г.Закаменска. Одним из условий «Дней сел и предприятий» была концертная программа. Она должна была быть разножанровой: в форме театрализованных представлений, шоу-программ, тематических вечеров. В Гала-концерте приняли участие 227 человек, представители практически всех сел района. В «Днях предприятий» приняли участие более 600 участников.

Выступление сел оценивалось по трем группам: в группе малых сел 1 место заняли с.Нурта, среди средних сел -

Утата, среди больших сел - Санага. В этом году взял старт фестиваль молодежного творчества «Молодежь и жители Закаменны - юбилею республики». Уже подведены итоги среди сел:

- * среди малых - Нурта
- * среди средних - Ехэ-Цакир
- * среди больших - Дутулур.

В марте продолжится фестиваль среди молодежи организаций и предприятий г.Закаменска.

Лучшие номера выступлений художественных коллективов сел и предприятий г.Закаменска отобраны для участия в «Гала-концерте» на сцене театра оперы и балета в г.Улан-Удэ, который состоится 5 марта в рамках «Дней экономики и культуры» Закаменского района, посвященных 80-летию Республики Бурятия. В этот же день состоится открытие выставки мастеров и художников изобразительного и декоративно-прикладного искусства в художественном музее им.Сампилова.

Н.ГАРМАЕВА,
 зав. орг. отделом
 республиканского центра
 народного творчества.

Гэр байрын-коммунальна ажахын
 асуудалнууд тухай

ЛАБ НАЙНААР ХАНГАХА АРГАТАЙБДИ

Закаменск хотые, Баянгол, Холтоһон хурунууды дулаагаар хангалга болон эдэ нотагууды болбосон түхэлтэй байлгахы гэжэ манай ажалай гол зорилго болоно. Нэн түрүүн энэ хүдэлмэрээ бэлүүлхын тула шэнгэн түлишэ, шулуун нүүрһэ саг соонь асарха ёһотойбди. Коллективтэмнай 500-гаад ажалшад хүдэлдэг. Бэрхэшээл-нүүд яһала бии. Илангаяа үбэлэй сагта үдэр, һүнигүй котельнэ-нүүднэй тогтууриггүйгөөр хүдэлгэгдэхэ зэргэтэй ха юм. Тиимэнэ бури хабарай саһаа эхилээд бэлэдхэлэй-заһа барилгын хүдэлмэри таһалгаряагүйгөөр ябуулагдана. Ямаршье сагта ажалай эмхидхэл тодо гуримтай байха ёһотой.

Гол мэргэжэлтэднэй гэхэдэ, инженернүүд, операторнууд, сантехнигүүд, хабсаргагшад, гагнагшад, болбосон түхэлтэй болгохо талаар хүдэлмэришэд болоно.

2000 ондо Закаменск хотодо түлишын системэдэ аваря боложо, олон гэрнүүд дулаагүй үлэжэ, городской зон ехээр хохидоо бэлэй. Иимэ үзэгдэлэй дахинаа дабтагдахагүйн тула манай коллектив аймагай захиргаанай толгойлогшо В.В.Аюшевтэй суг һуларшагүйгөөр, үдэр һүнигүй хиналта хэжэ, эмхи гуримтайгаар даалгагдаһан уялгануудаа дүүргэхы оролдонобди.

Аяар 7-8 мянган хүниие дулаатай, халуун уһатай байлгахын түлөө хүшэр хүндэ үүргэ уялгы дааж ябахыдаа, нэн түрүүн кадрнуудай талаар асуудалда гол анхаралаа хандуулаагүйд аргагүй нэн. Тиин нотагай зоние элсүүлжэ, тэдэн сооһоо эндэ хүдэлхэ мэргэжэлтэды шэлэн олоһон байнабди. Мүнөө кадрнуудай талаар асуудал сүм шийдхэгдэнхэй.

Нилээн удаан хугасаа соо, 7-8 һарын туршада салин хүлһэ түлэхэ аргагүй байһанаа 2001 онһоо энэ байдалнай захаржа эхилээ. Мүнөө оройдоол нэгэ һара хойнотолготойгоор салин хүлһэ хүдэлмэришэдтөө түлэнэбди.

Гэр байра, предприяти. эмхинүүды дулаагаар, халуун уһаар хангаха, гэрнүүды болбосон түхэлтэй байлгахы талаар түлбэриэ хүн зон саг соонь оруулнагуй. Гэхэһээ гадна субсиди, хүнгэлэлтэ тухай саарһа-документ саг соонь асаржа тушаанагуй.

Ушар нимэнэ Закаменск хотодо, Баянгол, Холтоһон хурунуудта ажаһуугшадта хандажа, эдэ бүгэдээ саг соонь бэлүүлгыт гэжэ уриалха байнаб. Энэниһээ ажалаймнай шапар, та бүгэдэниие һайн һайнаар хангалга сүм дулдыдаха бишуу.

Саашадаа манай хүдэлмэри мүнөөнэйхидөө адли найдамтай, урагшатай байха гэжэ этигэнэб. Юуб гэбэл, коллективнай һайнаар хүдэлхэ хаһадаа оронхой. зомнайшы түлбэриэ саг соогоо оруулха, бидэниие, хангагшаддаа ойлгодог байха гэнэн найдал бии.

Родион РИНЧИНОВ,
 Захааминай ПУЖКХ гэнэн
 муниципальна
 унитарна предприятиин
 генеральна директор.

БААТАР ЭЖЫН БАРЮУБШАТАЙ БЭЛЭГ

«Эхын нангин ном» - иймэ нэрэтэй, нимгэхэншье хаа, зохидхон, гүнзэги удхатай шулзгүүдые багтаахан номхон «Буряад үнэн» гэжэ хэблээй компьютерна түбтэ барлагдажа, Сагааланай урдахана нара хараа. Авторын - Эхэ - геройн алтан мүшэ энгэртээ яларуулан Цыдыпова Пагма Жигжитовна. Энэнай хэн байба гэшэб гэжэ асуухашье зон олдожо магадгүй.

«Энэ номой автор гухай» гэжэ оршол бэшээн хэлэ бэшгэй эрдэмтэй доктор, профессор Ширав-Нимбу Цыденжаповай тодорхойлоор, «1927 оной зун шарайд угтай Шоохоной Жэгжэдэй Сэдэбэй намган Надмид гушан гурбан нууртай Гудбай ехэ Яруунын аймагай Соолгого нютагай нугада үбнэ сабшаха үедөө басага түрөө пэн.

Тэндэ ондоо хүнэй дүтэ нааша байгаагүй ушарнаа үбнэшэн эхэнэр хүйнээ өөрөө шүдөөрөө хүндөө бэлэй.

Тиигэжэ Цыдыпова Пагма Жигжитовна алтан дэлхэйдэ түрэн намтартай...»

Энээхэн мэдээсэл уншахадаа, малша угтай манай эмгэйнэр ямархан шэрхи зон байгаа гэшэб даа гэжэ бахархамаар. Миний нагаса эжы - Маараттын малгайгүй моотогон харганын үри надахан, Эгэтын эхинэй Хара-Шэбэр гэжэ нютагта бэри боложо ошоһон Дулма Аюшеевна Аюшеева арбан гурбан үри хүүгэдые - найман хубүү, табан басага, тэрэ тоодо миний эжые түрээжэ, хүлынь дүрөөдэ, гарынь ганзагада хүргээн габыятай лэн. Мүнөө нахаадаа, өөрөөсье боро шэрхи, үхи-бүүдээсье тиймээр лэ хүмүү-жүүлэн байгша...

П.Ж.Цыдыпова Улаан-Яруунаа үлзы найхан Ульдэргэдэ гэхэ гү, али бүри эли болон хэлээ хаа, Зүүн-Ульдэргэдэ эдир залуудаа бэри боложо бууһан намтартай. Эгэтын МТС-эй эрхим трактористнуудай нэгэн Бальжанов Дондок-Доржо Анданович өөрынь үнэр баян болгохо нүхэрэе шэлэжэ олохо хубитай байгаа гэшэл даа.

Дондок-Доржо Анданович хожомын нютагайнаа колхозой түрүүлэгшэ болоод, ажахыгаа хүгжөөн, амжалтатай найнаар ажаллаһанайнгаа түлөө республикынгаа Верхнаго Советэй депутадаар һуиһагдаһан алдартай лэн.

Бальжановтанай арбан үхи-бүүд соо элдэб мэргэжэлтэд бии. Тэдэн соонь уран бэлигтэн байха: буряад драмын академическэ театрай ахмад режиссер, габыята артист Цырендоржо (Сергей) Бальжанов - ууган хубүүнийн. Мүн энэ театрта ажалладаг Буряад Республикын габыята артистка Туяна Бальжанова һүүлэй үедэ харагшадай сэдхэлдэ хадугаама образудые гаргаа. Тэдэнийн дунда Сэвэлмаа (Сэнгын Эрдэнийн «Хойто наһандаа уулахабди» гэхэн зохёолоор табигдаһан жүжэг соо), Борто хатан (Булат Гавриловай «Чингис хаан» гэхэн жүжэг соо). Гэрэлма Бальжанова - «Байгал» ансамблин солистка.

«Эхын нангин ном» соо уташье, богонишье гушаад шүлэг багтанхай. «Дуунуудай аялгаар» гэхэн гаршаг доро барлаатай богони шүлэг бүхэниень амяраа зохёол гэжэ тоолоод, би гушаад болгоноби. Харин номой гаршагай ёһоор - хорин гурбан зохёол болоно.

Удха түгэдээр эды олон шүлэг зохёохон баатар эжы хэр эхэ эрдэмтэй байгаа гэшэб гэжэ асуугаа наатнай, оройдоол гурбан класс дүүргэнхэй гэхэн харюу үгтэхэ. Шамарлахаая бү яаратгы. Бурханнаа үгтээн бэлиг гэшэ һуралсалай классай тооһоо дулдыдаагүй юм. Зүгөөр бэлигэй «хорхой» гэжэ байха. Тэрэхэн хорхойе тэ-жээхын тула бодолой гүйсэ, уншаһан номойнгоо удхые эдешүүлэн, ухаандаа борлуудан шэнгээхэ хэрэгтэй ааб даа. Жэшээ дурдабал, агууехэ Максим Горький-Пешков Алексей Максимович (1868-1936) гимназиин нэгэл класс дүүргэ-һэншье хаа, эдир наһандаа тоо томшогүй, үнгэрхэдөө, огторгойдохой харын харуул гэрэлэй ашааршье ном унша уншаһаар, уран зохёолшо болоһон алдартай лэннай даа.

Зохёолнуудынь бага зэргэ шэнжэлэн үзэе. «Ээрсэгни эрьелдэнэ эршэтэй» гэхэн шүлэгын гүнзэги философско удхатай байна.

Эршэ орон ээрсэгни эрьелдэнэ, Энээхэн түбитээ үргидэн урилдана... - гэжэрхихэдэн, энэ шүлэг имгалт нооһо ээрэн эрьелдэжэ байһан ээрсэг тухай бэшэ гэжэ ойлгохоор. Замбуулиной захагүй, эхигүй замаар голоо тойрон эрьелдэжэл байдаг Эхэ Газарнай тэрэхэн ээрсэг болоно ха.

Ээрсэгни эрьелдэнэ, Эрээдүй тээшэ. Энээхэн түбитээ тэгүүлэн эршэтэй... Утахан замынь арюудхан үгүүлэнб: Ум маани багдай хум! - гэжэ олоной эхэ онсолно. Олон шүлэгын хүүгэдтээ хэлэһэн һургаал, эхэ хүнэй захиха захяа болоно даа. «Ашата эхэ хэн гэшэб?», «Наһанай зоболоние зайсаарай», «Арюун сэдхэлэ», «Захинаб таанадтаа», «Он жэлнүүд ошоно» болон бусад шүлэгүүдынь онсолон нэрлэхээр.

«Эхын нангин номой» автор нилээдгүй баян уран хэлэтэй байна. Арадайнгаа аман үгын абдарһаа оньһон хошоо үгэнүүдые хэрэглэжэ, зохёолнуудаа гүнзэги удхатай болгоно. Жэшээ дурдабал: «хурганы шэнээн торгоор хорин захатые бүтээхэ, хэршэмэгэй шэнээн мяхаар хуримай зоние сэдхааха» (8-дахи нюур); «эрхы эрдэмтэй, долёобор домтой» г.м. Гадаа өөрын шүлэгүүд соо һургаал хэлэһэн олохон мүнүүдын оньһон үгэ шэнгээр сонононо: хомхой хобдогһоо холуур зайла, хобууша хүнөөр хэрэг бү үйлэдэ; сэдбэг сэдхэлээр гэнэдэжэ, эхэээ бү хайра г.м.

«Улаан нараа угтанаб» гэхэн шүлэгэй түгэхэлье анхараа:

Улаан наран! Ухибүүдэй наран!

Үлзы баян байг лэ ухибүүдэй наран!

Үндэр заяата эхын бэшээн эдээхэн мүнүүд үлгэн дэлхэйдэ амидаржа ябаһан хэнэйшье үринэртэ хабаатай шэнгээр соностоно бэшэ гү?

Хорхойдо хорхой хонин жэлэй эхиндэ Баатар эжы барюубшатайхан бэлэгэ манда барюулаа гэшэл даа. Сүлөөгөөр хоморшье хаа, заба олоходоол, саархан гуурхан хоёртой ханилжа, зүрхэн сооһоо аршаан шэнгээр гулгалан үгэнүүдээ холбон, үри хүүгэдһээсье нюусаар бэшэдэг байгаа. Хэзээ нэгэтэ хэблүүлхэб гэжэ отго наһаагүй ябаһан эхын гар бэшэг ухибүүдэйн нюдэндэ тудаж, ном боложо гараад, манай урда дэлгээдэбэ. Иигэжэ аша эжынгээ бэшэһэн «нюуса үгы» гулидхан, ном болгожо гаргуулаа хадаа бэрхэл ухибүүд байнаат даа гэжэ баярлахаар даа!

«Энээхэн хуудаһа иража, абартабар үйрхэй бодолнуудаймни үлхөөе уншахадаа, бухы наһандаа хара ажал хэжэ ябаһан миний модохи хэлые хулисөөрэйт даа» - гэжэ Пагма Жигжитовна уншагшадтаа хандан, орлол үгэ соогоо хэлэһэн байна. Даруу зантай эхэ хүнэй эдэ үгэнүүдые ойлгоноби. Үнэн дээрэ авторай хэлэн баян гэжэ үшөө дахин онслол. Арадайнгаа баян хэлэнэй хамаг шүүһые холисгүйгөөр өөртөө шэнгээһэн байна бшуу даа.

Эндэ нэмэжэ хэлэхэ нэгэ зүйл байна. Ямар бэ гэхэдэ, гараад байгша оной февралын 2-то, тодорхойлон хэлэбэл, Сагаан харын шэнэи 1-дэ П.Ж.Цыды-повагай энэ номтой танилсалгын баяр болоо лэн. Танилсалгын үедэ найшаалай үгэнүүд элбэгээр хэлэгдэжэ, уран үгынгөө урасхалые зогсоонгүй ажаллахыень олон нүхэдэ, нютагаархидын хүсөө лэн. Бидэсье тэдэнтэй үгэ нэгэдэн, Баатар эхын халуухан алыгы шангаар адхан амаршалай!

Ц.ДОНДОГОЙ.

«Вдогонку времени шагая...»

«Глашатай экологической этики» - так назывался вечер памяти президента республиканской ассоциации «Экология и мир», заслуженного эколога Российской Федерации М.А. Шаргаева.

Но мы-то знаем, что Шаргаев

«Остался вечно молодым», - читал стихи собственного сочинения краевед, доцент ВСГУ Е.А. Голубев. Преподаватель по профессии М.Н. Ефимов и художник, композитор Н.К. Немыкин задумчиво исполнили песню памяти М. Шаргаева. С тревогой на душе о защите окружающей среды расказывали ветеран краеведения Р.А. Серебрякова, доктор геолого-минералогических наук Д.И. Царев, доцент БГУ Э.П. Нархинова.

«Да, действительно, он был глашатаем, ратовал за чистоту Байкала, уникальной природы родного края, за чистоту наших душ и помыслов в отношении окружающей среды, был человеком истинной культуры и высокой нравственности», - таков был основной лейтмотив выступлений.

Вечер был проведен по инициативе библиотеки им. Д. Батожабая и городского клуба интеллигенции, одним из основателей которого являлся М.А. Шаргаев. Зал был полон, присутствовали учащиеся города. Выступающие, делясь воспоминаниями об этом незаурядном человеке, размышляя об экологических проблемах, обращались к молодежи, и в этом общении чувствовалась атмосфера взаимопонимания.

К сожалению, нет доктрины экологизации образования. Матвей Александрович любил встречаться с молодежью, беседовать с ними на темы экологии, и мы должны и обязаны продолжить его работу в этом направлении.

Вношу предложение увековечить память нашего коллеги, моего учителя, назвав именем М. Шаргаева музей или образовательное учреждение, - сказала учитель биологии Э.И. Ардонова.

Особенно интересно прозвучало выступление проректора БИПКРО В.Е. Гергеновой. «Охрана окружающей природы неразрывно связана с понятием «экология души», очищением внутреннего мира соответственно законам космоса...», - сказала она, приводя интересные примеры из жизни. О М. Шаргаеве как ученом и публицисте рассказали кандидат филологических наук, председатель городского клуба интеллигенции Э.А. Уланов и одна из основателей клуба городской интеллигенции Т.В. Матхеева. О М. Шаргаеве как активном внештатном корреспонденте газет «Бурятия», «Дүхэриг» рассказала заместитель главного редактора Издательского дома «Буряад үнэн», редактор газеты «Буряад үнэн»-«Дүхэриг» Г.Х. Дашеева. Выступление членов литературно-музыкального объединения «Олимп» внесло лирико-философскую струю, напомнив о быстротечности жизни и бытия.

«Вдогонку времени шагая, Он был маститым, чуть седым, Галина ДАШЕЕВА.

Матвей Александрович как участник международных проектов, как неустанный защитник священной Байкала был награжден дипломом «Лучший эколог мира». Выше этого звания нет в этой области, - отметила Эльвира Прокопьевна.

Также были внесены предложения выпустить брошюру, составленную из опубликованных трудов М.А. Шаргаева, назначить стипендию его имени на биологическом факультете БГУ.

В частности, это особо подчеркнула родственница Матвея Александровича - Е.Ф. Шаргаева.

Участники вечера тепло поблагодарили организаторов вечера - директора библиотеки Е.Ю. Рябушеву, Р.А. Краснову, В.И. Гуслякову и других.

Он был простым и человеческим, Творишь и чувствовать слеша. И да пребудет с нами вечно

Его крылатая душа. Живущие должны помнить об ушедших. Особенно о тех, кто в «наш суматошный век, тревожный», заботился не о себе, а о вечном - о природе, о Байкале...

О методическом пособии «Сагалган»

Составитель Р.Г. БАТОМУНКУЕВА. Улан-Удэ, 2003 г.

Рецензируемое издание представляет собой сборник материалов разнообразных жанров: стихи, песни, традиции и ритуалы, сценарии и викторины, объединенные одной тематикой - празднование традиционного бурятского праздника Сагалган.

Представленные в пособие материалы, собранные из различных источников разных лет, представляющие порой библиографическую редкость, практически не доступны массовому читателю, поэтому их подбор, методическая обработка и издание имеет большое практическое значение. Методическое пособие востребовано самым широким кругом читателей: учителями,

воспитателями, работниками культуры, частными лицами. Подобранный материал представлен на русском и бурятском языках, что поможет использовать его в разных условиях, в соответствующей языковой среде. Материалы для беседы раскрывают читателям глубокий символический смысл содержания праздника, его важнейших ритуалов, древнюю его историю, что поможет организаторам Сагалгана донести до участников глубоко духовно-нравственное содержание праздника. Стихи, песни, игры и викторины привлекательны для людей любого возраста и помогут сделать праздник ярким и эмоционально насыщенным.

Большую ценность в пособие представляет библиография, отражающая практическую

картину всего, что издано по данной теме. Образцы оформления книжной выставки могут быть полезны работникам библиотек и всем организаторам праздника.

Оформление издания выполнено достаточно грамотно. Содержание структурировано и представлено в определенной логической последовательности. Характер представленных материалов в целом соответствует целевому назначению и виду издания. Присутствуют необходимые элементы текста, библиографический список, что соответствует принятым требованиям к оформлению издания.

В.Б.ЛЫГДЕНОВА, кандидат педагогических наук, зав. кафедрой педагогики начальной и дошкольного образования БГУ.

Хори буряадуудай Петр I хаанда ошоһоор 300 жэлэй ойдо

Дурсалга

ОДООЛ НОНИН ХҮН НЭН

Би гурбадахине дүүргээд, Хэжэнгэдэ интернат-хургуулиин бии болоходо, тэндэ хурахаая ороһон байнаб. Олон үхибүүдэй эгээл ехэ ахань хадаа тиймэ заяанда хүртэһэн бэшэ гүб даа. Үнэн дээрээ интернат хургуули намда илангаяа ехэ нүлөө үзүүлһэн юм. Тэндэл хургуулида хурахадаа, үхибүүдэй абадаг гол юумые абahan байгаа гэжэ мүнөө гүйсэд ойлгоноб.

Ажабайдалай олон юумэнүүдые ойлгожо, мэдэжэ абахадамнай туһалагшад хадаа манай багшанар байгаа. Тэдэнэй дундаһаа юундэшьеб **Сампил Базарович ЦЫРЕНОВ** гансата ухаандамни ородог. хургуулида хурадаг байхадаа, олонхи багшанартай «үгээ ойлголсодоггүйнээмни» уламжалан, дуратайб гэжэ хүмүүжүүлэгшэдэй үсөөн байһан хада юм гү - бүхы наһан соогоо Сампил багшыне эгээл дуратай багшамни гэжэ тоолодогби.

Тэрээнһээ гадна Агван Аюржанаевич Аюржанаев, Балдан Содномович Содномов, Шойнхор Шойбонович Шойбонов, Думма Ванчиковна Ванчикова, Анна Николаевна Алексеева, Лидия Иосифовна Хартикова гэхээр тэрэ «үгээ ойлголсоо» болодог багшанарни дууһантай хэбэртэй.

Онсо юумэн гэхэдэ, Сампил Базаровичта нэгэһые үдэр заалгажа үзөөгүйб. Юрэл кружокто заабол ябаха ёһотойт гэжэ хашахадань, сухалтай багша гүүлэдэг Сампил Базаровичта ошоод туршаха байна, юумэ шадахагүй байгаа наамни, түргэн муртэйгөөр үдэнэ аабза гээд тэрэ драмкружогтой боложо байһан классай үүдэ татажа ороходоо, ямар бэ даа үлгэрэй орон мэтэ газар руу орошоһоноо хаанаһаа мэдэхэбиб?

Түрүүшын үгэнүүдһээ Сампил Базарович маниие гайхуулаа. Ехэл сүбэр, хара шарайтай хурса, ходо хубилжа байдаг хөрхө нодотэй, уралнуудаа хазасагаан һонирхдог, угаа зохидхон аматай тэрэ багша намда ехэ хайшаагдаа бэлэй. Хүнэй зонхиллодо доро үни байжа шададаггүй дүрбэдэхи классай хурагша энэ кружогтой тон эдэбхитэй гэшүүн болошоо һэм. Тийгээгүй наа, манай хургуулиин завуч Цырен Зятуевич Зятуевичэй хэлэһэн үгэнүүдэй түрүүшын хуби бээлжэшье магад байгаа. Ээлжээтэ тоомоо таһаралгын түлөө «Воспитательска» соо углуу хахижа байтарни ороод, «Баа юугээ хэбэш? Энэ углууда хэдыдэхиез байнаш? Ханыень хуу шудалаа бэшэ гүш?» - гэбэ гээшэ. Би ноһаяа һэмээхэн татаад, «Тийгээб, - гэбэб. - Сагаадагдахаар болоһоор үнинэй хана даа!» «Һэ! Харыт энэниие!? Юрэдөө, минии адаглажа байхада, ши нэгэ гээ наа, түрмын оёорһоо гарахагүй хүн болохош. Үгышые наа, улаан хэлэтэниие урдаа оруулахагүй амитан болохош! Энэ ханаяа үлгөөдэр сагаадахаш. Мүнөө избөөсхө үгы байна. Харин мүнөө яба, барнааг даһаа ехэ!» - гэхэн юм.

Зай, Сампил Базарович маанадые анхаралтайгаар шэртэн ябасагаагад, намайе урда гара гэбэ гээшэ. «Шамай булай тоомгүй гэнэ гү?» - гэжэ дуутараад, хажуудамни ерз гэбэ. Юушые хүлээхээс ойлгожо ядашоод, дүтэлбэб. «Зүрхэтэйгөөр, зүрхэтэйгөөр!» - гэжэ хэлээд, минии мурһөө булай шангаар бариба. Айжашые үрдэггүй байхадамни, «Артист болохо дуратай хадаа, драматическа этюд мүнөө бии болгоод туршашы!» - гээд, намайе анхаралтайгаар адаглаад, ши заһаһан гээшэб гэбэ. Тийхэдэе заһаа хахуулар барижа байһанаа бултандамнай этигэхээр харуула гэбэ.

Би ойлгожо ядан зогсожо байһанаа, гартамни хахуули байна гэжэ тоолоод, харуула эхилбэб. Оролдоһондоо, энэ, тэрэ абыа гаргаад, ерээдүйнгөө артист нүхэдые энеэлгэбэб. Сампил Базарович хажуу тээшээ гараад, намайе адаглаба. Юу харуулаа хүнбиб - мэдэнэгүйб. Гансал минии томо гэгшын сурхай баряаб гэжэ сонсоходоомни, одоол дүтэлжэ, ганса нодөөрөө энеэбхилэн, «Герой-любовнигнай олдобо!» - гэжэ сонсоходоо, хэшээл дүүрээ, тэдынэй үдэр, тэды сагта ерэхот гэжэ хэлбэб. Тийгээд бодолгото болон гаража ябашаба.

Тэрэ үдэрһөө хойшо наймадахи класс дүүргэжэ, түрэл интернадаһаа гаража ошотороо, драмкружокто ябажа, бүхы спектакльнуудайн гол рольнуудта наадаа бэлэйб.

«Мүндэр яагаа шэрүүн бэ?» гэжэ Сампил Базаровичай өөрынэ зохёһон зүжэг түрүүн табяа бэлэйбди. Тэрээнһээ урда дайнай темэдэ зориулагданан бишыхан сценкэ табяжа, олондо найшаагданан байхабди. Тээд тэрээн соонь шархатаһан лейтенант боложо наадаад, үгышые хэлэхэгүй Зина Шойжоловагай нюржан дээрэ хэбтэшэхэ болоһон тула энэ роль намда балай хайшаагдаагүй һэн. Харин дээрэ дурсагдагша зүжэгтэ үгэнүүд бии боложо, би Даржаа габжын рольдо наадаа бэлэйб Үншэн хүбүүнэй зоболонто ажабайдал зураглаа бэлэйбди. Тийхэдэ баянай рольдо Дамдин Ванданов, тэрэнэй намган Тамжат абгайн рольдо Дарима Дашиева (мүнөө Буряад театрай костюмерна цехэй ажалшан, Россин Федерациин габьяата артист Цыден Цырендоржиевай наһанайн нүхэр), үншэн хүбүүнэй рольдо Дамба Гунзынов наадаһан юм.

Энэ зүжэгтэй гол гэхэдэ, үншэн хүбүүнэй дуун бэлэй. Хэжэнгын нотагуудта барандан ябажа энэ зүжэгөө харуулахаданай, үншэн хүбүүнэй дуу Дамбын дуулахада, зал соо заабол хугшаралдадаг һэн. Гансал минии тоонто Үлзытэ энэ зүжэгьемнай хараагүй юм. Юуб гэхэдэ, минии хайрата нагаса эжы ламые наадалһан хэстэ энээгүүр харагдаад үзэлши гэжэ намһаа хэлэһэн байгаа бшуу.

Сампил Базаровичнай, хөөрхы, тэрээн бүхэндэ оромгүйгөөр баясажа, харагшадай нөлбөһо гоожуулаа хадаа ёстой артистнууд болоо гээшэт гэжэ маанадаа урмашууддаг, конфетэ, прынягаар хүндээдэг бэлэй. Тийхэдэе минии нэгэ класста хураһан Сэлмэг басаганайн табинһан, өөрөөшые наадаһан зүжэгүүдые харахадаа, би Сампил багшяаа ухаандаа оруулдагби. Бидэнэрэй, тэрэнэй

түрүүшын артистнуудай энэ мэргэжэл шэлээгүйшые наа, өөрынэ басаган, мүн Россин Федерациин габьяата артист, Буряад театрай директор Доржо Сультимов хоёр багшынгаа аймшагтай дуратай театральна хэрэгьень амжалтатай хайнаар үргэлжэлүүлжэ ябана.

Харин намда, минии нүхэдтэ үгэһэн юумэниинь баһал горитой гэхэ байһаб. Өөр тухайгаа хэлэхэ болоо наа, шэрүүн хэрээгэ оршолон соо өөрынгөө дотоодын ажабайдалаар ажаһууха ёһотой гэжэ ходо хэлэгшэ һэн. Тиймэһээ үбдөөд байхадаа, энэ, тэрэ бэрхэшээлнүүдые тоонгүй, шүлэг-дуугаа бэшэжэ, шэнэ туужа, романуудайнгаа түсэб табяжа, ябажа шадахагүй бэе махабадаа, дотоодын хайн хайхан эмшэлэхэдэмни, Сампил Базарович туһалаа гэжэ зосоогоо бододогби. Энээн тухай хэлэхэ хэрэгтэй гэжэ һананб.

Тэрэнэй энхэрэлтэй энеэбхилэлгэ, үсөөн аад, тон удхатай, мэргэн үгэнүүд минии толгой соо хүшэр сагай ерэхэдэ, һэргээ. Тийгээд институтдай (тийхэдэ Москвагай Литературна иснтитуудта хуража байгаа) нэгэдэхи курс дүүргээд ерэхэдэмни, гэртээ урижа оруулаад, хахадые гаргаад, удаан хуужа хөөрэдөө бэлэйбди.

«Ши, минии эрхим хурагшамни гээшэш. Ши энэ наһандаа юумэ туйлажа болохош. Шамһаа үнэн сэхэ, эрид шаби намда байгаагүй» гэжэ амаяа халаһандаа юм гү, - хэлээ һэн. Тээд тиймэ бэшэ. Тэрэ үнэн сэхээ хэлэһэн байгаа. Юуб гэхэдэ, тэрэ нүүлшымнай уулзалга байгаа бшуу...

Дайнджарта театральна Буряад техникумһээ армид татагдажа, 1943 ондо хүндэ конгузи абаад, саашаа хуража шадахаа болиһон байгаа. Дахинаа дуутаржа хураһан байна ха юм. Удаань тэрэ багшын институт түгэсхөөд, Ушхайтын Хэжэнгын интернат хургуулида багшалаа. Зүгөөр бүхы наһанайн алтан одон хадаа театр, театральна искусство байһан байна. Иймэ хүнтэй балшар бага ябахадаа ушаржа, тэрэнэй ямар нүлөө үзүүлһыень хожом ойлгодог муутайбди. Тийхэдэ, нүүлшынхией уулзахадаа, хэлэхээшые яһан хүнбиб гэжэ ходо һанадагби.

Минии анха түрүүшынхией багша хүндэ найдаһан, этигэһэн, хэ гэхэн юумыень хэһэн багша - Сампил Базарович юм. Тэрэ одоол һонин лэ хүн һэн...

Цыдып ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Грим хэлгын хэшээлэй һүүлдэ Сампил Базарович Цыреновтэй ороһон фото-зурагнай. 7-дохы класс.

Цэрэн ГАЛАНОВ

ШАЛСААНА

Магтаал

Замби түбиин тэг дунда
 Залаатай буряад малгай мэтэ
 Номхон Хорингоо үеые

тоолон,

Номин долги соо миралзан,
 Бодолгото болон тобойходоо,
 Будалан Уулын хэлбэритэйш.
 Дуһалан бударһан бороошни
 Дээрһээ адистай аршаан юм.
 Шара Азарга моритой
 Шалсаанын эзэн Буурал

баабай.

Аглаг холые тойрон шэртэжэ,
 Албатан зоноо аршалан

байдаг.

Галзууд, Ухаасай, Хүбдүүдэй.
 Гаһар Худай, Шарайд,
 Харганын.

Гушад, Болонгууд,
 Сагаанай,
 Гажуу Хальбан, Батанайн

хүбүүдүүд

Элинсэг хулинсагнаа хойшо
 Эндэ хүсээ туршалсан,
 Хан Гарууды мэтэ,

Халин элин,
 Буурал Баабайнгаа урда
 Бар хүсээ харуулдаг һэн.

Хэтын ехэ обоо дээрэ
 Хүлэг морид урилдан,
 Хүхэрэгшэ тэнгэриин

доохонуур.

Хүрһэтэ газарай
 дээхнүүр
 Туруугаараа Шалсааниие

доһолуулан,

Тооһоороо дайсадые
 амидхуулан,
 Арсалан шэнжэтэй сээжээ

хүбхэлзүүлэн,

Аргалинн шэнги уусые
 бүмбэлзүүлэн,

Түбиие гайхуулан хүлэгүүд
 Түрүүлэн эндэ ерэхэ һэн.
 Эндэһээ Эхэ нотагаа

хамгаалхаяа

Эрэлхэг Бабжа-Баатар бодоо.
 Эндэһээ мэргэн Шэлдэй

Занги,

Эзэрхүү Хитад, Монгол
 мордожо,
 Хорото дайсадта баригдаад,
 Хоолойгоо хэлмээр

таһалуулхадаа,

Хори тээшэ монсог толгойн
 мухаряа.

мэтэ

Хоёр харахан нодэниинь
 Хараһан зандаа хэбтээ.
 Эндэһээ галзууд Бадан

Туракин

Эсэгэ Сагаан хаанда
 мордожо,

Хамаг Буряадайнаа зүгһөө
 Хадаг барин, анда боложо,
 Хожомойнгоо зам гэршэлээ.

байдал

Шалсаанын арада хорин жэл
 Сандан лама даяанда хуужа,
 Үргэн дэлхэйн шахардуу

байдал

Үнэн зүбөөр тайлбарилан
 хэлээ.

Гунан ехэ дайнай эхилхэдэ,
 Гурбан үдэр, гурбан һүни
 Шалсааниие тойроод,
 морин тэргэнүүд
 Шад улаан Баруун зүг руу
 Шармайн шанга зорёо.
 Гороо хэжэ хүгшэн эжымни
 Гуталаа элээһэн зүргэ

эндэ бии.

Дайнһаа абымни бүтэн

бусажа,

Дабшалан хууһан шулуун

эндэ бии.

Арбадахине дүүргээд,
 Москва мордоходоо.

Абыас гуйһан шүлэгни

тэндэ бии.

Инаг хайхан басагантаяа
 Эльгэлэн тангаригаа

үгэлсэжэ,

Хоёр зүрхэнэй ошыс
 Холбон бадарууһан зула

эндэ бии...

Хормойеш хадхан,
 Худан гол

Хүбшэ тайга шуура сохин,
 Харьялан эбхээр урдажа,
 Үе сагай таһаршагүйе,

Үлгэн дэлхэйн хөморшогүйе,
 Залуу наһыемни хануулан,
 Залгуу саашаа тэгүүлнэ.

Тээд мүнөө Худан гол
 Тэгэндээ юундэ тохойтооб?

Харьялан байдаг урасхалын
 Хайр эльгээр дарагдааб?

Шалсаанын эгээ орой дээр
 Суутайл сагаан хулагшан

мэтэ

Шабын түмэр юундэ
 ёдойноб?

Үндэр Шалсаанын үлэнһээ
 Үбэнэн ороһон бороогойн

Үнгэн юундэ шара болооб?
 Намжаа Хэжэнгэдэ зун дунда
 Набшаһан унахадаа, яана

гээшэб?

Улаан зүрхэнэймни
 изагуурта

Уйдхарын түрэхэдөө,
 яана гээшэб?

Улад зоной хүгэдэдэг
 Үлзытэ Шалсаана хөөрхы даа!
 Соёл хама түшэлгэтэй

Сангай ноён Буурал

баабайгаа

Архи тамхяар утажа,
 Абарал эрингүй,
 гомодхоогоо хабди.

Дээдэ, Дунда, Доодо
 обоонуудын

Дахин хэргээн, арюудхан

тахия.

Агуу гурбан Сахюусадтаа
 Алдангүй зальбарбал,
 Алга хуурмаг үгы болон,
 Амитан бүхэмнай

абарагдаха!

Ум Маани Бадмээ Хум!
 Ум Маани Бадмээ Хум,
 Ума Маани Бадмээ Хум!

«Буряад үнэн» сониной болон Россин Бугдын шажанай Заншалта Сангхын үмэнэһөө тус хуугаһан хэблэггэдэг. Февраль. 2003 он.

МҮНКЭ БУСА, ҮХЭНЭ ТУХАЙ

«ҮДЭР БҮРИИН ДАЯАН БИСАЛГАЛАЙ УНШАЛГА»

ТУХАЙ ТИНЛЭЙ БАГШЫН ТАЙЛБАРИ ЛАМРИМ

та дэгдэшлэй гэхэ. Газарта бэхилэгдэһэн ракетые ямаршы хусэн агаарта дэгдэхүүлжэ шадахгүй. Энээндэл адляар шуналай хулигз шүдэр бол хүнэй эрхэ зогсоожорхидог гэжэ энэ жэшээ элээр харуулна бшуу. Нилээд олон хүнүүд Поваагай бүтээл хэхэдээ, гансал хиигтэй элшэ хүсэ бэеынгээ худалнуудаар залаха талаар хорилго хэхэ, бүтээлэй гансал энэ зүйлдэ ханадаа табижа, бусадые нь тоодоггүй. Тээд энэ ушарта Поваагай бүтээлэе бээлүүлхэнэ тон хэсүү болодог шуу. Оройдонни нүхэндэ юумэн бин боложо байна гэжэ мэдэрхэдээ, тэдэнэр Поваагай ехэ бүтээлшэд болобооди гэжэ бододог. Бэеын физическэ үзэгдэлүүдэ үүдэс анхархань буруу гэжэ Атиша, бусад алдарт багшанар хэлээдэг байгаа. Оюун ухаанай бүтээл хэхэдээ, хүнүүд энэ бүтээлэй физическэ үзэгдэлүүдтэ дан ехэ удха шанар олгодог. Харин имагтал оюун ухаагаараа хэхэ туйлай ехэ хүдэлмэридэ - физическэ талаараа тэрэ заабол үзэгдэдэггүй бшуу - хүнүүд анхаралаа муртэй хандуудадгүй. Хэн нэгэн боди сэдхэл тон хүсэтэйгөөр түрүүлээ хаань, тэрэнэ хүнэй бээ дээрэ заатагүй харагдадаггүй хамнай, тинэн энэ ушараар гайхашы хүн олодоггүй. Зүгөөр оюун ухаагаа али нэгэн аргаар хориной ашаар хэн нэгэнэй нийдэжэ захилаа хаа: «Ү-үү! Нийдэнэ!» - гэжэ тон ехээр гайхдаг. Тинимэ болохоолоороо хүнүүд оюун ухаанай физическэ үзэгдэлдэ, шодэндэ тоб байса харагдаһан юумэндэ олонхиодо анхаралаа хандууддаг. Тунмо (сэдхэлэй элшэ) гэхэн бүтээл абабал, бэеын физическэ түхэдээ тэрэ нүлөөгөө үзүүлэн, шэнжэнэ мүн лэ обеорхоор харагдаахидог. Харин үнэн дээрээ тэрэ оюун ухаанай дээдэн бүтээл болоно бшуу. Дотоодын галай үзэгдэлые саһа хайлуулхаар бэеын гадаада дулаанай түхэлөөр харахадаа, хүнүүд: «Ү-үү, тунмогой бүтээл хэхэдэ юм байна!» - гэжэшлэн гайхдаг байха юм. Али үгы хаа хиигтэй элшэ хүсэ залажа туршадаг зарим нэгэн агаарта хөөрөжэ захидаг. Тинэн хүнүүд оюун бодолой имагтал физическэ үзэгдэлүүдтэ анхаралаа хандууддаг гэжээ. Энэнэ буруу. Бүтээл хэхэдэ хүн тингээбэл, тэрэнэ буришые буруу. Майдари бурханда хандажа: «Ай, Бурхан, Арюун орондо намайе зан соёрхол» - гэжэ ехэтэ гуйнат. Майдари бурхан зүбшөөнэ, гэбшые юушые хэлэнэгий. Зүбшөөнэй тэмдэг үзүүлэн, Майдарин зүрхэнһөө тон нарихан аад, үзүүртээ сагаан гохотой элшэхэн гэрэлтэжэ гарана. Сагаан энэ гэрэл танай оройгоор гол худалаартай (нюр-ганай голоор) гудиржа, танай зүрхэн соохи сагаан одоние (танай хүнэй, сэдхэлые) гоходон шагтагална. Энэ үедэ толгойнтнай орой «А» үзгөөр хабхаглаатай гэжэ бисалгагты. «А» үзгэ Майдари бурханай зүрхэнһөө гаран элшые досотнай оруулжа, харин танай зүрхэн соохи сагаан одоние (хүнэйһетнай) газашы табинаяй. Хүдөө забилжа (дабшалжа) хуугаад хамарайнгаа хоёр нүхөөр агаар порожо абаад, хиигтэйгээ хамаг элшые өөднэ бага зэргэ үргэхэдөө, сэдхэлэйгээ сагаан одоние (түбдөөр тигле) дээшэнэ, орой хүртээрөө залаадхинат. Энэ үедэ «һииг» гэхэн абыа гаргаад, хиигтэй элшэ хүсэн сагаан одоние (хүнэйһетнай) орой өөдэнтэй түлхээд орхино гэжэ бисалганат. Сагаан одон «А» үзгэтэ тулана, тийгээд «Ка» гэжэ эгсэхэнээр дуугаржархихадатнай, сагаан одонтой удаанаар доошоо ороно. Хорилго хэхэ үедөө гол худалаа «А» үзгөөр хаагагүй хаа, үхэхэдөө болохот. Энэ ушарта Арюун орондо түрэхэ, болихыетнай мэдэнгүб, харин үхэжэл магадла даа. Поваагай

бүтээл дан ехээр бү хэгты. Долоон хоногто гурба удаа хэхэ туршаарайт. Тийхэдээ тон нарыа. Үнэн амыа табихадаа, «А» үзгые орой дээрээ бисалгаһанай хэрэггүй. «һииг» гэхэн абыа гарахатайтай сасуу сэдхэлтнай (хүнэйһетнай) гол худалһетнай гараад, Майдари Бурханай зүрхэн соо гэхэ гү, али сэдхэл соонь шэнгэнэ. Хэрбээ эдэ бүгдэе гүйсэд хайнаар дүүргэбэл, Арюун орондо түрэхэ гээшэ.

ГАНДАН ТҮШЭТЫН орондо эхын умай сооһоо бэшэ, харин сээгэ сооһоо мандажа, наһаяа гүйсэхэн хүнэй нюрगतэй, гоо хайхан бурхан тэнгэрийн түхэлөөр түрэхэт. Эрэ, эхэнэр болохотнай танай үйлын үриһөө дулдыдаха. Зүгөөр Арюун орондо энэнэ балай шухала бэшэ. Юундэб гэхэдэ, оюун ухаанай бүтээл бээлүүлхэ талаар тэндэ хэн гэшгэй ади арга боломжотой бшуу. Манай Оршолонто юртэмсэдэ эрэ, эхэнэрэй илгаа шухала байдаг шуу. Эхэнэрүүд хубсаһа угааха, эдэе шанаха, харин эршүүл гол түлэб архи намнаха (энээдэн). Арюун орондо эршүүл, эхэнэрүүдэй хоорондо энэ мэтээр уялануудаа хубарилха ябадал үзэгдэдэггүй.

Арюун орондо түрэгшэд хамагые зүнгөөрөө таажа мэдээд аад, аргагүй тодо хурса бодолтой байдаг. Майдари бурхание хараха, Майдари бурханһаа хургаал абаха хүсэлтэй хүнүүд түхэлөө шууд хангаха аргатай байдаг. Агууехэ хүнүүдээр тэндэ нүхсэхэт. Хэрбээ Ганданда түрөөд байтараа, ондоо Арюун орондуу ошохо гэрэл, наад огто байхагүй. Юундэб гэрэл, хайшаашы дары хүрэхэ шадалтай байха ха юмта.

Арюун орондо эдэе хоол, хубсаһа хунар гэжэ панаа зоболтогүй. Наһаа табижа гансал зүйл гэрэл, оюун ухаанай бүтээл, хорилго болоно. Арюун орондо түрэхэн хүн бүхэн хэхээ нэгэтэ Бурхан заатагүй болохо тэрэ хэхээше доошоо унажа, доро заяанда түрэхгүй. Хэрбээ хэншыеб оршолонто дэлхэйдэ, сансарын хүрдэ соо, бури тэнгэри гү, али тэнгэришүү ондоо түрэлтэн боложо түрээбэл, удаадахи наһандаа муу заяанда, урда тээнэ тэнгэри болоод ябаһанай хүүлээршые, унаха аюултай бшуу. Харин Арюун оронһоо доошоо унадаггүй. Арюун орон сансарын хүрдэ соо ородоггүй, тэрэ хадаа хорбоо юртэмсэһөө гадуур оршино ха юм. Арюун орондо түрэлөө олоһон хүнүүд бүгдэ дөөрөө мунхаг баршадаһа гүйсэд сүлөөрөөд, тишэ ерэнэ гэхын аргагүй. Гэбшые тэдэнэр боди сэдхэл түрүүлхэнэй үндһөөр онсо бүтээл хэхэ, энэнэй ашаар хорбоо юртэмсэһөө гэтэлэн сүлөөрнэ ха юм. Нигүүлсэхэлтэй байхан тон шухала. Хэрбээ хубингаа зол жаргалай, хара амидаа хайратай байлгын аша туһада Арюун орондо түрэхэ гэрэлтэй, тийгэжэ шадахагүйт.

Англи хэлэнһээ Борис ДОНДОВОЙ аман үгөөр ородто оршуулһание Николай БАДМАРИНЧИНОВ буряадшалба.

Ами табижа үедөө Диваажан, Гандан Түшэтэ мэтын арюун орондууда хүнэйһээе залаха бүтээл тухай Тинлэй багшын заабаринууд 1999-2001 онууда «Буян» хуудаһанда толилогдон байна. Хүнэйһээе залаха бүтээл түбдөөр Поваа гэжэ нэрэтэй юм. Уншагшадай хүсэлөөр гол шухала зарим заабаринуудыне нэргээгээд, саашан үргэлжэлүүлхэмнай.

ПОВААГАЙ бүтээл үхэхэ сагта ехэ удха шанартай хэн тула энэ бүтээл тухай хургаалые - танай үдэр бүрийн ажабайдалай бүтээл мэтээр - үшөө дахин дабтаһууб. Бэлдэхэлэй иимэ хорилгые долоон үдэрэй туршада бүтээхэ хэрэгтэй. Тэрэниие үдэр бүрийнхөө уншалга бүтээлтэй хамта хэхэ гэжэ оролдотты. Яагаад тэрэниие хэхэ ёһотойб?

Гуру-югын (багшадаа Этигэл ябуудхын) таринуудые уншанаһаа хүүлээр Поваагай бүтээл хэхэ захилагты. Урдаа Бурхан багыше бисалгагты, хүүлээрнэ сагаан үнгэтэйгөөр гол худалаа харанаб гэжэ бисалгагты. (Гол худал болбол, хүнэй нюрганай голоор, толгойн оройһоо охор хүүлэрээр, зурын оршодог юм. Оршуулагшын ажаалаа.)

Баруун, зүүн худалнуудые харанаб гэжэ заабол бисалгаһанай хэрэггүй. Имагтал гол худалаа бисалгаха. Толгойн оройдо тулаһан гол худалтай нээлтэй аад, сагаан үнгэтэй түбэд «А» үзгөөр хабхаглаатай гэжэ бисалгагты. Үдэр бүрийнхөө бүтээлэй үедэ гол худалтай «А» үзгөөр заатагүй хабхаглаһанай байха, харин үхэхэ, амыа табижа үедэ гол худалтай нээлтэй байха ёһотой. Түбэд үзгэ мэдэхгүй хаа, ородшые «А» үзгөөр хаажархихада хамаагүй. Тийхэдээ зурлаа бүхэниие харанаб гэжэ оролодоной үлүү.

Поваагай бүтээлдэ зүб зорилго табижа, Бурхан багшада үнэн зүрхэнэй гуйтаттайгаар хандаха шухала. Зүрхэн соогоо сагаан одо (түбдөөр тигле) бисалгагты. Тэрэ танай сэдхэл (хүнэйһэн) гэшэ. Хүүлээрнэ Бурханда, Номдо, Бурсан хубаргуудта (Будда, Его Учение, Община Его последователей - Гурбан Эрдэни) тон шангаар шүтэнэб гэжэ шийдэгты. Хорилго хэхэ байха энэ үедөө үнэн наһа барахыа байнаб гэжэ бодохо хэрэгтэй. Энэ мэтээр урид хорилго хэнгүй, үнэн амыа табижа үедөө Поваагай бүтээл хэхэнэ тон хэсүү байха.

Тинэн энэ үедэ наһанһаа хахсажа, доро заяанда түрэлөө оложо байһан бүхы хүнүүдые ехэтэ энэржэ, Этигэлээ тон хүсэтэйгөөр ябууанат. Тэдэндэ туһалха гэжэ ехэ оролодон аад, энэ үедэ туһалха шадалгүй байнат. Тон шанга иимэ хүсэл досотнай түрэнэ: «Гэдээндэ туһалха хүсэлтэйб, гэбшые Абида бурханай Диваажанда гү, али Гандан Түшэтын арюун орондо түрэгэ, тэндэ Номой хургаалуудые абажа, дээдын эди шидтэй боложо, энэ юртэмсэдөө бусанһанай хүүлээр тэдэндэ эрхимээр туһалжа шадаха болохоб. Тийхын лэ тула арюун

орондо түрэхээе хананаб». Тинэн Бурхан багшада: «Ай, Бурхан, Арюун орондо намайе зан соёрхол», - гэжэ ханданат.

Абидын Диваажанда түрэхэ гэбэл, Абида бурхание, Гандан Түшэтын орондо түрэхэ гэбэл, Майдари бурхание бисалгагты. Эдэ орондуу хоорондоо тиймэ ехэ илгаагүй юм. Гандан Түшэтын Арюун орон манай Нарата юртэмсэтэй, манай Самбидэ түбитэй онсо холбоотой хэн тула бидэнэр тэндэ тон бэлээр түрэхэ аргатайбди. Тийгээдшые Гандан Түшэтын орондо түрэхэн бүхы амитада Номой хургаал айладахын тула өөрөө тэндэ түрэлэн, мүнөө тэндэ оршон ажаһуудаг Богдо Зонхоботой түбэд, монгол, буряад олон ламанар онсо холбоотой бшуу. Майдари бурхание бисалгажа шадабал, ехэ хайн. Урда сагта буряадуудай дунда түрэнэ агууехэ ламанарай олохонийн лэ мүнөө Гандан Түшэтэдэ ажаһууна. Тэрэнэ сохом. Тинэн урда түрэлдөө тэдэнэр буряадуу байһан хадаа тэндэ танай ошохоодо, нютагаймнай зон гээд, танда туһалхыа забдаа.

МАЙДАРИ бурхание бисалгажа, энэрэл нигүүлсэхэлэй тон шанга мэдэрэлтэйгээр: «Түшэтын орондо түрэхэмни болтогой», - гэхэн гуйлтаттайгаар хандагты.

Хамаг шуналнуудаа таһа отолжо хаяхын тула: «Оршолонгой бүхы шуналнуудаа гүйсэд арсанаб. Энэ хорбоо юртэмсэдэ намайе таһа үлижэ уйһан хамаг юумэн ямаршые үдхагүй. Гэрнүүд, гоё хайхан машинанууд - эдэ мэтэ хэхээ нэгэтэ хүнэжэ, үгы болохо», - гэжэ өөртөө хэлэгты. Тийгээжэ энэ оршолонто шуналтай байлага таһалжа хаянат. Энэ оршолонгой хамаг юумэнүүдые танда хэрэггүй болоһон нааданхайнууд мэтээр хаража хурагты. Тинэн энэ мэтээр хаража шададаг болобол, арюун орондо түрэхэ замаар хайсахан дабшалта туйлабаб гэжэ тоолохо аргатай болобо гэшэ.

НЭГЭ ТҮҮХЭ хооронһуу. Түбэдтэ үтэлһэн нэгэ санаартан хүнэйһээе залаха хорилго наһан соогоо нилээд хэдэг байһан аад, үхэхэ сагтаа залаха гээд шадабагүй. Ондоо нэгэ даяанша ушарыень ойгожорхибо. Тухайбал, үбгэн санаартан түбэд сайда ехэ дуратай аад, амыа табижа сагтаашы энэ шуналһаа арсаагүй байшоо ха юм. Сайда шунал хаа хаанагүй дэлгэрэнги гүб даа. Тинэн эдэ мэтые ажаглаһан нүгөө даяанша: «Харатый даа, Түшэтын орондо ехэ амгатай сай мүн лэ бии юумэл», - гэжэ үбгэн даяаншада хэлэбэ. Энэниие дууламсаараал, үбгэн даяаншын сэдхэл Түшэтын орондо ганса-

Table with 4 columns listing names and amounts for a fund. Column 1: Галсандоржо Жалсанов, Жаргал Жалсанов, Цыренханда Жалсанова, Саша Сажинов (1000). Column 2: Роза Павлова, Эрдэни Зурлов, Цырендоржо Ешев (500). Column 3: Дамба Чимитцыренов, Баяр Чимитцыренов, Туяна Доржиева (100). Column 4: Дамба Намсараев, Жэмбэ Дагбаев, Борис Дагбаев, Санжидма Дагбаева, Саша Хамутаев (100). Other names and amounts follow in similar format.

БУРХАН БАГШЫН, САХЮУСАДАЙ ДҮРЭНҮҮД

сахюусадыеше дүрлэн зуралга өөрын хуули ёһотой (каноническа) болоо юм ааб даа. Тэрэниие (канон гээшье) эбдэжэ, бурхадые өөрынгөө дураар харуулха, хубилгаха эрхэгүй болонош.

Гэбэшье бурхан зуралгын урлалые шудалхан зураашын өөрын маяг байхал байнал даа. Мария Михайловна Дарбаковагай гэртэ хэды дахин ороһонби. Аргагүй байханаар зурахан Бурхан багшын хүрэгые ханадань обёроод:

- Хэнэй зурахан бэ? - гэжэ асуубаб.

- Минии, - гэжэ Мария Михайловна тон дарууханаар харюусаба. Би гайхаагүйб. Юундэб гэхэдэ, Мария Михайловна уран зурааша гэжэ мэдэхэ болоһон байгааб.

Тиигээд басаганайнгаа наһа барахада, «Алтан набыень» татуулхадань: «Бурхан багшын бэе бүтээгээ наатнай, урда зүгтэ хүбүүн боложо түрэхэб», - гэхэн байгаа. Буряад орондо мүнөө үедэ бурхан зурадаг уран зураашада олон болонги. Зүгөөр басаганайнгаа хайн түрэлдэ түрэхын тула имагтал досоогоо өө-мөөгүй тон лэ болор шэл мэтэ, тунгалаг хайхан сэдхэлтэй уран зураашада даалгажа, Бурхан багшын бэе бүтээлгэхэ гэжэ шийдээ нэм. ханаандам гансата Мария Михайловна ороо хэн.

«Агууехэ сүлөөрэл» гэжэ нэрлэгдэдэг Намхай Норбу римбүүшын бүхы дэлхэй дээгүүр эмхидхэн дэлгэрүүлжэ байдаг дзогченэй бүлгэмдэ 90-ээд онһоо хамта ябажа байһан хадаа би Мария Михайловнае хайн мэдэхэ болонхойб. Ород-буряад гарбалай шуна холисолдоһон сэдэрхэн сагаан шарайтай, хэндэшье муу ханажа, хөморго байдаггүй М.М. Дарбаковада захил хэнэмни ехэл зүб байгаа.

Басаганаймни 40-дхи хонгогто орожо ерэхэдэ, Бурхан багшын хүрэгые сэдэрхэн саархан соо хабшаад, ехэ дүмүүхэнээр баринхай, Мария Михайловна угаа хэмшээрхэнгээр богоньем алхажа ороо бэлэй.

Саг соогоо арамнайлагданан Бурхан багша мүнөө гэртэмни таяхатай. Хайрата басаганаймни удаадахи түрэлэй харгыг гэрэлтүүлхэн Бурхан багша...

Дээрэ дурсагдааша Доржо үбгэжөөлэй намда бэлэглэһэн бурханай нэрые мэдэхэгүй баарма байгаа нэн хаб даа. Улаан нюуртай, улаан бэе дээрээ ногоон нэмэригэтэй, орой дээрээ алтан дэнээ яларуулан хүүхэ малгайтай бурханай нэрэ Аюуша (Амитаюс) байһан байгаа.

Нүзэглэн мургэжэ ябадаг хүн бүхэндэ ута наһа үршөөдэг бурхан юм.

Буряад орондомнай бурхан зурадаг зон олон болоххой гэжэ дээрэ тэмдэглээ нэм. Бурхан бүтээдэг үшөө нэгэ эдэбхитэн би. Тэрэ хэн бэ гэбэл, Николай Николаевич ДУДКО. Тэрэнэй бүтээһэн бурхануудай элдэб хэмжүүрэй буулгабаринууд наймаада олоор табяатай. Зүүн мотортоо хара-хүхэ матаар аяга (патра) баринан, улаан-эрээн хээтэй бүд нэмэригэн Бурхан багша (Шакьямуни - манай галабай бурхан) олониие хайрлаһан урихан нюдэтэй. Тээ дээрэхэнэнь Махакашьяпа (үнгэрһэн сагай бурхан), Майдари (ерээдүй сагай бурхан) зураатай. Тиигээд лэ энэ бүтээлээ «Гурбан сагай Будда» гэжэ уран зурааша нэрлээ.

Зүгөөр энэ хүмнай Далай ламын байдаг Дармасалада (Дхармасала) жэлхээ үлүү саг соо стажировко гараһан байна. Тиигэжэ бурхан зуралгын түбэд онол аргые шудалжа, өөртөө

туһатай хэшээл оложо ерээ нэн.

Тэрэнэй намтар һонин юм. Эдирхэн наһандаа Улаан-Үдын 1-дэхи педучилищиин уран зурагай таһагые дүүргээд, зурагай, черчениин багшаар хүдэлөө. Зүгөөр зохёохы ажал Николай Дудкогой дурые дууһан булажа, хүнүүдэй дүрэ, ажабайдалые харуулан зурагуудые зурадаг болоо нэн. Сюрреализмын шэглэл залуу зураашын һанал татадаг болобо (сюрреализм гээшэ француз үгэ, бодото байдалые юрз бусын-хяар зурагладаг маягые иигэжэ нэрлэдэг. Испан суута уран зурааша Сальвадор Дали сюрреализмын ёһотой түлөөлэгшэ болодог).

Киев хотодо Н.Н.Дудко хоёр дахин зурагуудаа дэлгээжэ, тэндэхи уран зураашадай, шүүмжэлэгшэдэй анхарал татаһан байдаг.

Уран зураашын ханаанда нэгэл юумэ дутуу шэнги үзэгдөө ха. Юунэй дуталдаһые тэрэ өөрөөшье тухайлдаггүй байжа болоо.

Имагтал наяд онуудай тэн багаар уран зурагай европейскэ замһаа арсажа, эртэ урдын буддийска урлаада ерэхэн байна. Тиигэжэ бурхан шажанай сэсэн мэргэн сурталые шудалжа, буддист болохын замда гараһан намтартай. Ивалгын дасанда һуудаг байһан үндэр наһатай Дармадоди ламхай, Сүүгэлэй дасанай шэрээтэ Жэмбаа-Жамса Цыбенев гэгшэд Николай Дудкогой түрүүшын багшанар боложо, буддын сурталые шудалха хэрэгтэнь туһалаа нэн.

Тээ хожомынь Николай Дудко гол багштагаа уулзаха золотой байшоо. Тэрэ хадаа дзогчен суртал дэлгэрүүлдэг Намхай Норбу римбүүшэ. Олон зурагуудыень Намхай Норбу багша арамнайһан байха.

Дээрэ дурдагдааша бүтээлхээ гадна Ногоон Дара-эхын, Сагаан Дара-эхын, Балдан һамын (Палдан Лхам), Бадма-Самбаанын, Сагаан Шүхэртын, Ваджрапаниин, Ваджрасаттын (Базар-Садын) болон бусад олон бурхадай, боди саданарай, сахюусадай бэеые дүрлэһэн зурагуудые хаяхан Байгалиин музейн ехэ зал соо дэлгээжэ, Н.Н.Дудко олоной анхарал татаба. Энэ хадаа Буряад орондо дэлгээгдэһэн анха түрүүшын выставкэ бэшэ юм. Ерээд онуудай эхээр Буряадай эрдэмэй түбэй бага ордон соо түрүүшын выставкэ дэлгээгдээ бэлэй.

Танка гэжэ нэрлэгдэдэг бурхан зуралгын урлалые ерээд оной эхинһээ шудалһаниинь эндэ харагдана. Тиихэдэ имагтал энэ урлалые шудалхадаа, уран зурааша Буряад ороноор хизаарлаагүй. Хэдэн дахин Монгол, Балбын (Непал), Энэхдэг ороноудаар ябажа, тэндэхи дасан сүмэнүүдтэ, музейнүүдтэ ороһониинь, бурхан зурадаг эрхим уран зураашадтай уулзаһаниинь горитой нүлөө үзүүлээ бээ.

Үндэр түрэлтэ арбан дүрбдүүгээр Далай ламын ойрохи уран зурааша, эрхим хүндэтэ Ген Сангей Еше гэгшэтэй ушаржа, хэшээл абаһаниинь энэ наһандам үгтэһэн эгээл ехэ бэлэг гэжэ тоологшоб, - гэжэ уран зурааша хэлээдэг. Нэгэ жэл соо Дармасалада һураад, «Мен-ри» гэжэ түбэд гол шэглэлэй уран зурагай диплом абаһан алдартай. Иимэ диплом абахын тула түбэд зураашад аяар 5 жэл соо һурадаг юм гэнэ.

Һүүлэй жэлнүүдтэ Н.Дудко Россинаа гадна хариин ороноудта

зурагуудаа дэлгээжэ харуулдаг болонхой. Жэшээнь, Италида, Аргентиндэ бурхануудаа дэлгээн харуулаа. Эрхүүгэй уран зурагай музейдэ, Аргентинын нислэл хотодохи дэлхэйн уран бүтээлэй галерейдэ, Токиогой уран зурагай галерейдэ Н.Дудкогой бүтээлнүүд хадагалагдажа байдаг. Мүн баһа Америкэ, Итали, Голланди, Франци мэтын ороноудта үмсын суглуулбаринуудта олон бүтээлнүүд оршоно.

Зорюута англи хэлэ шудалһан энэ уран зурааша Америкын түбидэ гү, али Азиин ороноудта - хаанаша ябахандаа, хүнүүдтэй харилсажа ядахгүй, ямаршые оршуулагша хэрэггүй байна бшуу даа. Гадна түбэд хэлэ үзэһэн хадаа ямаршые ном уншаха, удхыень задалан хөөрэхэ аргатай. Буддизмын түүхые хайн мэдэхэ, зурахан бурханайнгаа бодисаданарай, сахюусадай уг удхые ойлгуулан хөөрэхэдөө, мүнөөнэй зарим залуу ламанарһаа һураггүй бэрхэ ааб даа. Жэшээнь, Ваджрапани (буряадууд Очирваани гэдэг) сахюусантай хүнүүд тэдэн тухай юу мэдэдэг гэшэ? «Очирые баригша» гэжэ оршуулагдадаг энэ сахюусан угаа дошхон дүрэтэй юм. Баруун гартаа ваджра (очир) баряад, дайсадаа һүрдөөн, гурбан нүдөөрөө хаана муу муухай юумэ байнаб - алдангүй онодог энэ сахюусанда шүтэдэг хүнүүд бузарһаа зайлаха жэшээтэй.

Николай Дудкогой дүрлэһэн Ваджрапани хадаа ёһо гурим соогоо зурагдабашые, бага зэргэ илгаатай байна. Орой дээрэн табан үнгөөр холонготоһон түхэрээн соо (тигле) Бурхан багшын хубилгаан гэгдэдэг Гараб Дорже зураатай. Тэрэ хадаа манай Газар дээрэ анха түрүүн дзогчен номноһон багша юм. Баруун талаһаань IX зуун жэлдэ нигмапын шэглэлэй суута багша байһан Палже Дорже агаарта нийдэжэ ябаһаар зураатай. Агууехэ энэ лама Ваджрапаниин мургэлтэй нягта холбоотой байһан юм.

Ваджрапаниин доодо хажуу талануудта - хоёр тээн шажан мургэлые аршадаг хоёр дошхон дүрэ зураатай. Түрүүшынхинь Дзогчен сурталай гурбан ехэ аршалагшадай нэгэн - сагаан арсалание унаһан Дамчен Дорже Легпа. Түбэдтэ буддизмын дэлгэрхэһээ түрүүн бон мургэлэй дошхон бурхан байгаад, Бадма-Самбаава багшада дарагдаад, тэрэнэй хатуу эрилтээр бурханай шажание хамгаалагша болгодоһон түүхтэй.

Дамчен Дорже Легпагай тушаа урда дзогчен сурталай хүрөөтэ хамгаалагша Рахула зураатай. Тэрэнэй мянгаад нюдэһнөө ямаршые муу юумэн зайлахагүй. Бурхадые, бодисаданарые, сахюусадэй бэенүүдые бүтээгээд, арамнайлуулан амилуулжа байдаг уран зураашын буян хэшэ арьбадажал байна гэе!

Ц.ДОНДОГОЙ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Н.Дудко.

Эрдэни ДУГАРОВ

Нарайдам нэгэ лама
Найжам болон агислан,
Нюусаар маани уншажа,
Нэрэ, Эрдэни гээд үгөө нэн.

Ламын үгэһэн нэрые
Мүнхэ зулгал багаража,
Энэхэн наһандаа ябахые
Сэдхэлдээ бүхөөр
шэрээнхэйб.

Наһанайм гурбан Эрдэни:
Түрэл арюун тоонтомни,
Түмэн һаруул боголни,
Дүлэн залуу гурамни!

Найдаһан Гурбан Эрдэним:
Бурхан агуу багшамни,
Бодито пангин номууд,
Бүхы лама хубарагууд!

Хабар тээшэ наранай туяа
Хаба ехэтэй, шэмэтэй
болон.
Холын хаганууд ургана хаяа,
Харагана элээр, томо
болон.

Тэнгэриин хаяа бороёо хаяа,
Тэнгис далайдал хүхэ болон.
Нэргээ богдол үйдхараа
хаяа,
Жэргээ нэгэнтэй хани
болон.

Хадын булагһаа үглөөгүүр
Хүнэгөөр уһа асарааб.
Хүйтэн тунгалаг үһаншнь
Хүсэд аршаандал үзэгдөө.

Эжымни сайгаа табижа,
Эдешүүлэн, хүллэн
гээжыень
Дэлхэй гайдагаа үргэбэ.
Дээжэнь булагташые
хүртэбэ ха.

Тоонтомни ногоогоор
ногоон,
Үһын сэгсгүүдэй хангалтай.
Тоонтомни саһаараа сагаан,
Үбэлэй жабараар
жаргалтай.

Тоонтомни, түрэхэн
үдхатай,
Шамгаа наһая зориулан.
Тоогүй олон шүлэгүүдээрээ
Магтаал-зула багаранам.

Сэдхэлэйм гуниг хушанхай
Сэсгэлхэ гуранай үрхые.
Сэдхэлэйм гуниг хүлээнхэй
Сэлмэгхэн уулзалгын ерхые.

Сэдхэлэйм гуниг тарахал
Сэдхэлэйм гуниг тарахал
Сэдхэлэйм гуниг тарахал
Сэдхэлэйм гуниг тарахал
багараанал
Сэлмэгхэн найдалай зулые.

Хабарай урихан сагаар
Хадын горхон шэнхинээд,
Яһан тунгалаг болооб,
Сэдхэлээ нээһэн хүндэл.

Сэдхэлээ нээһэн хүнэй
Сээргүй тунгалаг сэдхэл
соо
Дуранай булаг бурьялааг,
Хабарай урихан сагтал.

Уяһан сэдхэл соом эдгэлнэ
Тооншым бүхы абяа
шэмээнүүд.

Баяртай зүрхэн соом
бурьялна
Тоогүй олон аршаан
булагууд.

Обоо субарганууд
толороод,
Одоо гаа бурханай орондол.
Хага, тахилганууд
харагдааг,
Хүхэ уняар - хужын
утаандал.

(Окончание. Начало в №8 (309) за 20.02.2003 г.

В 1706 г. Сибирский приказ, в развитие царского указа, обнародовал постановление, которым запрещалось оспаривать права бурятского народа на их породные земли. В нем говорилось, что буряты / «бращикие ясашины люди»/ не обязаны выделять земли иркутским дворянам. А тех русских «служилых и всяких чинов людей», которые оказались на бурятских землях, отселать в другие свободные места. Запрещалась охота русских в бурятских охотничьих угодьях. В случае нарушений отнималась пушнина у нарушителей и сдавалась в казну.

Из Москвы были направлены в Забайкалье проверяющие, в задачу которых входил контроль за деятельностью местной администрации, за законностью действий ее представителей. Были наказаны за противозаконные действия в отношении бурят многие представители местной администрации. Некоторые из них были отозваны с занимаемых должностей.

После этого хоринские роды стали жить сравнительно спокойно на своей исконной территории, в условиях мира, разводя скот и занимаясь охотой.

В бурят-монгольских летописях дана высокая оценка царской грамоте-указу. Летописец писал: «В ней было сказано, чтоб наш хоринский народ свободно кочевал от южной стороны Байкала по любым местам до монгольской границы, селился там и разводил скот. Царь приказал снести возведенные в этих местах селения казаков и крестьян, запретил в будущем притеснять наш хоринский народ и творить беззакония». В летописях отмечаются количественный рост бурятского населения и его зажиточная жизнь. До установления границы в 1727 г. буряты активно общались с другими монгольскими племенами. В Забайкалье перекочевали в значительном количестве монгольские племена из Северной и Западной Монголии, которые со временем вошли в состав бурятского народа. В свою очередь имели место перекочевки бурят в другие монгольские регионы.

Таким образом, поездка представительной делегации 11 хоринских родов бурятского народа в Москву явилась важным историческим событием. Облаченные всенародным доверием делегаты во главе с Баданом Туракиным во имя лучшей жизни народа проявили мужество и отвагу, прозорливость и гибкость в своих действиях, тем самым отстояли свободу и честь соплеменников и принесли мир и спокойствие на бурятскую землю. Их имена навсегда вошли в анналы истории.

К сожалению, в дальнейшем бурятский народ не раз сталкивался с нарушениями его прав, в частности, прав на владение родными кочевьями. В летописях, исторических хрониках и преданиях народа имеются свидетельства о комплектовании делегаций бурятских родов, об их поездках в столичный город Сибири и в Москву с целью отстоять права бурят на породные земли, на свободу и честь народа. К сожалению, подобные поездки не всегда увенчались успехом.

Приведем здесь лишь один пример. В 1799 г. царское правительство командировало действительного статского советника Лаву «для приселения за Байкалом земель, удобных под заселение отставными солдатами, ссылаемыми на поселение в зачет рекрут, помещичьи крестьянами и лицами, ссылаемыми за маловажные преступления». Царский уполномоченный самими удобными для поселенцев землями счел земли, лежащие по обеим сторонам реки Ингоды, параллельно Яблонову хребту и по обеим сторонам реки Читы. Это были земли хоринских родов. Попытки отстоять эти земли не увенчались успехом. Главный хоринский тайша Дамба-Дугар Иринец /Ринчинэй/ вынужден был дать согласие уступить эти плодородные земли взамен на земли, расположенные по Аге, Онону, Борзе, вплоть до Аргуни. Правительство добилось уступок 105 тысяч десятин земли по Ингоде и Чите. В 1806 г. последовал царский указ, закрепляющий эти земли за русскими. Хоринские роды, переселившиеся после указа 1806 г. в районы Аги и Борзи, вместе с местными хоринскими родами, стали называться агинскими бурятами. Вплоть до 1839 г. они находились в ведении главного тайши Хоринской степной думы. В 1839 г. была образована самостоятельная Агинская степная дума, в ведение которой перешли все агинские буряты, состоявшие из следующих отковок/родов/: Харгана, Хуацай, Галзут, Сагаан, Шарайд, Бодонгут, Хальбин, Худай.

От Великого Государя-Царя и Великого князя Петра Алексеевича всея Великие и Малые и Белые России Самодержца в Сибирь в Нерчинск Стольнику Нашим и воеводам Петру Савичу, да Федору Петровичу Мисуным-Пушкиным.

Б нынешнем 1705 году Февраля в 25 день били челом нам Великому Государю Нерчинские ясашины брацких людей разных родов:

Галзотского роду Зайсань Баган Туракин, да Харгантского роду Зайсань Даскчи Богдоров, да Богонгутского роду Зайсань Очихай Саргаев, да разных родов и улусов Шуленги Шаракин, Тосе, Кондохой, Басутай, Баенгай, Тацур, Абундай, Окни, Учирь, да ясаулы Баганова улусу Бонтуру, Дасиева улусу Агай, Ачихаева улусу Атарай, Кондохоева улусу Номой, Басутаева улусу Ногшиной, Боедьева улусу Кемзей, Тацурова улусу Сори, Уелгуева улусу Далай, Шуныурова улусу Атарай, Абундаева улусу Харангай, Окинева улусу Танхай, Учирова улусу Ноточи и все родовые ясашины брацкие люди.

Жалоба де их иноземцев Иркутского Присуду на Селенгинских и Удинских служилых и всяких чинов людей; в прошлых годах де геды и отцы их жили за Мунгалскими Тайшами и не похотя за ними жить и со всеми своими родами вышли в наш Беликаго Государя ясаи и били челом они иноземцы в Нерчинском при бывшем прикащике Павле Шульгине на породные свои земли кочевать, где жили прадеды и геды и отцы их, и после де их и иные роды их вышли в наш Беликаго Государя ясаиной платеж; а породные их земли кочевные места вни по Селенге, по Уге и по Курбе рекам; и на тех де их кочевных местах Удинские казаки многие заимками поселились по правую сторону и ниже Чикою реки по Хилку, по Тугную, по Уге и по Итанце подле Байкала моря по правую же сторону Селенги реки Кударинская степь; и против челобитья де им прикащик вышесказанный из Нерчинска отпустил их на породные своя кочевные места близ Селенги реки и в Итанцинское зимовье многие не престанные службы радетельно и ясаи в нашу Беликаго Государя казну платят во вся годы без недобору с прибылью; а ныне де ту их породную Кударинскую степь заселили Иркутского Присуду Селенгинские Удинские служилые и всяких чинов люди и отняли де у них иноземцев их породные Кударинские степи и лучшие кочевные места их зимняя и летняя стоибицам всякие угодья и звериные промыслы кормовые теплые места под лесами и построили себе заимки для хлебной пахоты; а городьба у них около пашен и около сена плохая и в их хлебных и санных поправках были им от них разорения, обиды и налоги большие, брали у них иноземцев головщины не померенная насильством своими руками и разоряют их в конец; и от тех их головщин они иноземцы жен и детей испродали и в заклады изсакадывали и сам меж дворян скитаются и от нашего Беликаго Государя ясаку отстали; и в прошлом де 1704 г. послали они к нам Великому Государю к Москве с Нерчинским сыном боярским с Микитой Барламовым в тех их налогах и обидях и в разорениях на Селенгинских и Удинских служилых и всяких чинов людей челобитную, и по нашему Беликаго Государя указу и грамоте велено их с той Кударинской степи с их породных кочевных мест свести, а те заимки и ныне у них не сведены; и облыжным челобитьем нам Беликаму Государю они Удинские служилые и всяких чинов люди били челом, чтоб им иноземцам в Иркутском присуде под удинском городом, из Нерчинского зимовья аманатов детей их и братьев взять в Удинске, а Итанцинское зимовье свести; а они де иноземцы в Нерчинском уезде в Итанцинском зимовии многие годы служат с Нерчинскими старыми казаками за едино радетельно без пороку и против неприятельских воинских людей бьются, не щадя голов своих, также и ясаи в нашу Беликаго Госу-

Приложение № 1 Указ царя Петра Алексеевича

К 300-летию похода хори-бурят к Петру I

«Даю вам свободу на всем просторе вашей земли...»

даря казну платят по вся годы без недобору с прибылью; а под Иркутским де присудом им иноземцам быть невозможно при которых дела, потому что де Иркутской за Байкалом морем и им много гале Нерчинского; да в прошлых же де годах полномочный

они же иноземцы вышесказанные челобитчики Богдан (Баган-Ш.Ч.) Зайсань Кукина Кондохой да улусные их люди и ему дабасунь сказали, есть ли де Итанцинской острог везать в Иркутском и посылать в зиме прикащиков из Иркутска и они де иноземцы опасны от тех прикащиков налог и обидь также де и от Иркутских всяких чинов служилых людей всяких лишних подвот; да и Еравинское де зимовье Нерчинскому присуду от Итанцинского зимовья в близости езду в трех днях и они де к Еравинскому острогу летним временем ездить кочевать для конских кормов по Уге, по Хилку, по Тугную, по Ане, и по Курбе рекам, а зимою для сашных промыслов и для прокормления ло-

посоль боярин наш и воевода Федор Алексеевич Головин с товарищи, будучи на Селенге, по нашему Беликаго Государя указу, призвал многих Мунгалских Тайшей: Тайшу Бантухая с товарищи во многолюдстве и иных многих Тайшей со всеми родами их во многолюдстве под Селенгинской город и под Удинской в ясаиной платеж и нашим Беликаго Государя жалованным их пожаловал, в Селенгинской город отдал в аманатство, и наш Беликаго Государя ясаи они платили по вся годы, и Селенгинские и Удинские служилые тех Тайшей и с родами их со всеми улусы отогнали своими обидами и налогами, и они Тайши не мога их обидь и налог терпеть, покиа детей и братьев своих в аманатстве, приклонились к Китайскому Хану; а после де того которые от них Тайшей остальные были в Селенгинском и в Удинском и в Ильинском и в Кабанском острогах и по заимкам всех их прибили и побросали в Селенгу реку. А жен и детей и живот их по себе разделили и распродали; а которые из тех остались с побою пришли к ним иноземцам под Нерчинской присуду и доныне с ними нам Беликаму Государю ясаи платят по вся годы, о они де Селенгинцы и Удинцы тех вышесказанных аманатов отпустили к их земли к вышесказанным Тайшам и их иноземцев такоже разорить хотят в конец и от Нашего Беликаго Государя ясаиного платежа и с породной их земли отлучить. А как они иноземцы с Нерчинскими с Итанцинскими казаками в полку боярина нашего и воеводы Федора Алексеевича Головина служили нам Беликаму Государю радетельно и нашег Беликаго Государя милостью пожалованы были золотыми, да и ныне де они иноземцы служат нам Беликаму Государю в Итанцинском зимовье не престанные службы радетельно и наш Беликаго Государя ясаи платят без недобору сполна в Нерчинск, и нам Беликаму Государю пожаловать бы их иноземцев за многие их радетельные многие не престанные службы и ясаиной платеж: велеть им быть под Нерчинском по прежнему в их породных землях и кочевных вышесказанных местах по правую сторону Селенги реки; а с Кударинские степи их Селенгинских и Удинских служилых и всяких чинов людей с заимками свести по другую сторону Селенги реки, чтоб им иноземцам от них налог и обидь в конец неразорится и нашей Беликаго Государя службы и ясаку не отбыть, а быть бы под Нерчинским присудом в Итанцинском зимовии в вечном нашем платеж: да

Во время конференции, посвященной походу хори-бурят

сей и иных зверей; и как де будет отпущать тот Итанцинской острог к Иркутскому и Еравинскому де Нерчинского Писуду Тугусы по тем рекам их иноземцев кочевать не пустять и станут с ними чинить-всякие ссоры, да и от Удинских де и от Селенгинских служилых всяких чинов людей будет им иноземцам 1705 году по нашему Беликаго Государя указу велено то Итанцинское зимовье с ясаиными и с ясаиным сбором везать к Нерчинску, для того что по сказке челобитчиков брацких ясаиных иноземцев что они со скотом своим кочуют около Итанцинского и Еравинского острожков и есть ли де быть Итанцинскому острожку под Иркутским и Нерчинским присуду Еравинского острожку ясаиные иноземцы из ясаиных брацких людей со скотом на Еравинскую землю кочевать не поустят и от того им учиница обидя, а от Иркутских де прикащиков и от служилых людей опасаются оне обид и налог, и разорения и отгоны, а быть тому Итанцинскому острожку по прежнему под Нерчинским для их иноземства, потому что знатно видя оне себе великую нужду, что их велено к Иркутскому приписать, ехали к Москве такое великое разстояние и в пути всякую нужду себе принимали и чтоб тех брацких иноземцев тем не скорбить и от ясаку в степь не отогнать, а в Итанцинский острог посылать из Нерчинска прикащиков людей добрых, которые бы их брацких иноземцев от всяких обид оберегали и меж других людей и в ссорах всякие расправу чинили в правду; а буде те прикачки учнут тем иноземцам или русским людям чинить обиды и разорения или иноземцам и русским людям и в их ссорах всякие расправы и оборону чинить не учнут, и тех прикащиков, наказав жестоко, от приказов останавливать, а на их места выбрать иных их братьев добрых людей и приказывать им жестоко наказание учинено будет вдвое и сосланы будут в сылку; и как к нам сия наша Беликаго Государя грамота придет и вы бы чинили по вышесказанному Нашему Беликаго Государя указу.

Ш.Б.ЧИМИТДОРЖИЕВ,
доктор исторических наук.

Понедельник, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал «Доброе утро»
10.00 Новости
10.15 Доктор Ватсон берет след в комедийном детективе «Без единой улики»
12.05 Большие родители. А.Поскребышев
12.40 Следствие ведет Колобков
13.00 Новости
13.15 Приключенческий фильм «По дороге домой. Потерянные в Сан-Франциско»
15.00 «Путешествия натуралиста»
15.30 Док. детектив. «Заложник любви». Дело 2002 года
16.00 Новости
16.15 Комедия «Где находится нофлет?»
18.00 «Большая стирка»
19.00 Вечерние новости
19.25 «Шутка за шуткой»
20.00 Жди меня
21.00 «Кто хочет стать миллионером?»
22.00 Время
22.35 «Последний герой-3»
23.40 Независимое расследование
00.25 Ночное «Время»
00.55 «На футбол»
01.25 «Новый день». «Жертвы инопланетян»
01.55 «Новый день». «Формула власти». Президент Болгарии

«РОССИЯ»

07.00 Фильм Александры Буратасвой

«Операция «Улусы»
07.40 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
07.45 Вести-Бурятия
«Россия»
08.00 - 10:45 «Доброе утро, Россия!»
10.45 Билли Зейн и Кэтрин Зета-Джонс в приключенческом фильме «Фантом» (США)
12.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 ВЕСТИ
13.20 «Пуаро Агаты Кристи. Тайна испанского сундука»
14.20 «В «Городке»
14.30 ВЕСТИ НЕДЕЛИ
БГТРК
15.30 «Сагай суурьян». Инф.-аналитическая программа
15.50 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
«Россия»
16.00 ВЕСТИ
16.20 «Что хочет женщина». Ток-шоу с Кларой Новиковой и Еленой Яковлевой
17.10 Т/с «Трое против всех»
18.15 «Простые истины». Т/с
18.45 «Экспертиза»
19.00 ВЕСТИ
БГТРК
19.20 «Байгал». Инф. программа
19.30 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
19.40 Время выбора. Кандидаты в депутаты НХ РБ
19.50 «Буряад орон». Художественно-публицистическая программа
20.15 Петербургские встречи. Наши земляки
20.30 Вести-Бурятия
«Россия»
20.50 «Комиссар Рекс». Т/с
21.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
22.00 ВЕСТИ
22.30 Вести-Бурятия
22.40 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
22.50 «Спокойной ночи, малыши!»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ 21-62-62

Вторник, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал «Доброе утро»
10.00 Новости
10.15 «Земля любви, земля надежды». Сериал
11.10 Борис Хмельницкий в детективе «Свидетельство о бедности»
12.25 «Ералаш»
12.35 Дисней-клуб: «Переменка»
13.00 Новости
13.15 Коломбо в детективе «Короткое замыкание»
14.45 «Ералаш»
15.00 «Новый день». «Формула власти». Президент Болгарии
15.30 «Новый день». «Жертвы инопланетян»
16.00 Новости
16.15 Док. сериал «Дикие штучки»
16.50 Игорь Скляр и Михаил Боярский в детективном сериале «Ключи от смерти»
18.00 «Большая стирка»
19.00 Вечерние новости
19.20 «Сами с усами»
19.45 «Кумирь». Светлана Карпинская
20.15 «Земля любви, земля надежды». Сериал
21.15 «Слабое звено»
22.00 Время
22.40 Т/с «Следующий» («Next-2»)

23.45 Тайны века. «Страсти по сокровищам».
00.30 Ночное «Время»
01.00 «Новый день». Подводный мир Андрея Макаревича
01.30 «Новый день». «Великие мистификации». Конан Дойль
02.00 «Апология»
03.05 Детективный сериал «Беглец»
«РОССИЯ»
БГТРК
07.00 «Байгал». Инф. программа
07.10 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
07.15 Гороскоп
07.20 Мунхэ зула
07.40 Зурхай
07.45 Вести-Бурятия
«Россия»
08.00 - 10.45 «Доброе утро, Россия!»
10.45 Т/с «Леди Мэр»
11.40 Т/с «Кобра. Груз»
12.40 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 ВЕСТИ
13.20 Дэвид Суше в детективном сериале «Пуаро Агаты Кристи. Затерянная шахта»
14.20 ПРЕМЬЕРА. Каспер Ван Дьен и Ясмин Блит в телесериале «Титаны»
15.15 «Экспертиза»
БГТРК
15.30 Вести-Бурятия
15.40 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
15.45 Гороскоп

22.55 Т/с «Леди Мэр»
23.55 Александр Самойленко, Александр Терешко и Владимир Турчинский в детективном сериале «Кобра. Груз»
00.50 Ток-шоу «ВЕСТИ+»
01.20 ПРЕМЬЕРА. «Сталин. Некоторые страницы личной жизни». Документальный фильм Василия Пичула. 1-я серия
02.15 «Дежурный по стране». Михаил Жванецкий
03.10 «Футбол России». Спортивная программа

ТИВИКОМ

07.00 Школьное ТВ
07.30 Погода. Гороскоп. «Лоск»
08.00 Fox Kids на REN TV. Т/с «Пауэр рейнджеры, или Могучие рейнджеры»
08.25 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
08.50 Fox Kids на REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
09.15 «Большие деньги»
10.15 «Кино»: «Крысы, или Ночная мафия»
12.25 «Безумный мир». Док. фильм
13.25 «Вино любви». Теленовелла
14.30 «Семейные страсти»
15.30 «Лоск». Погода. Гороскоп
15.50 «По ту сторону волков». Телесериал
17.00 Fox Kids на REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
17.25 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
17.50 Fox Kids на REN TV. Т/с «Пауэр рейнджеры, или Могучие рейнджеры»
18.15 «ОБЖ, или Отметим Бурно торжество». Телесериал
18.45 «Муз. поздравления»
19.20 «У нас все дома». Комедийный сериал
20.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп
20.25 «Лоск»
20.55 Мультсериал «Футурама»
21.20 Телесериал «По ту сторону волков»
22.30 «Сейчас». Погода. Гороскоп.
22.55 «Лоск»
23.00 «Кино»: фантастический фильм «Проклет «Гадюка»
00.50 «24»
01.10 «24». Спорт
01.25 «Нокаут». Новости бокса

15.50 Мультфильм «Россия»
16.00 ВЕСТИ
16.20 «Что хочет женщина». Ток-шоу с Кларой Новиковой и Еленой Яковлевой
17.10 Галина Польских, Ольга Арнтгольц, Вадим Андреев и Ирина Сенозова в телесериале «Трое против всех»
18.15 «Простые истины». Телесериал
18.45 «Экспертиза»
19.00 ВЕСТИ
БГТРК
19.20 «Байгал». Инф. программа
19.30 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
19.40 «Твой шанс». Интерактивное шоу
19.50 Улгур
20.10 Стипендиаты Президента РФ
20.30 Вести-Бурятия
«Россия»
20.50 «Комиссар Рекс». Телесериал (Австрия-Германия)
21.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
22.00 ВЕСТИ
22.30 Вести-Бурятия
22.40 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
22.50 «Спокойной ночи, малыши!»
22.55 РУССКАЯ СЕРИЯ. ПРЕМЬЕРА. Телесериал «Леди Мэр»
23.55 Детект. сериал «Кобра. Груз»
00.50 Ток-шоу «ВЕСТИ+»
01.20 ПРЕМЬЕРА. «Сталин. Некоторые страницы личной жизни». Док. фильм Василия Пичула. 2-я серия
02.15 Фильм «Четвертый ангел» 2001 г.
04.10 «Дорожный патруль»

ТИВИКОМ

16.30 «Лоск». Погода. Гороскоп.
17.00 На REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
17.25 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
17.55 Fox Kids на REN TV. Т/с «Пауэр рейнджеры, или Могучие рейнджеры»
18.15 «ОБЖ, или Отыскать Билеты Живо». Телесериал
18.45 «Муз. поздравления»
19.20 «У нас все дома». Комедийный сериал
20.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп
20.25 «Лоск»
20.55 «Футурама». Мультсериал
21.20 «По ту сторону волков». Телесериал
22.30 «Сейчас». Погода. Гороскоп
22.55 «Лоск»
23.00 «Кино»: «Мафии вопреки»

АРИГ УС

08.00 Новости. Погода
08.30 Жизнь без риска
08.35 Свободное время
09.05 Формула успеха
09.15 Вне закона
09.45 То, что надо
10.00 X/ф «Суворов»
11.50 Хвост кометы
12.45 Новости
12.50 М/ф «Мистер Уолк»
13.00 Новости. Спорт. Погода
13.15 Новый век
Перерыв до 17.00
17.00 Новости
17.25 М/сериал «Гарфилд и его друзья»
17.50 Победоносный голос верующего
18.20 Муз. подарок
18.40 Кремлевский концерт
19.00 Пестрая лента: Рина Зеленова
20.00 Новости
20.25 Восточный экспресс. Погода
20.45 Формула успеха
21.00 Женские штучки
21.10 Т/с «Линия защиты», 9 с.
22.10 Жизнь без риска
22.15 Крим. Россия: «Не промахнись, брат», 2 ч.
22.50 Восточный экспресс. Погода
23.10 Т/с «По имени Барон», 11-12 с.
01.10 Новости

СТС - «БАЙКАЛ»

17.00 Т/с «Тайны Смолвиля»
18.00 Т/с «Друзья»
18.30 Осторожно, модерн!
19.00 Ток-шоу «Девичьи слезы»
20.00 «33 квадратных метра»
20.30 Комедия на СТС: «Альф»
21.00 «Зачарованные», т/с
22.00 Кино на СТС: «Интервью с вампиром»
00.30 Комедия на СТС: «Мастер на все руки»

ОПТОВО-РОЗНИЧНЫЙ ЦЕНТР «БАЙКАЛ»

Table with columns for item names and prices. Includes items like 'Бельевой трикотаж', 'Колготки', 'Носки', etc.

ул. Сахьяновой, 6 «а», ост. «ПОШ», с обр. стороны Геолог. института, тел.: 43-43-86, ул. Гагарина, 37, тел.: 26-30-87 (напротив магазина «Юбилейный»), ул. Столичная, 1 (мажпауд), тел.: 25-10-70. РАБОТАЕМ БЕЗ ВЫХОДНЫХ.

01.15 «24»
01.30 «24». Спорт

АРИГ УС

08.00 Грани
08.25 Есть мнение
08.30 Восточный экспресс. Погода
08.50 Жизнь без риска
08.55 Состав преступлений
09.10 Формула успеха
09.25 Мои сумасшедшие друзья
09.45 Сто чудес света: «Леса Нагархоула»
10.40 Без протокола
11.35 Т/с «Привести в исполнение», 1 с.
12.35 Паутина
12.45 Новости
12.50 Тушите свет
13.00 Новости. Спорт. Погода
13.15 X/ф «Хорошие и плохие»
Перерыв до 17.00
17.00 Новости
17.25 М/с «Гарфилд и его друзья»
17.50 Победоносный голос верующего
18.20 Музыкальный подарок
18.40 Публичные люди
19.10 Высший свет
19.30 Т/с «Тайны и преступления», 29 с.
20.00 Новости.
20.25 Восточный экспресс. Погода
20.45 Формула успеха
21.00 Женские штучки
21.10 Т/с «Линия защиты», 10 с.
22.10 То, что надо
22.25 Федерация бокса РБ представляет: «Триумф российского бокса. Финальные бои чемпионата Европы-2002 г.: Сергей Казаков - Вячеслав Гожан»
22.40 Восточный экспресс. Погода
23.00 Смотрите, кто пришел
23.15 X/ф «Звонок»
01.00 Новости

СТС - «БАЙКАЛ»

17.00 Т/с «Тайны Смолвиля»
18.00 Т/с «Друзья»
18.30 Осторожно, модерн!
19.00 Ток-шоу «Девичьи слезы»
20.00 «33 квадратных метра»

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сериал «Скорая помощь-7» (США)
11.00 «Сегодня утром»
11.15 Погода на завтра
11.20 НТВ представляет. «Истории охотника за крокодилами»
11.45 «Вкусные истории»
12.00 «Сегодня»
12.05 «Растительная жизнь» Павла Лобкова
12.35 «Вы будете смеяться!»
13.00 «Сегодня»
13.05 Стивен Дорфф и Наташа Хэнстридж в боснике «Неудержимые» (Великобритания-Франция-Канада)
14.30 «Тайны красной планеты». Профессия - репортер
14.50 Криминал
15.00 16.00, 17.00 «Сегодня»
15.05 Вячеслав Петкун. «Женский взгляд» Оксаны Пушкиной
15.35 Детектив «Она написала убийство» (США)
16.35 Продавцы воздуха. Ток-шоу «Принцип домино»
18.00 19.00 «Сегодня»
18.05 Сериал «Гангстерские войны. Роковая коллекция»
19.15 «Внимание: розыск!». Без лица
20.00 «Сегодня»
20.40 Детективный сериал «Тайны следствия», 15 серия
21.45 Сериал «Бандитский Петербург. Адвокат», 3 серия
23.00 «Сегодня вечером»
23.40 Модный сериал «Секс в большом городе» (США)
00.20 Детективный сериал «Тайны следствия»
01.20 Гордон
02.25 Окончание трансляции

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сериал «Скорая помощь-7» (США)
11.00 «Сегодня утром»
11.20 Погода на завтра
11.25 «Команда.ру»
12.00 «Сегодня»
12.05 «Кулинарный поединок. Масленица»
13.00 «Сегодня»
13.05 Ефим Колпян, Иван Лапиков, Петр Вельяминов и Ада Роговцева в сериале «Вечный зов», 1 серия
14.25 «Торговцы смертью». Профессия - репортер
14.45 Криминал
15.00 16.00, 17.00 «Сегодня»
15.05 «Путешествия натуралиста»
15.35 Детектив «Она написала убийство» (США)
16.35 Осторожно: подруга! Ток-шоу «Принцип домино»
18.00 19.00 «Сегодня»
18.10 Сериал «Бандитский Петербург»
19.20 Док. драма «Преступление и наказание»
20.00 «Сегодня»
20.40 Детект. сериал «Тайны следствия», 16 серия, закл.
21.45 Сериал «Бандитский Петербург. Адвокат», 4 серия
23.00 «Сегодня вечером»
23.40 Модный сериал «Секс в большом городе» (США)
00.20 Сериал «Тайны следствия»
01.20 Гордон
02.15 Премьера. Сериал «Доктор» (США)
03.15 «Ночь»
04.05 Окончание трансляции

Advertisement for 'Рыбозавод "Улан-Удэнский"' (Fish Plant 'Ulan-Udinsky') featuring an image of a fish and the text 'Закупаем и реализуем РЫБУ местных водоемов.' (We buy and sell fish from local waters.)

Среда, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал «Доброе утро»
10.00 Новости
10.15 «Земля любви, земля надежды».
Сернал
11.10 Т/с «Следующий» («Next-2»)
12.05 «Кумирь». Светлана Карпинская
12.35 Дисней-клуб: «Ллойд в космосе»
13.00 Новости
13.15 Детектив «Бес в ребро»
14.45 «Ералаш»
15.00 «Новый день». «Великие мистификации». Конан Дойль
15.30 «Новый день». Подводный мир Андрея Макаревича
16.00 Новости
16.15 «Дикис штучки»
16.50 Т/с «Ключи от смерти»
18.00 «Большая стирка»
19.00 Вечерние новости
19.30 Смехопанорама Евгения Петросяна
20.00 «Земля любви, земля надежды».
Сернал
21.00 Большая премьера. Ток-шоу Светланы Сорокиной
22.00 Время
22.40 Т/с «Следующий» («Next-2»)
23.45 Кремль-9. Свидетели последнего дня
00.30 Ночное «Время»
01.00 «Новый день». «Сканер»
01.30 «Новый день». «Русский экстрим»
02.00 «Апология»
03.05 Детективный сернал «Беглец»

РОССИЯ

07.00 «Байгал». Инф. программа
07.10 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
07.15 Гороскоп
07.20 «ОтГинись». Программа для молодежи
07.45 Вести-Бурятия «Россия»
07.45 - 10.45 «Доброе утро, Россия!»
10.45 Т/с «Леди Мэр»
11.40 Т/с «Кобра. Груз»
12.40 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 ВЕСТИ
13.20 «Пуаро Агаты Кристи. Тайна охотничьего дома»
14.20 Т/с «Титаны» (США)

15.15 «Экспертиза» БГТРК
15.30 Вести-Бурятия
15.40 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
15.45 Детское время «Бамбаахай» «Россия»
16.00 ВЕСТИ
16.20 «Что хочет женщина». Ток-шоу с Кларой Новиковой и Еленой Яковлевой
17.10 Т/с «Трос против всех»
18.15 «Простые истины». Т/с
18.45 «Экспертиза»
19.00 ВЕСТИ
19.20 «Байгал». Инф. программа
19.30 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
19.40 Точка зрения Жириновского
19.55 Гороскоп
20.00 Спорт. программа «Тамир»
20.30 Вести-Бурятия «Россия»
20.50 «Комиссар Рекс». Т/с
21.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
22.00 ВЕСТИ
22.30 Вести-Бурятия
22.40 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
22.50 «Спокойной ночи, малыши!»
22.55 Т/с «Леди Мэр»
23.55 Т/с «Кобра. Груз»
00.50 Ток-шоу «ВЕСТИ+»
01.20 ПРЕМЬЕРА. «Сталин. Некоторые страницы личной жизни». 3-я серия
02.15 ПОСЛЕДНИЙ СЕАНС. «Убийство на Ждановской»
04.00 «Синемания»
04.30 «Дорожный патруль»

ТИВИКОМ

07.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп
07.20 «Лоск»
07.30 «ОБЖ». Телсернал
08.00 Fox Kids на REN TV. М/с «Пауэр рейнджерс, или Могучие рейнджеры»
08.25 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
08.50 Fox Kids на REN TV: «Инспектор Гаджет»
09.15 «Большие деньги»
10.15 «Кино»: «Мафин вопреки»
12.25 «Безумный мир». Д/ф
13.25 «Вино любви». Теленовелла
14.30 «Семейные страсти». Ток-шоу
15.30 «Лоск». Погода. Гороскоп
15.50 Т/с «По ту сторону волков»
17.00 Fox Kids на REN TV. М/с

«Инспектор Гаджет»
17.25 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
17.50 Fox Kids на REN TV. Т/с «Пауэр рейнджерс, или Могучие рейнджеры»
18.15 «ОБЖ, или Обыкновенная кража». Телсернал
18.45 «Муз. поздравления»
19.20 «У нас все дома». Комедийный сернал
20.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп
20.25 «Лоск»
20.55 Т/с «Симпсоны»
21.20 Т/с «По ту сторону волков», закл. серия
22.30 «Сейчас». Погода. Гороскоп
22.55 «Лоск»
23.00 «Кино»: «Козерог - один»
01.45 «24»
02.00 «24». Спорт

АРИГ УС

08.00 Грани
08.25 Есть мнение
08.30 Восточный экспресс. Погода
08.45 Спорт
08.50 Жизнь без риска
08.55 Состав преступлений
09.10 Высший свет
09.25 Формула успеха
09.40 То, что надо
09.55 Без протокола
10.45 Сто чудес света: «Невероятные слоны Гарамба»
11.45 Т/с «Привести в исполнение», 2 с.
12.45 Новости
12.50 Тушите свет
13.00 Новости. Спорт. Погода
13.15 Х/ф «Люблю. Жду. Лена»
Перерыв до 17.00
17.00 Новости
17.25 М/сернал «Гарфилд и его друзья»
17.50 Победоносный голос верующего
18.20 Музыкальный подарок
18.50 Публичные люди
19.20 Жизнь без риска
19.25 Т/с «Тайны и преступления», 30 с.
20.00 ТК «Ариг Ус» представляет: «Будни»
20.30 Восточный экспресс. Погода
20.50 Формула успеха
21.05 Т/с «Линия защиты», 11 с.
22.05 Смотрите, кто пришел
22.25 Федерация бокса РФ представляет: финальные бои чемпионата Европы-2002: Александр Владимиров - Георгий Балакишин
22.40 Восточный экспресс. Погода

23.00 Фильм «Хрущев: Наследник Сталина»
00.00 Внс закона
00.30 Тушите свет
00.45 Состав преступлений
01.00 Новости

СТС - БАЙКАЛ

17.00 Т/с «Тайны Смолвиля»
18.00 Т/с «Друзья»
18.30 Осторожно, модерн!
19.00 Ток-шоу «Девичьи слезы»
20.00 «33 квадратных метра»
20.30 Комедия на СТС: «Альф»
21.00 «Зачарованные», т/с
22.00 Кино на СТС: «Дни грома»
00.30 Комедия на СТС: «Мастер на все руки»

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сернал «Скорая помощь-7» (США)
11.00 «Сегодня утром»
11.20 Погода на завтра
11.25 «Очная ставка». Ростовский треугольник
12.00 «Сегодня»

12.05 Новейшая история. «Сталин. Смерть вождя»
13.00 «Сегодня»
13.05 Сернал «Вечный зов», 2 серия
14.30 «Охотники за черепами». Профессия - репортер
14.50 Криминал
15.00 16.00, 17.00 «Сегодня»
15.05 «Путешествия натуралиста»
15.35 Детектив «Она написала убийство» (США)
16.35 Верить ли гадалкам? Ток-шоу «Принцип домино»
18.00 19.00 «Сегодня»
18.10 Сернал «Бандитский Петербург»
19.20 «Чистосердечное признание»
20.00 «Сегодня»
20.40 Премьера-2003. Детективный сернал «Тайны следствия-2», 1 серия
21.45 Сернал «Бандитский Петербург. Адвокат», 5 серия
23.00 «Сегодня вечером»
23.40 Модный сернал «Секс в большом городе» (США)
00.20 Сернал «Тайны следствия»
01.20 Гордон
02.15 Сернал «Доктор» (США)
03.15 «Ночь»
04.05 Окончание трансляции

Зимний отдых
Тэкср (из Котокель)
3-4-х местные номера с телевизором, холодильником
Прекрасное 4-разовое питание
Коньки, лыжи, санки, бильярд, настольный теннис
Отличная сауна на 6 человек
Доставка групп своим транспортом
Избавьтесь от ностальгии по лету!
ул. Ранжурова, 11, гостиница "Гэсэр", каб 100, тел: 21-53-83.

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 • ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

Четверг, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал «Доброе утро»
10.00 Новости
10.15 «Земля любви, земля надежды».
Сернал
11.10 Т/с «Следующий» («Next-2»)
12.05 Смехопанорама Евгения Петросяна
12.35 Дисней-клуб: «Базз и его команда»
13.00 Х/ф «На острие меча»
15.00 «Новый день». «Русский экстрим»
15.30 «Новый день». «Сканер»
16.00 Новости
16.15 Д/с «Дикис штучки»
16.50 Т/с «Ключи от смерти»
18.00 «Большая стирка»
19.00 Вечерние новости
19.30 Памяти Владимира Мулявина
20.00 «Земля любви, земля надежды».
Сернал
21.00 Большая премьера. Ток-шоу Светланы Сорокиной
22.00 Время
22.40 Т/с «Следующий» («Next-2»)
23.40 Человек и закон
00.30 Ночное «Время»
01.00 «Новый день». «Короли смеха». Леонид Енгилбаров
01.30 «Новый день». «Таинство обета»
02.00 «Апология»
03.05 Детектив «Беглец»

РОССИЯ

07.00 «Байгал». Инф. программа
07.10 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
07.15 Гороскоп
07.20 Спорт. программа «Тамир»
07.45 Вести-Бурятия

«Россия»
08.00 - 10.45 «Доброе утро, Россия!»
10.45 Т/с «Леди Мэр»
11.40 Т/с «Кобра. Груз»
12.40 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 ВЕСТИ
13.20 «Пуаро Агаты Кристи. Приключения итальянского аристократа» (Великобритания)
14.20 Т/с «Титаны» (США)
15.15 «Экспертиза»
15.30 Вести-Бурятия
15.40 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
15.45 «Твой шанс». Интерактивное шоу «Россия»
16.00 ВЕСТИ
16.20 «Что хочет женщина». Ток-шоу с Кларой Новиковой и Еленой Яковлевой
17.10 Т/с «Трос против всех-2»
18.15 «Простые истины». Т/с
18.45 «Экспертиза»
19.00 ВЕСТИ
19.20 «Байгал». Инф. программа
19.30 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
19.40 Время выбора. Кандидаты в депутаты НХ РФ
19.50 Мунхэ зула
20.10 Репортаж с III Международного телевизионного фестиваля эстрадной песни Азиатско-Тихоокеанского региона «Белый месяц»
20.30 Вести-Бурятия «Россия»

20.50 «Комиссар Рекс». Т/с
21.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
22.00 ВЕСТИ
22.30 Вести-Бурятия
22.40 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
22.50 «Спокойной ночи, малыши!»
22.55 Т/с «Леди Мэр»
23.55 Т/с «Кобра. Замороженный транзит»
00.50 Ток-шоу «ВЕСТИ+»
01.20 ПРЕМИЯ «ОСКАР». Вивьен Ли, Кларк Гейбл в фильме «Унесенные ветром»
05.25 «Дорожный патруль»

ТИВИКОМ

07.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп
07.25 «Лоск»
07.30 «ОБЖ». Телсернал
08.00 Fox Kids на REN TV: «Пауэр Рейнджерс, или Могучие рейнджеры»
08.25 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
08.50 Fox Kids на REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
09.15 «Большие деньги» с И. Поточким
10.15 «Кино»: «Легкое дело об убийстве»
12.15 «1/52». Спортивное обозрение
12.30 «Безумный мир». Д/ф
13.30 Телсернал «Вино любви»
14.30 «Семейные страсти». Ток-шоу
15.30 «Лоск». Погода. Гороскоп
15.50 Т/с «По ту сторону волков»
17.00 Fox Kids на REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
17.30 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
17.55 Fox Kids на REN TV: «Пауэр рейнджерс, или Могучие рейнджеры»
18.20 «Муз. поздравления»
18.50 «Дружная семейка». Комедийный сернал
19.55 «Лоск»
20.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп
20.20 «Радар-спорт»
20.55 «Симпсоны»
21.20 «Ледниковый период». Телсернал
22.30 «Сейчас». Погода. Гороскоп
22.55 «Лоск»
23.00 «Кино»: комедия «Натуральная блондинка»
01.20 «24». Инф. программа
01.35 «24». Спорт

АРИГ УС

08.00 Грани
08.25 Есть мнение
08.30 Восточный экспресс. Погода
08.50 Жизнь без риска
08.55 Состав преступлений
09.10 Высший свет
09.25 Формула успеха
09.40 Без протокола

10.35 Сто чудес света: «Рыжий кенгуру»
11.35 Т/с «Привести в исполнение», 3 с.
12.35 Паутина
12.45 Новости
12.50 Тушите свет
13.00 Новости. Спорт. Погода
13.15 Х/ф «Фонтан»
Перерыв до 17.00
17.00 Новости
17.25 М/сернал «Гарфилд и его друзья»
17.50 Победоносный голос верующего
18.20 Музыкальный подарок
18.40 Бизнес-экспресс
19.00 Урок истории
19.25 Т/с «Тайны и преступления», 31 с.
20.00 Новости
20.25 Восточный экспресс. Погода
20.45 Дар
21.05 Формула успеха
21.20 Женские штучки
21.30 Т/с «Линия защиты», 12 с.
22.30 Федерация бокса РФ представляет: финальные бои чемпионата Европы-2002. Хаваджи Хааыгов - Геннадий Ковалев
22.45 Восточный экспресс. Погода
23.00 Смотрите, кто пришел
23.15 Жизнь без риска
23.20 Фильм «Хрущев: черное и белое»
23.25 Публичные люди
00.55 Тушите свет
01.10 Новости

СТС - БАЙКАЛ

17.00 Т/с «Тайны Смолвиля»
18.00 Т/с «Друзья»
18.30 Осторожно, модерн!
19.00 Ток-шоу «Девичьи слезы»
20.00 «33 квадратных метра»
20.30 Комедия на СТС: «Альф»
21.00 «Зачарованные», т/с
22.00 Кино на СТС: «Далская страна»

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сернал «Скорая помощь-7» (США)
11.00 «Сегодня утром»
11.20 Погода на завтра
11.25 «Чистосердечное признание»
12.00 «Сегодня»
12.05 «Квартирный вопрос. Шары в интерьере»
13.00 «Сегодня»
13.05 Т/с «Вечный зов», 3 серия
14.35 Криминал
15.00 16.00, 17.00 «Сегодня»
15.05 «Путешествия натуралиста»
15.35 Детектив «Она написала убийство» (США)
16.35 Обратная сторона лекарств. Ток-шоу «Принцип домино»
18.00 19.00 «Сегодня»
18.10 Сернал «Бандитский Петербург»
19.20 «Очная ставка». Чучело
20.00 «Сегодня»
20.40 Детективный сернал «Тайны следствия-2», 2 серия
21.45 Сернал «Бандитский Петербург. Адвокат», 6 серия
23.00 «Сегодня вечером»
23.40 Модный сернал «Секс в большом городе» (США)
00.20 Т/с «Тайны следствия-2»
01.20 Гордон
02.15 Сернал «Доктор» (США)
03.15 «Кома»
03.50 «Ночь»
04.40 Окончание трансляции

Соль-лизунец

ул. Тулаева, 63.

Тел.: 41-29-87.

БИЗНЕС-Б ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЦЕНТР

Регистрация предприятий и предпринимателей
Тиражирование

Переводы
Набор текстов
Копирование

Адрес: Жуковского, 7

Тел.: 44-80-20, 045 аб. «Бизнес-Б»

Пятница, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал «Доброе утро»
 10.00 Новости
 10.15 «Земля любви, земля надежды».
 Сериал
 11.00 Т/с «Следующий» («Next-2»)
 11.50 Человек и закон
 12.40 Детский сериал «Твинисы»
 13.00 Новости
 13.15 Главное - участие в фильме «Семь стариков и одна девушка»
 15.00 «Новый день». «Ганство обета»
 15.30 «Новый день». «Короли смеха».
 Леонид Енгибаров
 16.00 Новости
 16.15 «Дикие штучки»
 16.50 Сериал «Ключи от смерти»
 18.00 «Большая стирка»
 19.00 Вечерние новости
 19.25 Детектив. «Дуэль на Северном Клондайке». Дело 2000 года
 20.00 «Земля любви, земля надежды».
 Сериал
 20.50 «Поле чудес»
 22.00 Время
 22.35 «Фабрика звезд-2». Премьера
 00.05 Ирина Муравьева и Лариса Удовиченко в комедии «Любовь зла»
 01.30 Комедия «Женщина в красном»

РОССИЯ

07.00 «Байгал». Инф. программа
 07.10 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
 07.15 Гороскоп
 07.20 Репортаж с III Международного телевизионного фестиваля эстрадной песни Азиатско-Тихоокеанского региона «Белый месяц»
 07.45 Вести-Бурятия
 «Россия»
 08.00 - 10.45 «Доброе утро, Россия!»
 10.45 Т/с «Леди Мэр»
 11.40 Т/с «Кобра. Замороженный гранит»
 12.40 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
 13.00 ВЕСТИ

13.20 «В поисках приключений»
 14.20 Т/с «Титаны» (США)
 15.15 «Экспертиза»
 БГТРК
 15.30 Вести-Бурятия
 15.40 Рек-тайм - время Вашей рекламы!
 15.45 Детское время. «3,4...»
 «Россия»
 16.00 ВЕСТИ
 16.20 «Моя семья»
 17.15 «Комната смеха»
 18.15 «Простые истины». Т/с
 18.45 «Экспертиза»
 19.00 ВЕСТИ
 БГТРК
 19.20 «Байгал». Инф. программа
 19.30 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
 19.40 Время выбора. Кандидаты в депутаты НХРБ
 19.50 «Уянгын шүрэ». Музыкальная программа
 20.00 Присягая на верность
 20.15 Возрождение ОАО «Ливона»
 20.30 Вести-Бурятия
 «Россия»
 20.50 «Аншлаг»
 21.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
 22.00 ВЕСТИ
 22.30 Вести-Бурятия
 22.45 Прогноз погоды и рек-тайм - время Вашей рекламы!
 22.50 «Спокойной ночи, малыши!»
 22.55 Алла Пугачева, Филипп Киркоров, Кристина Орбакайте и Наташа Королева в бендфисе Игоря Николаева
 02.30 ПОСЛЕДНИЙ СЕАНС. X/ф «Город ангелов»
 04.45 «Дорожный патруль»

ТИВИКОМ

07.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп. «Лоск»
 07.25 «Радар-спорт»
 08.00 Fox Kids на REN TV. Т/с «Пауэр рейнджеры, или Могучие рейнджеры»
 08.25 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
 08.50 Fox Kids на REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
 09.15 «Большие деньги» с И. Поточкин
 10.15 «Кино»: «Натуральная

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

Александр Калягин в комедии Дмитрия Астрахана «Леди на день». 2001 г.
 14.10 Нани Брегвадзе, Надежда Бабкина и Лариса Долина в концерте Сосо Павлиашвили «Носите женщин на руках»
 16.00 ВЕСТИ
 16.20 «Городок». Дайджест
 16.55 «Ха». Маленькие комедии
 17.05 Лариса Удовиченко, Игорь Ливанов, Нина Усатова, Валерий Гаркалин и Михаил Светин в фильме «Восьмое марта». 2000 г.
 19.00 Клара Новикова, Александр Розенбаум, Надежда Бабкина и Елена Воробей в бендфисе группы «Экс - ББ»
 22.00 ВЕСТИ
 22.25 Большой праздничный концерт «Все звезды для любимой» с участием Филиппа Киркорова, Ларисы Долиной, Игоря Николаева и др.
 00.55 ПОСЛЕДНИЙ СЕАНС. Анна Каменкова, Алексей Серебряков, Николай Ермишико-мл. и Виталий Соломин в фильме «Тесты для настоящих мужчин». 1998 г.
 02.30 Футбол России. Суперкубок Премьер-лиги. «Локомотив» (Москва) - ЦСКА
 04.35 Чемпионат мира по автогонкам в классе «Формула-1». Гран-при Австралии. Квалификация

ТИВИКОМ

08.00 «Лоск». Погода. «Сейчас»
 08.30 «ОБЖ». Телесериал.
 09.00 Fox Kids на REN TV. М/с «Джим Баттон»
 09.30 Fox Kids на REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
 10.00 «Кино»: «Ребенок к ноябрю»
 12.10 «Дружная семейка»
 13.10 «Лоск». Погода. Гороскоп.
 13.45 «Премьера фильма»: комедия «Улыбка Мелометы», 1-2 с.
 17.25 «Инспектор Гаджет». М/с
 17.50 «Джим Баттон». М/с
 18.20 Муз. поздравления
 19.20 «Кино»: «Возвращение в Голубую лагуну»
 21.30 «Лоск». Погода. Гороскоп
 22.00 «Кино»: «Перекрестки»
 00.10 Концерт Робби Уильямса в Алле-Холле

блондинка»
 12.30 «Безумный мир». Док. фильм
 13.30 «Вино любви». Телесериал
 14.30 «Семейные страсти». Ток-шоу
 15.30 «Лоск». Погода. Гороскоп
 15.50 «Ледниковый период». Телесериал
 17.00 Fox Kids на REN TV. М/с «Инспектор Гаджет»
 17.30 Fox Kids на REN TV: «Джим Баттон»
 18.00 Fox Kids на REN TV: «Пауэр рейнджеры, или Могучие рейнджеры»
 18.25 Муз. поздравления
 18.55 «Медики». Комедийный сериал
 20.00 «Сейчас». Погода. Гороскоп
 20.25 «Лоск»
 20.55 «Симпсоны»
 21.20 «Ледниковый период». Т/с
 22.30 «Сейчас». Погода
 22.50 «Лоск»
 23.00 «Кино»: «Казнить на месте»
 01.15 «24»
 01.30 «24». Спорт
 01.45 «Кино»: «Любовь и другие неприятности»

АРИГ УС

08.00 Грани
 08.25 Есть мнение
 08.30 Восточный экспресс. Погода
 08.45 Спорт
 08.50 Жизнь без риска
 08.55 Состав преступлений
 09.10 Высший свет
 09.25 Формула успеха
 09.40 Без протокола
 10.35 Сто чудес света: «Зарисовки

природы»
 11.35 Т/с «Привести в исполнение», 4 с.
 12.35 Паутина
 12.45 Новости
 12.50 Тушите свет
 13.00 Новости. Спорт. Погода
 13.15 X/ф «Порожний рейс»
 Перерыв до 17.00
 17.00 Новости
 17.25 М/сериал «Гарфилд и его друзья»
 17.50 Победоносный голос верующего
 18.20 Музыкальный подарок
 18.55 Высший свет
 19.10 ТК «Ариг Ус» представляет: «Перспектива»
 19.25 Жизнь без риска
 19.30 Т/с «Тайны и преступления», 32 с.
 20.00 Новости
 20.25 Восточный экспресс. Погода
 20.45 Формула успеха
 21.00 Женские штучки
 21.10 Дачники
 22.05 Публичные люди
 22.35 Федерация бокса представляет: финальные бои чемпионата Европы-2002: Шахин Иманов - Раимкул Малаханбеков
 22.50 Восточный экспресс. Погода
 23.05 «Звуковая дорожка» в Кремле
 02.00 Новости

СТС - БАЙКАЛ

17.00 Т/с «Тайны Смолвиля»
 18.00 Т/с «Друзья»
 18.30 Осторожно, модерн!
 19.00 Ток-шоу «Девичьи слезы»
 20.00 «33 квадратных метра»
 20.30 Комедия на СТС: «Альф»
 20.55 Программа Арины Родионовой

«Дефиле от «Италмоды»
 21.00 Т/с «Зачарованные»
 22.00 Кино на СТС: «Фирма»

НТВ

07.00 Утро на НТВ
 10.00 Т/с «Скорая помощь-7»
 11.00 «Сегодня утром»
 11.20 Погода на завтра
 11.25 Док. драма «Преступление и наказание»
 12.00 «Сегодня»
 12.05 «Шоу Елены Степаненко»
 13.00 «Сегодня»
 13.05 Т/с «Вечный зов», 4 серия
 14.25 «Модель сверхчеловечья». Профессия - репортер
 14.45 Криминал
 15.00 16.00, 17.00 «Сегодня»
 15.05 «Без рецепта». Доктор Брандт
 15.35 Детектив «Она написала убийство» (США)
 16.35 Дурача наследственность. Ток-шоу «Принцип домино»
 17.00 «Сегодня»
 18.00 19.00 «Сегодня»
 18.10 Сериал «Бандитский Петербург»
 19.20 «Команда.ру»
 20.00 «Сегодня»
 20.35 Комедия «Танго втроем» (США)
 22.35 Босвик «Живи и дай умереть другим» (Великобритания)
 00.55 «Все сразу!» Ночные развлечения
 01.35 Кино не для всех. Фильм Френка Оза «Вход и выход» (США)
 03.10 Сериал «Доктор» (США)
 04.15 «Ночь»
 05.00 Окончание трансляции

Суббота, 8

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

08.00 Новости
 08.10 Т/с «Флиппер»
 09.00 Детский сериал «Твинисы»
 09.20 Людмила Гурченко и Фанна Раневская в комедии «Девушка с гитарой»
 11.00 Новости
 11.10 Смак
 11.30 Пока все дома
 12.05 Смехопанорама Евгения Петросяна
 12.40 Комедия «Блондинка за углом»
 14.10 Концерт Клары Новиковой
 15.00 Новости (с субтитрами)
 15.10 Продолжение концерта Клары Новиковой
 16.10 «Большая стирка»
 18.00 «Слабое звено»
 19.00 Вечерние новости
 19.10 Наталья Варлей в комедии «Кавказская пленница, или Новые приключения Шурика»
 20.45 «Миллион красивых женщин». Творческий вечер Игоря Николаева с участием Аллы Пугачевой, Филиппа Киркорова, Николая Баскова, Леониды Агутин, Анжелики Варум
 22.00 Время
 22.25 Продолжение творческого вечера Игоря Николаева
 01.25 Николас Кейдж и Кетлин Тернер в комедии Френсиса Копполы «Пегги Сью вышла замуж»
 03.25 «Дибров-party: Девичник»

РОССИЯ

08.20 Нина Сазонова, Ирина Мурзасва, Надежда Федосова, Инна Макарова и Виталий Соломин в фильме «Женщины». 1965 г.
 10.00 «Кино-истории Глеба Скороходова»
 10.10 «Студия «Здоровье»
 10.40 «Золотой ключ»
 11.05 Марина Наслова, Олег Табаков, Александр Филиппенко, Инна Ульянова и

Александр Калягин в комедии Дмитрия Астрахана «Леди на день». 2001 г.
 14.10 Нани Брегвадзе, Надежда Бабкина и Лариса Долина в концерте Сосо Павлиашвили «Носите женщин на руках»
 16.00 ВЕСТИ
 16.20 «Городок». Дайджест
 16.55 «Ха». Маленькие комедии
 17.05 Лариса Удовиченко, Игорь Ливанов, Нина Усатова, Валерий Гаркалин и Михаил Светин в фильме «Восьмое марта». 2000 г.
 19.00 Клара Новикова, Александр Розенбаум, Надежда Бабкина и Елена Воробей в бендфисе группы «Экс - ББ»
 22.00 ВЕСТИ
 22.25 Большой праздничный концерт «Все звезды для любимой» с участием Филиппа Киркорова, Ларисы Долиной, Игоря Николаева и др.
 00.55 ПОСЛЕДНИЙ СЕАНС. Анна Каменкова, Алексей Серебряков, Николай Ермишико-мл. и Виталий Соломин в фильме «Тесты для настоящих мужчин». 1998 г.
 02.30 Футбол России. Суперкубок Премьер-лиги. «Локомотив» (Москва) - ЦСКА
 04.35 Чемпионат мира по автогонкам в классе «Формула-1». Гран-при Австралии. Квалификация

АРИГ УС

09.00 Новости. Спорт.
 09.40 Восточный экспресс. Погода
 09.55 Жизнь без риска
 10.00 Сто чудес света: «Кошки-убийцы»
 11.00 X/ф «В старых ритмах»
 12.25 Формула успеха
 12.40 Высший свет
 12.55 Музыка на канале
 13.05 М/ф «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях»
 13.35 X/ф «Сердца четырех»
 15.15 Фильм «Розы для синьоры Раисы»
 16.00 Новости. Погода
 16.25 Т/с «Привести в исполнение», 5 с.
 17.25 Жизнь в Слове
 18.00 Музыкальный подарок
 19.40 Высший свет
 20.00 Новости. Погода
 20.25 Один день
 20.55 Женские штучки
 21.10 X/ф «8 женщин»
 23.10 Формула успеха
 23.25 В нашу гавань заходили корабли
 00.25 Любовные истории
 00.05 Муз. фильм «Вечера на хуторе близ Диканьки»
 01.55 Новости. Спорт

СТС - БАЙКАЛ

09.00 «Улица Сезам»
 09.30 М/ф «Волшебное кольцо», «Джунниор»
 10.00 М/ф «Табалуга»
 10.30 М/ф «Флиппер и Лопак»
 11.00 М/ф «Алекс и Алексис»
 11.30 М/ф «Пучинни»
 11.45 М/ф «Ник и Перри»
 12.00 Утро с Киркоровым
 13.00 Кино на СТС: «Фирма»
 16.10 Ток-шоу «Медовый месяц»
 17.10 Комедийный клуб «Полшестого» представляет «О.С.П.-СТУДИЯ»
 18.00 Комедия на СТС: «Альф»
 18.30 «Лучшее, любимое и только для вас», концерт Ф. Киркорова. В перерыве программа Арины Родионовой «Дефиле от «Италмоды»
 22.00 Кино на СТС: «Близнецы»
 00.15 Кино на СТС: «Мистер Очарованис»

10.55 Погода на завтра
 11.00 «Сегодня»
 11.05 «Кулинарный поединок. Владимир Жиринский против повара Марциано Палли»
 12.00 «Сегодня»
 12.05 «Квартирный вопрос. Интерьер для любимой»
 13.00 «Сегодня»
 13.05 «Игры на выживание». Профессия-репортер
 13.25 «Служба спасения»
 14.00 «Сегодня»
 14.05 Наталья Гундарева в мелодраме «Сладкая женщина»
 16.00 «Сегодня»
 16.05 Своя игра
 17.00 18.00 «Сегодня»
 17.20 Мужчина на хозяйстве. Ток-шоу «Принцип домино»
 19.00 «Сегодня»
 19.05 Елена Степаненко. «Снимается кино!». Праздничная юмористическая программа
 20.00 «Сегодня» с Кириллом Поздняковым
 20.30 Джулия Робертс и Ричард Гир в комедии «Красотка-2, или Сбежавшая невеста» (США)
 22.40 Стивен Сигал в босвике «Во имя справедливости» (Нико-4) (США)
 00.20 Бокс. Красавчик Рой Джонс против супермена Хулио Гонзалеса
 01.30 Горячая премьера. Фильм «Эммануэль - восточный репортаж»
 03.15 Окончание трансляции

ПЛАСТИКОВЫЕ ОКНА

ОООИ
«ФАКЕЛ»

Стоимость установки изделия от 1150 до 1500 руб. в зависимости от геометрической сложности изделия.

Отделка от 2000 руб.

Подоконник 1050 руб./м.п.

Москитная сетка 800 руб./м.кв.

ул. Смолина 18, оф. 18
 тел./факс: 21-29-43

Лиц. ФЛЦ №003784-1 от 28.02.2000г. Скидки действуют до 28 февраля

НИЗКИЕ ЦЕНЫ + скидки 10%

Воскресенье, 9

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

08.00 Новости
08.10 Приключенческий сериал «Флиппер»
09.00 Детский сериал «Твиннсы»
09.20 Играй, гармонь любимая!

РОССИЯ

08.10 Одри Хепберн, Хэмфри Богарт и Уильям Холден в фильме «Сабрина» (США). 1954 г.
10.00 «ХА». Маленькие комедии
10.15 «Русское лето»
11.05 Всероссийская лотерея «ТВ Бинго шоу»

Тивиком

08.00 «Лоск». Погода
08.30 «Дикая планета»: «Вес о собаках»
09.30 Fox Kids на REN TV. М/с «Дневные новости»

детектив во времени»
10.25 «Хитклиф». М/с
10.50 «Футурама»
11.45 «Семейное кино из коллекции «Hallmark»: «Великий Мерлин»

Ариг Ус

09.00 Новости. Спорт. Погода
09.40 Х/ф «Будьте моим мужем»
11.20 Дачники
12.20 Формула успеха

19.00 То, что надо. Погода
19.20 Х/ф «Интуиция»
21.10 Формула успеха
21.25 Вы - здоровы

СТС - БАЙКАЛ

09.00 «Улица Сезам»
09.30 Программа м/ф «Джуннор»
10.00 М/ф «Табалуга»
10.30 М/ф «Флиппер и Лопака»

НТВ

07.35 Детское утро на НТВ. «Ветер в нваж» (Великобритания-США)
09.00 «Сегодня»
09.05 Зоя Федорова, Сергей Лемешев и Эраст Гарин в музыкальной комедии

«Музыкальная история»
10.25 Лотерея «Шар удачи»
10.55 Погода на неделю
11.00 12.00 «Сегодня»
11.05 Валерий Леонтьев, Олег Газманов, Юрий Антонов, Валерий Меладзе и др. в праздничном концерте «Песни для любимых и единственных»

"Радио Бурятии - радио для всех!" Тел.: 21-41-84.

Бурятское радио (с 3 по 9 марта 2003 г.)

3, воскресенье

6.10 - Радиожурнал "ЗЕМЛЯ РОДНАЯ"
6.37 - АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ.
6.47 - 7.30 - Передача "ЭЛЮУР ЭНХЭ ДЭЛЭЯ"
7.10 - Инф. цикл "ГОС. РЕГИСТРАТОР РАЗЪЯСНЯЕТ"

4, вторник

6.10 - 7.00 - Программа "УТРО БУРЯТИИ".
7.10 - НОВОСТИ, СПРАВКИ, ОБЪЯВЛЕНИЯ, РЕКЛАМА.
7.30 - Передача из цикла "БУДЕМ ЗДОРОВЫ!"

5, среда

6.10 - 7.00 - Программа "УТРО БУРЯТИИ".
7.10 - НОВОСТИ, СПРАВКИ, ОБЪЯВЛЕНИЯ, РЕКЛАМА.
7.30 - Программа "ВЫБОР". "Малый бизнес: проблемы поддержки и развития".

6, четверг

6.10 - 7.00 - Программа "УТРО БУРЯТИИ".

7.10 - НОВОСТИ, СПРАВКИ, ОБЪЯВЛЕНИЯ, РЕКЛАМА.
7.30 - "ЖРИЦЫ ФАМИДЫ" - праздничная передача, подготовленная в коллективе арбитража РБ.
7.45 - 8.00 - Передача "ОРЬЕЛ" - "ВЕРШИНА".

7, пятница

6.10 - 7.00 - Программа "УТРО БУРЯТИИ".
7.10 - НОВОСТИ, СПРАВКИ, ОБЪЯВЛЕНИЯ, РЕКЛАМА.
7.30 - Программа "ВСТРЕЧИ". Выпуск, посв. Международному женскому Дню.
7.45 - 8.00 - "ГУЛАМТА".

8, суббота

7.10 - 8.00 - "ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА". Инф. программа. ОБЪЯВЛЕНИЯ.
9.10 - Программа "МЭНДЭ АМАР, МИНИН БУРЯАД ОРОН" - "УТРО БУРЯТИИ".
9.45 - 10.00 - "РОДНИЧКИ". Передача для детей.

9, воскресенье

7.10 - СПРАВКИ, ОБЪЯВЛЕНИЯ, РЕКЛАМА.
7.20 - 8.00 - Программа "СЛЫШУ ПЕСНИ, СКАЗКИ, ЛЕГЕНДЫ": "Судьба моя, Баунт".
9.1 - 10.00 - Канал для школьников "ЭДИРШУУЛ": "Школьный калейдоскоп"; "Подарок маме"; муз.-развл. программа.
11.10 - 12.00 - Лит.-худ. программа "АЛТАРГАНА".

НЕВЫДУМАННЫЕ ИСТОРИИ. ЧАСТЬ 2

В центре «ВИТА ВАЛИДА» я приобрела кассету. Одавею вечера-

История 3 (Алла М-ва). «Мне 25 лет. При моем росте 172 см я весила 80 кг. Плечи были огромные, как у штангиста, никакой талии, толстые ножки. Я была унижена тем, что не могу как мои подруги одеть короткую юбку или облегающие брюки, огромный недостаток мужского внимания. После сеанса АП вставала на весы каждый день. Мне хотелось мгновенного результата, волшебства. Но, увы, все было без изменений. Решила, что я очередная «жертва рекламы». Прошел месяц и появился первый результат - потеряла 3,5 кг. Еще месяц - еще столько же. Сейчас я весю 68 кг, причем мой вес не остается на месте, он продолжает уменьшаться. Я нравлюсь самой себе, мною восхищаются окружающие. Даже черты лица изменились - стали четче, красивее. А какие приятные хлопоты - менять гардероб! Теперь среди одежды есть и моя давняя мечта - белые брюки.

ми наушники, расслабляюсь и говорю: «Сергей Петрович, я Вас так люблю. Вы мой спаситель. Низкий поклон Вам за то, что Вы сделали для женщин. После Ваших сеансов появляется стимул к жизни».
История 4 (Марина З-ва). «Похудеть хотелось всегда, но как-то больше теоретически. Хотя муж пилил, пилил, часто не брал с собой, но взялся за фигуру что-то останавливало. А когда после отпуска коллеги спросили, не собираюсь ли я в декрет, я поняла - это предел, надо срочно что-то делать. В центре «ВИТА ВАЛИДА» мне предложили пройти сеанс «Танго». И, вы не поверите, я сбросила за полгода 20 кг. Сейчас я стройнее своей 18-летней дочери. Соседи говорят, что стала как девочка. Ведь правда, лишние килограммы - это лишние годы. Нам, Женщинам, не нужно ни то, ни другое. Мне не передать всех слов благодарности, которые хочу сказать врачам МЦ «ВИТА ВАЛИДА». Здесь мне вернули не только молодость и стройность, мне вернули радость жизни».

Консультация и запись на лечение по телефону: 65-30-11. Часы работы: с 11.00 до 18.00, кроме воскресенья. Адрес: ул. Модоогова, 1, детская городская больница №2. Аллергоцентр, 2 этаж. На правах рекламы. Лиц. № 78-030397 от 29.01.2002г. ШИРОКИЕ СОЦИАЛЬНЫЕ СКИДКИ

Вакансии. Тел.: 44-67-71.
БГТРК ВАКАНСИИ
ТРЕБУЮТСЯ
Водитель с личным легковым автомобилем, системный администратор, менеджер по рознице с опытом работы в торговле. Тел.: 45-98-79.

Кухонный гарнитур. Недорого. Тел.: 22-72-97.
Оверлок бытового, цена 3200 руб. Тел.: 37-35-52.
Щетки себериара. Тел.: 22-94-75.
Щетки немецкой овчарки, сдать в аренду "Камаз-5511". Тел.: 44-05-58.
Мед - 70 руб. Тел.: 48-22-50.
Картофель с доставкой. Тел.: 28-05-71.
Автогрузчик. Тел.: 48-20-15.
Яйцо I категории - 1,70 руб. Тел.: 44-86-41.
НЕДВИЖИМОСТЬ ПРОДАЮ
1-комнатную квартиру на Восточном. Тел.: 25-63-53.
1 и 2-комнатные неблагоустроенные квартиры по ул. Буйко и в пос. Спичкатный. Тел.: 22-89-30.
2-комнатная по ул. Ербанова (центр). Тел.: 21-53-77.
Срочно 2-комнатную мебельную квартиру (2 этаж, 44 квартал), гараж крупнопанельный с ямой и подвалом, дача (дом б/б, 3 теплицы, баня, парадная). Тел.: 45-00-25.
3-комнатная полублагоустроенная квартира в центре. Тел.: 23-21-22.
3-комнатная по ул. Терешковой. Тел.: 43-52-08.
4-комнатную квартиру под офис или магазин. Тел.: 44-55-70.
Дом на Лысой горе, кулюю 1-комнатную квартиру в 47, 43, 44 кварталах. Тел.: 45-27-75 (после 18.00).
Малосемейку в пос. Авиазавад. Тел.: 44-45-51.
Ресторан. Пейза: 045, аб. 3149
Дача в пос. Восточном. Тел.: 25-87-14.
Помещение (120 кв.м). Тел.: 43-36-39.
Помещение под офис, магазин, ресторан, квартира в 110 мкр-не Тел.: 44-17-33, 21-09-78.
База. Тел.: 43-77-73.
Дачу в живописном месте, на берегу Селенги ("Колодец"), 160 тыс. руб. Тел.: 26-97-74 (вечером).
КУПЛЮ
Срочно куплю 1-комнатную улучшенную планировки (второй этаж, центр города или железнодорожный район). Тел.: 44-67-52, 65-62-14.
ОБМЕН СДАЮ
Сдаем в аренду склад - 360 кв.м. Тел.: 22-23-10
АРЕНДА
Срочно 1-комнатную квартиру в р-не Авиазавад, п. Восточный, Зеленинск. Тел.: 26-97-74 (вечером).
РАЗНОЕ
Нашедшего документы на имя Кулыгина Андрея Николаевича просим вернуть за вознаграждение. Тел.: 26-01-05.
16 февраля утерян сотовый телефон "Нокия" в районе Энергетика. Тел.: 44-42-06
Потерялся кавказская овчарка в районе пос. Аршан. Тел.: 64-64-06.
Нашедшего документы на Тарасовых просьба вернуть за вознаграждение. Тел.: 43-79-27.
Нашедшему паспорт Селиной Татьяны Николаевны позвонить по тел.: 41-23-36. Вознаграждение.
Угнан а/м "Камри", г/м К-090-ВК. Вознаграждение. Тел.: 42-74-57.
В ночном клубе "От заката до рассвета" был утерян телефон "Нокия-7210", оранжевого цвета. Нашедшему просьба позвонить по тел.: 37-17-10 или 64-20-26. Вознаграждение.
Утеряна зачетная книжка на имя Дашева Ю.В. вознаграждение. Тел.: 65-54-16.
16 февраля угнан а/м "Тойга Корона", г/м К-127-ВК. Вознаграждение. Тел.: 64-88-72.
СООБЩЕНИЯ
ОФОРМЛЕНИЕ КРЕДИТА. МЕБЕЛЬ из Белоруссии: широкий ассортимент кухни, стенки, спальни, мебели. Тел.: 226-111, 223-777. База "Бурятинка", ул. 3-я Транспортная, 10 и пер. Толстого, 2.
Распродажа мобильных телефонов "СОТА". Тел.: 21-76-76, ул. Сух-Батора, 16 "а".
Если ВЫ ОДИНОКИ, приглашаем на вечер отдамка во Дню 8 Марта! Служба знакомств "ТАНДЕМ". Тел.: 43-71-95 (раб.).
Погасим задолженность по квартплате со скидкой 20%. Тел.: 43-71-95.

(Продолжение. Начало в №8 (309)).

Образ мирового дерева - довольно распространенный образ в бурятских шаманских текстах. У Ц. Жамцарано в его "Дневнике" за 1905 г. нами найдено удивительно поэтическое, высокохудожественное шаманское призывание, в котором упоминается мировое дерево. Данное призывание исполнялось при

Об орле как типичном тотеме, который облетает всю территорию Байкальского региона, говорится в следующей седьмой строфе:

Алта мунгэн даляараа
Ара далайе гаталаат!
Хотогой мунгэн даляараа
Хоёр далай гаталаат!

На золотисто-серебряных крыльях
Малое озеро преодолели!
На выпукло-серебряных крыльях
Озеро Байкал преодолели!

Интересны заключительные строки, кодировка которых связана с божественной функцией орла как родоначаль-

Елизавета БАЛДАНМАКСАРОВА

ШАМАНСКАЯ поэзия и ее связь с культом ОРЛА

просьбе у божеств потомства, а также счастья и богатства. У Эсэгэ Малана тэнгэри (Мудрый отец небожитель), верховного божества бурятского шаманского пантеона, растет дерево жизни, цветущее эмблемами юноши - луком и колчаном для стрел и девушки - иголками и наперстками. Далее идет очень поэтическое сравнение юноши и девушки с месяцем и планетами при их соединении.

Недаром известный бурятский поэт Солбонэ Туя в 20-е гг. XX в., знакомясь с шаманской поэзией, не смог скрыть своего восхищения: "Сколько здесь поэзии, сколько чувств и переживаний, как мастерски, порою тонко-музыкально - в начале и в конце - срифмованы стихи!" Подытоживая свою статью о шаманской поэзии, поэт писал о том, что "и самая маленькая народность имеет небезытересную историю, на поверхности которой порою выращивались драгоценные литературно-художественные зерна, имеющие общечеловеческое значение".

Думается, нет нужды доказывать сегодня, что шаманская поэзия состоит в целом из высокохудожественных произведений поэтически одаренных людей. И все же хочется привести слова собирателя, знатока поэзии, выдающегося монголоведа, профессора Императорского Санкт-Петербургского университета Ц.Ж. Жамцарано: "На шаманские молитвы и песнопения голжны смотреть как на поэтическое творчество, а на шаманов, как на вдохновенных поэтов, умевших восхвалять достойным образом того или другого божества или силу природы... Они в поэтическом экстазе постигали богов и природу"¹⁰. А в наше время Ц.Ж. Жамцарано пишет: "... а меня, писателя, поразила шаманская поэтика, ее богатство, образность и оригинальность, здесь стихи, которые заслуживают включения в антологию, хрестоматию и учебники. Ныне настала пора изучать запасы фонда, снять копии всех материалов и вводить их в научный оборот"¹¹.

Далее в тексте призывания орла появляется универсальный мотив творения из яйца "үндэгэ бариһан газартай..." ("земля, где высжили яйца"), что согласуется с представлением об орле, как о творце и божестве плодотворности и возродителе природы. Образ мирового яйца связан с космогонической функцией.

ника и творца шаманов, как первоучителя и покровителя шаманов:

Хоёр далайн гарьха,
Холбоо шулуун нумутнай,
Хоа хүбүүн, хонгор тайжи!

Кольцо двух озер,
Окаймленное каменной грядой,
Желто-палевый молодой орел,
Красавец князь-орел!

Имеются мифы и легенды, указывающие на связь орла с рождением первого шамана на земле и происхождением шаманства у бурят. В частности, в материалах для изучения шаманства в Сибири. Шаманство у бурят Иркутской губернии" С.М. Агапитова и М.Н. Хангалова есть миф об орле как о Первом Шамане. В нем говорится, что западные (добрые) небесные божества, увидев, что восточные (злые) вредят людям, послали на землю орла в качестве шамана. Хотя орел-шаман помогал людям, они, не понимая языка орла, видели в нем простую птицу. Тогда, по совету западных божеств, орел должен был передать свой шаманский дар первому встречному человеку. Им оказалась женщина, с которой орел вступил в связь. Родившийся от этой женщины ребенок стал Первым Шаманом, т.е. творцом, поэтом.

В шаманских поэтических текстах находим "непрямое" слово, нуждающееся в декодировке и требующее сотворчества. И это слово оказывается словом эстетическим, употребляемым вне бытовой практической речи и находится в непосредственной связи с сакральным как воплощением божественного, сверхъестественного. И полнее всего оно выражается в ритуале и в слове - мифе. Для шаманской поэзии ритуал - это естественный локус поэтической речи, а слово миф - ее первооснова. Поэтому смысловая наполненность поэтического текста глубока и недаром она обозначается как "мифопоэтическая". Для этого жанрового сознания характерна вера в слово и слово воспринимается как слово-дело.

Статья посвящена одной из сложных проблем бурятского литературоведения - изучению генезиса поэтических форм, их исторической и культурной обусловленности, их связи с внелитературным материалом. В частности, большое внимание уделяется исследованию истоков бурятской поэзии в сфере мифа и ритуала. Как вершина мифологического и космологического сознания рассмотрена шаманская поэзия, ее поэтика, тесно связанная на разных уровнях с обрядовой практикой. Особое внимание уделено шаманской поэзии в связи с культом орла у бурят.

Мнение литературоведа

«ДАРХА-БУРХАН! В ладони держишь хрупкую обитель...»

В Смоленске 2001 году выпущен сборник стихов Матвея Чойбонова «Мои друзья - мои живые боги» объемом 2 п.л., тираж 3000. Перевел стихи с бурятского на русский язык поэт Иван Тертычный, главный редактор православного журнала «К единству». Старался содержание, настроение, стиль стиха Матвея Чойбонова передать на русском языке и это ему удалось.

Стихи Матвея Чойбонова - это философские раздумья о земле, о людях, об окружающем мире. Оригинальность его поэтического видения позволяет глубоко переосмыслить многие явления жизни. Особенно буддийские мотивы в его стихах заставляют человека по-новому взглянуть на Вселенную...

Молюсь всем жаром сердца, всей душою:
Даруй народу - малым сирым сим -
Дыханьем мира, награди тропою,
Ведущей к вечным истинам Твоим.
(I, с.5).

Стихотворение «Спасителю» Матвея Чойбонова - пятистопный ямб, состоящий из четырех четверостиший. Ритм стиха от начала до конца выдержан, поэтому создает единую симфонию Вселенной. В первом четверостишии поэт-священник свой день начинает с молитвы, обращенной к Богу. И поэт уверен, что Бог слышит его «Потоком света отодвинув тьму...» И молитва его тихая, светлая, чистая. Во втором четверостишии Бога называет «Дарха-бурхан! Невидимый спаситель! ... В ладони держишь хрупкую обитель, Даруешь свет степям, горам, волнам». В третьем четверостишии признается, что вся жизнь посвящена ему, Богу, «Владыке», и «Твоя же тайна точно велика». А в четвертом четверостишии обращается молитвой к Богу «Даруй народу - малым сирым сим - Дыханье мира, награди тропою, ведущей к Вечным истинам Твоим». Все четыре четверостишия связаны между собой мыслями и чувствами лирического героя, несущего в мир во Вселенную гармонию и мир.

У Матвея Чойбонова Бог - Спаситель. Владыка, Всевидящий, дарующий вечный свет - это символ Добра, которым он пронизывает мир. Почти в каждом стихотворении мы чувствуем божественное дыханье Бога... «О святой над горою возник!», «О Бурхан, о мудрейший и вечный нойон», «Идут ко мне боги для светлой улыбки /В моем сотворенном молитвой дому» (с. 11), «Светлый образ отчизны похож /На Бурхана незблемый лик» (с. 21), «И вот к богам ты возвратилась, мама» (с. 29), «Внимаю божественным знаком высоким, /Творю каждодневно молитвы...» (с. 30), «И Будды учение вечно /Несет в этот мир благодать» (с. 33), «Но знаю, что вечные боги дают благодать...» (с. 39), «Подниму глаза я к небу - помолось богам» (с. 44), «Да будут наши помыслы чисты, /Как чист и бел, и светел лотос Будды» (с. 49).

Для Матвея Чойбонова Бог - это Бурхан, Святой, Вечность, Время, Всеобщий дух, пронизывающий все сущее, Высший Разум, наполняющий собой бесконечность пространства и времени. Перед тем, как стать богами, они были людьми хорошими, добрыми, мудрыми, обладающими вселенской любовью. Поэтому книгу назвал «Мои друзья - мои живые боги».

Молюсь за вас и денно я, и ночью,
И помыслов моих чиста стезя.
И верю - к людям явится воочью
Живые боги, как ко мне - друзья.
(I, с. 9).

Поэт обращается к читателям: «Люди, при жизни успевайте делать добро, помогайте друг другу! Сделав доброе дело, каждый из нас при жизни становится частицей живого бога».

Мэри ХАМГУШКЕЕВА, кандидат филологических наук, доцент БГУ.

А дело в том, что на Востоке сложился особый взгляд на человеческую жизнь. При которых личность никогда не обособлялась, но не отпадала от родового древа, и человек словно бы занимал свое извечное место в обществе, в семье, в государстве. Где и кем служил, какие важные значительные поступки совершил в жизни и выносилась ему этическая оценка: «служить народу».

Человек, если талантлив, то во всем - это о Матвее Рабдановиче Чойбонове, о поэте философе, о магистре народной медицины, о настоятеле Гэгэтуйского дацана, о религиозном общественном деятеле. Природа не обделила его. Телом и духом - он богатый. Великолепный мастер мануальной терапии, он изучает силу, способную ставить на ноги разбитых параличом. К тому же ясновидец и поэт. Автор книг: «Сэнхир хадаг» (Синий хадак, 1991), «Долоон үнгүн холонго» (Семицветная радуга, 1994), «Мунхын аршаанай мунгэн дуһал» (Серебряные капли целебного аршана, 1996), «Мои друзья - мои живые боги» (2001). Многие его стихи стали песнями «Зэдын соло», «Дуулим таладаа», «Инзагагын вальс», «Тэбхэр сагаан табин наһан» и другие - уже считаются народными, исполняются на концертах и просто поются в народе, когда душа человека просит песни. Отличительной чертой его стихов являются не только напевность, музыкальность, но глубокий философский смысл. Он творчески использовал традиции бурятской поэзии, смело обращался к свободному стиху. И на этом пути он добивался успеха, потому что исповедовался перед читателем с предельной искренностью, говорил о главном - о любви к земле, к людям, к родным, к друзьям, а самое главное - вере в бога. Кто такой бог? Обратимся к мировой религии. Уникальными способностями подключаться к Информационному полю Земли и черпать оттуда информацию обладали Великие Пророки, ставшие богами: Гермес Трисмегист (IV в. до н.э.), Будда (V в. до н.э.), Иисус Христос (I в. н.э.), Магомет (VII в. н.э.). Сегодня такими способностями обладает живущий в Индии Аватар Сатья Саи Баба. История сохранила достаточно подробные сведения о Гермесе Трисмегисте, который жил в Египте в IV тысячелетии до нашей эры.

Одним из ярких представителей философии буддизма в Бурятии является Матвей Рабданович Чойбонов, который учение Будды отразил в стихах. Он обращается к нему как Богу, спасителю:

Молитву тихим, чистым словом снова
К Нему я обращаю. И взор - к Нему.
И он - я знаю - слышит это слово.
Потоком света отодвинув тьму...

Дарха-Бурхан! Невидимый спаситель!
Являя милость недостойным - нам,
В ладони держишь хрупкую обитель,
Даруешь свет степям, горам, волнам.

Тебе, Владыка, жизнь до донца
Видна, как мне, - вот эта вот рука.
Как ночью - месяц, как полдненье -
солнце,
Твоя же тайна точно велика.

¹⁰Жамцарано Ц.Ж. Указ. соч. С.56-57.
¹¹Дамдинов П.Н. (Солбонэ Туя). О бурят-монгольском эпосе и о шаманской поэзии // Сибирские огни. - 1923. - № 5-6.
¹²Жамцарано Ц.Ж. Указ. соч. С.75.
¹³Жимбиев Ц.Ж. Предыстория // Хүхэ мунхэ тэнгэри. Сборник шаманских призываний. - Улан-Удэ, 1996. С.5.

Хабаадагшад:
Хоридой
Ойхон Баабай
Хун Шубууд
Хун Хүүхэн (Хун Хатамн)
Архан Шүдхэр
Шүдхэр

Нэгэдэхи үзэгдэл

Наранай гараха үе. Хоридой урса гэрэйнгээ газарууна. Зууха дээрээ сай табяатай.

Хоридой. Ойхон дээрээ ерэнээр нилээдхэн болобо. Гансаараа ябаха уйтай байна даа. Тибэшье өөрөө бээ харгад ябахата, нэгэ талаараа хайншые юм гү даа, али... (гүнгээн дуулана).

Хүнэй ами наһан
Жаргалан юм гү даа,
Жэлэй дүрбэн сагай
Жэргэмэ сэнгүүдэл.

Хүнэй ээлтэй наһан
Зоболон юм гү даа,
Жэлэй дүрбэн сагай
Жэхымэ хагсуудал.

(Галдаа гэжүүнэ нэмэнэ). Ганса сусал гал бэшэ, ганса хүн хүн бэшэ гэгшэ бэлэйл. (Шагнаархана, сахалинуудай хүхуун дуун дуулдана). Тэрүү тэрэ хоёр сахали элин халин, наадан ниндэжэ ябана. (Жэрхинүүдэй тишаганалдаан дуулдана. Тишиэ харана). Баһа тэрэхэн хоёр жэрхи эрьеүсэлдэн гүйлдэжэ, хүхилдэн наадажа ябанал. Харин би гансааран лэ хадаа гансааран. (Бодолготоно). Амараг нүхэрые оложо, гэр мал болохоор болоол ха даа. (Сай бусалжа, дээжыень үргэн, айладхал эринэ).

Хүхэ мүнхэ тэнгэрим, -
Хүсэд найдаа эсэгэм.
Үлээн эмгэн газарни,
Ойхон буурал Баабайми,
Хүбүүн миши зальбарал
Хүлээн тогтоон абыт даа.

Хоёр ахатайа хахасааб,
Ганса бэхэн ябанаб.
Хоёр бэе болохыем
Хайра үривөөл буулгыта.
Хоёр бэе боложо,
Үнэр баян палайжа,
Эльгэ дүүрэн нуухыем
Эгээл мүнөө заягыта!

ЗАЛИ

(Дахин эхинээс дафтаха үедэнь, далайн долгодой шааяанһаа, дайдын һалхитай эххэрээнһээ бүридэһэн аялга ирагуу хүгжэм эдэлжэ эхилин. Ехэ гайхал болон, ишиэ тишиэ харана). Энэм юун хүн боложо байна гэшэб? Гайхана. Ехэ хайшаал гү, жэхымэ ехэ һүйдхэл гү? Мүргэл зальбарални хүрэхэ газартаа хүрэхэ гэшэб гү? Аа-ээ-оо! Хүхэ мүнхэ тэнгэрим... (манан ехээр хүбхэлээжэ, Ойхон Буурал Баабай манан соогуур үзэгдэнэ).

Ойхон Баабай. Хүбүүн, шинии зальбарал гуйлга анхаржа, би энэ дайдын эзэн байһан тула шамда ханданаб. Ши хэн юун болоод намайе дуудаха эрхэтэйб гэжэ ханаад дуудабаһ?

Хоридой (аягүйрхэн). Хүлисэжэ хайрлыг. Би Хоридой гэшэб. Морилжо, буужа эрээ хадаа, ханаһан хэргыем бүтээлэжэ үгэт.

Ойхон Баабай. Ерээл хадаа удха ушарыеш хайнаар мэдэжэ абаһуу, хөөрлши.

Хоридой. Би гурбан аха дүүнэрэй нэгэмби. Аханарни Эхирд Булагад хоёр. Эсэгэмнай Бурядай байһан юм.

Ойхон Баабай. Бурядай, Бурядай... Таниха мэдэхэл нэм даа. Зай, саашань.

Хоридой. Манай ногагта ехэ ган гасуур, зуд туранха боложо, ан гүрөөлшые олзолходо, хэсүү болоо нэн. Тогоомнай хооһоржо, хотомнай хоршогоножо, гурбан тээшээ агнахаа гараа нэмди. Би бодо ангай мүртэ орожо, мүшхэ мүшхэхөөр ошожо, холо ябашанан

байгаа. Олзолһоншые юумэ байхагүй, орой боложо, бусаха баатай болооб. Орой, үдэшэ гэртээ ерэхэдэм, аханарни гүрөөһэ шулгалжа, садхалан юумэд маһалзалдажа, хүхуутэй угтаба. Бишые шананан мяханай хоншуу үнэр абажа, зосооһоо баярлажа, нюдөөрөө энеэжэ, эдээлхэ гэнээм, нула шүлэн, үбдэл сүбдэлһөө бэшэ юумэн байбагүй. Орой болоо хадаа, олзотой бусаха гэлсээд, мяхыа бултыень эдижэрхөөбди гэжэ аханарни нууба. Энээн дээрэһээ үр-тар гэлдэжэ, халбагаа хахараад, минии эндэ ерэнэн тэрэ.

Ойхон Баабай. Би энэ болохыеш тухайлаал нэм даа. Ши, Хоридой, залууш. Ехээр бү гунира, гунхара. Минии дайдаа ерэнээр яһалахан болобош. Би адаглажал, харажал байгаа бээб. Пайн хүбүүн байнаш, хайхан заяатай. Зай, тиигээд

шагналши, хоёр шэхэндээ хабшуула, эльгэ зүрхэндөө шэнгээ, ой ухаандаа хадуу!

Хоридой. Шагнажа байнаб, хадуухаб.

Ойхон Баабай. Олоһон олзоһоо, эдигэн эдээнһээ тэнгэри дайдаа ехэ бага гэнгүй үргэн хубаалдажа, харамнаха харагүй, гамнаха гасалангүй хуугааш. Тиимэһээш би шамайе хүбүүн шэнгээр ханада болонхойб. Мүнөө шинии гуниглаха, гунирхыеш хараад, зосоом баһал бүлхэнтэй болоодхөө. Тиимэһээ тухалжа гэжэ шиндээб. Нюусаяа нээһүүб, хэрэгээ хэлэһүүб. Хадуужа аба.

Хоридой. Хадуужа абахаб, айладхажар үршөөгыт.

Ойхон Баабай. Үүрэй сайлганаар урдахи элһэн эрье ошоод, бургаһан соо бээ нюугаад, хүлээжэ хуугаарай. Хун шубууд ниндэжэ ерээд, шубуун хубсаһая тайлажа, арюун гоохон хүүхэд болохо. Тиигээд хатар наада үүсхэжэ, уһанда орон умбажа, наранай гараха болотор сэнгэхэ. Ши тэрэ һамбаандань, эгээл дүү хүүхэнь хубсаһа абажа нюугаад хуугаарай. Тэрэ хүүхэн бэшэнь угаа сэлбэрхэн юм. Заяанай шара сударта та хоёрой хамтын хуби заяан бэшээтэй юм. Буужал ерэмсэрынь танижа абахаш, хубсаһыень алдажа бү орхёрой. Тэдэ хүүхэд уһанда орожо дүүргээд, дахин хун шубууд боложо, тэнгэриеш бусаха. Үлөөшэнь хубсаһаа бэдэрхэ. Ши аргадажа, һамган болгожо абахаш. Үшөө марташагүй хадуу! Памганайнгаа хайшаншые гэжэ байгаад хубсаһаа эрихэдэнь, оройдоо бү үгөөрэй. Үгэбэл, алдахаш. Ойлгобо гүш, хэлээшээрни болоорой. Гэр бүлэ боложо, үри хүүгэдээр үнэржэжэ, жаргалтай ажаһуугаарай, хүбүүн.

Манан бүри ехээр бөөгнөрөөд, хөөрэн дэгдэжэ, Ойхон Баабай хайлаһандал үзэгдхөө болино.

Хоридой (хойноһоонь). Ойхон Буурал Баабайми! Ойлгохын ехээр ойлгобо, хадуухын ехээр хадуубаб. Танай айладхалые талаан гэжэ абабаб. Хэлэһэн хэлээшээрнай, захиһан захяһаатнай заахашые гарангүй ябахаб.

Ойхон Буурал Баабайми,
Айдар намай тооболта.
Бүхы наһаараа ашветнай
Харюулжа ябаха болоолби!

Хүшэгэ.

Хоёрдохи үзэгдэл
Налгай элһэн эрье. Үүр сайжа, ягаан толоор сасарна. Хоридой срээ.

Хоридой. Зохид газар оложо, хоргодохо болоо. (Хараацална). Эдээхэн бургаһан соо хорохо байна. (Хороно).

Үүр бүри сайража, ирагуу хүгжэм дэлгэржэ, гурбан Хун Шубууд эрьедэ бууна. Хун хубсаһаяа тайлажа, арюун гоохон даигинар болоно.

Хоридой. Оо, нюдэм харгажа, зүрхэм тогтохонь. Эгээл сэлбэрхэн, эдирхэниень хадуужа абабаб.

Хун Хүүхэн гоё хайхан хатар наадан, уһанда орожо, долгидтой суг хатарай үргэлжэлүүлнэ.

Хоридой. Зай, саг ерээ ха. Пананан хэрэгээ бүтээхэм.

Бургаһан сооһоо гаража, дүү хүүхэний хубсаһа абаад, дахин хоргодоно.

Хун шубууд (хатаран дуулана).

Байгал, Байгал далаймнай
Хайхан аршаан уһатай.
Найган, найган хатаржа.
Баабайн долгид шэнгибди.

Эрдэни ДУГАРОВ

ХОРИДОЙ МЭРГЭН

(ХҮҮГЭДЭЙ ЗҮЖЭГ)

Долгид, долгид миралжа,
Долёон, эльбэн энхэржэ,
Дунгар сагаан бэеымнай
Домой охёор дүүргэнэ.

Эрьедэ гаран үргэлжэлүүлнэ.

Элһэн эрье эльгэлжэ,
Эльбэн байнал маанады.
Эндэ сэнгэн хүлбэржэ,
Элүүр энхэн нэмээбди.

Наранай гараса дүтэлжэ, Хун Хүүхэд яаран хубсалжа дэгдэнэд. Нэгэниниш үлшөөд, уйлан хайлан гүйнэ.

Хун Хүүхэн (уйлан). Ай-ай, хубсаһам хайшаа орошооб? Минии хүнгэхэн үдэ һододни, минии түргэхэн дали жэгүүрни. Ямар муухай амитан хубсаһыем хулуубаб, ямар муу хоротон намда хоролхобоб. Газар дээрэ үлэжэ, хосорхо сагни тудабта гү, гансааран зобожо, үхэхэ хаһам ерээб гү? Оо, яһаншые золгүй, яһаншые хубиггүй байба гэшэбди. Оо-оо!

Хоридой (гаран). Хун Хүүхэн, хүлсэгты. Би муухай амитан бэшэб, муу хоротоншые бэшэб. Би Хоридой гэшэб. Эндэ ажаһуудаг хүм. Би шинии хубсаһа хулуугаа бэшэб, зоруута абажа, шамтай золгохоо ханаа нэм.

Хун Хүүхэн. Газарай хүн, юундэ гэнтэ намтай золгохоо ханабаш? Бидэ тэнгэрин хүүхэд газарай зонтой золгохо ёһогүйбди. Тиимэһээ хубсаһыем түргэн үгэ. Наран гарахань, дэгдэжэ шадахаа болихом.

Хоридой. Түрүүн, ши минии хэлээшые дуулыш, шэхэтэй юм наа, шагнаш, сэдхэлтэй юм наа, сэгнаш.

Хун Хүүхэн. Хэлэхэ гэнэһээ түргэн хэлээд, хубсаһыем бусаагыш. Хубсаһыем. Маша хүйтэн һалхин үлээбэл, бэе махабди бээрэжэ шэшэрбэл, сэдхэл зүрхэмни сэлдэгтэжэ эхилбэл.

Хоридой. Даараһан бэеыеш энэ дороо дулаасуулһууб, сэлдэгтэһэн сэдхэл зүрхыеш халуун дураараа жэгнэһүүб. (Дэгээлээрэ ореон тэбэринэ).

Хун Хүүхэн. Пайн хүн боложо, хубсаһыемнил бусаагыш даа. Үе наһандаа ханажа ябахаб, үйлэ хэрэгтэш ходоодо тухалхаб. Мүнөөшые эриһэн хүсэхэн юмыеш бултыень бүтээжэ үгэхэб. Алта мүнгэ эрээ нааш, - алта мүнгэ, алдар нэрэ хүсөө нааш, - алдар нэрэшые үгэхэб. Гансал хубсаһыем бусаагыш даа, огторгойдом табиш даа. Наран гарабал.

Хоридой. Үгы даа, Хун Хүүхэмни, би

Хори буряадуудай
Сагаан Хаанда ошоһоной
300 жэлэй ойгоор
дашарамдуулан, Хори арбан
нэгэн эсэгэдэ зориулнаб.

шамайе табиха яаш аргагүйб. Ши намтай байха болоош. Бэшэ юуншые хэрэггүй. Алта мүнгэншые, алдар нэрэшые. Гансал ши намда хэрэгтэйш. Памгамни боложо, ами нэгэдэн хууял, ханаемни дүүргыш даа, сэдхэлыемни шэмыш даа. Би нигээд шамайе Хатамни гэдэг болохон. Хун Хатамни!

Хун Хүүхэн. Хэлээшэни шэхэндэм харшашые наа, сэдхэлдэмни юундэшыеб дүтэ шэнгээр ханагдаба. Яанабиб. Тэнгэридээ бусахам. Би тэнгэридэ байха заяатай хүн ха юмбди. Мэдэнэ гээшэ гүш, али үгы гү?

Хоридой. Мэдэжэ байбашые, хэлэжэл байнаб. Бү уйлыш даа, Хун Хатамни, хоюулан нилэжэ, ан-бун гэжэ ажаһууял даа. Пайн хуухабди. Би шамайгаа нэгэшые голхоруулхажүйб. Нэгэтэшые гомодхоохогүйб. Би шамайе харамсаараа шамда дурлашооб. Тиин ши минии одо заяамни болоош, инаг дурамни болоош. Намгамнил болохошни үлөө. Хэлыш даа, зүбшөөрнэ гүш?

Хун Хүүхэн. Зүбшөөрхэ болихоёо ойлгожо ядажа байнаб. Зүрхэн ухаандаа зүрью боложо байна. Наран гарашоол. (Бүри уйлан). Дэгдэжэ шадахаа болёоб. Газар дээрэ ажаһуужа шадаха гэшэб гүш?

Хоридой (баярлан). Пуунгүй яаба гэшээбди! Биш шамайгаа хайн хайханаар хаража үргэжэ байхалби.

Хун Хүүхэн. Би газарай хүбүүе нимэ сэлбэрхэн юм гэжэ ой ухаандааш оруулаагүй ябаалби.

Хоридой. Би тэнгэрини хүүхэниие нимэ арюун гоохон юм гэжэ баһа ой ухаандаашые оруулаагүй ябаалби. Хуби заяанайнгаа табисуураар бидэ хоёр уулзаха заяатай байгаалди. Мэдэнэ гүйш?

Хун Хүүхэн. Хоридой, ши тэнгэрини хүбүүдһээ холо сэлбэрхэн байнаш. Зүрхэ сэдхэлыем дуранай дүлөөр шатаабаш. Заяа хубим нимэ байгаа юм гэбзы даа. Памганши болохоо зүбшөөрнэм.

Хоридой. Пайнш даа, Хун Хатамни, жаргалаймни одон, ами наһанайми һүлдэ, инаг дуранайми шэмэг!

Хун Хүүхэн. Хатанши болоходом, жаргалаймнай одон нэгэн болобо, ами наһамнай нэгэ амин болобо, инаг дурамнай нэгэ дуран болобо. Шагныш, ямар хайхан хүгжэм эдэлжэ эхилбэб.

Ирагуу хайхан хүгжэм эдэлнэ.

Хоридой. Бидэ хоёрой ушаржа, ами бээ нэгэдэһэндэ нимэ хайхан хүгжэм эдэлбэ бшуу. Харьш, далайн долгид баяраар халин, хатар наадажа байнал. Эдэ бургаһашые уян нугархай бээерээ нахилзан, баһал хатаралдажа байнал.

Хун Хүүхэн. Нээрэһээ! Бүхы байгаали маанадта баясажа байна ха юм. Харьш, тэдэ буржан сагахан үүлэдшые хатаржа байнал. Яагаа хэлэшэггүй хайхан юм!

Хоридой. Би нимэ юумэн болохо юм гэжэ хүлээгээгүйли. Бидэ хоёрой хуби заяагаа холбоһондо, айл боложо нилээһэндэ оройн тэнгэримнай, орон дэлхэймнай дэмжэжэ, хайн хайханиие үршөөжэ байна ха юм.

Бидэшые баярайнгаа ехэдэ баһа хатараял!

Хатарнаб.
Хүшэгэ.

(Түгэсхэлынь хожом гараха).

Захааминай аймагай экономикын болон соёлой үдэрнүүдые угтуулан

«ЮНИКОР - СЛАЙДЕР» – ТҮРҮҮШЫН СОНИН

Эдир корреспондентнүүдэй III слет

Һүүлэй хоёр-гурбан жэлнүүдтэ Захааминай районой олохон нургуулинуудта газетэнүүд бии боложо, хурагшадай, багшанарай түрэлхидэй хонирхол татадаг болоһониинь хайшаалтай. Энэ хайхан хэрэгтэ «Бурятия молодая» гэнэн республикын эдир журналистнуудые нэгдүүлэн бүлгэмэй үүргэ ехэ гэжэ тэмдэглэмээр.

Районой хуралсалай управлени (хүтэлбэрлэгшэнь В.Бадмаев), «Знамя труда» газетын редакци (редакторынь М.Санжиева) район дотороо эдир корреспондентнүүдые суглуулжа, слет үнгэргэдэгынэ зүб. Эндэ эдиршүүлэй хурсахан гуурхануудайн туршалгануудые үзэжэ, сэгнэжэ дэмжэдэг байна.

Һаяхан Захааминай райондо эдир корреспондентнүүдэй 3-дахи слет гурбан үдэрэй туршада боложо үнгэргэбэ. Хамта дээрээ следто 54 хурагшад багшанартаяа хабаадаа, 27 нургуулинууд хэблэдэг газетэнүүдэйнгээ презентаци үнгэргэбэ. «Бриз», «Саг», «Разбег», «Радуга», «Гуламта» гэжэ газетэнүүдэй эдир бэшээшэд газетэнүүдэйнгээ үдхые яһала хонирхолтойгоор харуулаа.

Эгээл олон хуудануудтай, хонирхолтой шүлэг амаршалгануудтай Михайловкын дунда нургуулин газетэ онсо тэмдэглэгдээ. Гурбан үдэрэй туршада «Живая газета» гэжэ нэрэтэй хэблэл час бүхэндэ шэнэ хонир

дурадхажа байгаа. Юун тухай эндэ бэшэгдээгүйб даа: хамаг ханал бодолоо, хүсэл эрмэлзэлээ, аһан шадалаараа аргаяа харуулжа, зуража байгаад, бэшэгдэн газетэ уншахада, хайхан даа. Слет эмхидхэгшэдтэ үхибүүд баярай үгэнүүдые олоор бэшээ. Мастер-класс хэшээлнүүд үнгэргэгдөө. Үхибүүдэй ханамжаар, энэ хэшээл ехэ тухатай, хонирхолтой гэжэ сэгнэгдээ.

Эдир журналистнуудай асуудалнуудта районой дарганар дүүрэн харюунуудые үгэжэ, үхибүүдтэ хэрэгтэй олон юумэнүүд элирүүлэгдээ. Жэшэнь, үбэлэй сагта хуралсалай эмхинүүдые дулаан байлгахын тула хуралсалай управлени 10 млн. түхэриг ПУЖКХ-да үгэдэг юм байна.

Хүдөөгэй нургуулинуудта хүгжэмэй, хатарай, театрай, хари хэлэнүүдэй багшанар дуталдана. Эдэ багшанарта салин нэмэгдээ хаа, хүдөөгэй хүбүүд, басагад дуратай мэргэжэлдээ шуудан орохо байна. Районой бүхэ нургуулинуудта рэкет гэнэн ябадал усадхагдана.

Захааминай нургуулинууд гүрэнэй шалгалтада хабаадалсахаа үшөө бэлэн бэшэ. Үнгэрөөшэ жэлдэ эдиршүүлэй хуули хазгайруулха ябадал үсөөрөө гэжэ районой судья Л.Д. Дамбаева мэдээсэнэ.

Хоёр часай туршада үнгэргэгдэнэн пресс-конференцидэ эрдэм хуралсалай

министерствын ахамад мэргэ-жэлтэн Т.Д.Жалсанова, районой хуралсалай управлениин дарга В.М. Бадмаев, экономикын талаар гурвагай орлогшо Е.А. Бальчугова гэхэ мэтэ харюусалгата хүтэлбэрлэгшэд олон тоото асуудалнуудта харюусаа. Энэ пресс-конференциин дүн гэхэдэ, Захааминай район дотор ургажа ябаһан улаан бургааһадта горитой анхарал хандуулагдажа, ехэхэн мүнгэ номологдоно, арга шадалаараа оролдолго гаргана гээд элирээ.

Слет дээрэ үшөө хонирхолтой юун болооб гэхэдэ, «ЮНИКОР-слайдер» гэжэ үхибүүдэй газетэ түрүүшынхидэ хэблэгдээ. Энэ газетын авторнууд - Захааминай эдиршүүл. Эдир наһанайнгаа эхиндэ нютагайнгаа ёһо заншалье, түүхые дамжан, олонитэдэ тухатай, гүнзэгы хараа бодолтой газетэтэй болоһондонь баяртай байнабди, амжалта хүсэнэбди.

Эдир журналистнуудай шэнэ газетые районой хуралсалай управлениин дарга В.М. Бадмаев үгөөрөөшье, мүнгөөршье дэмжэжэ байхаяа мэдүүлээ нэн. Буряад зон үри хүүгэдээ нютагтаа, хада ууладаа, уһа голдоо дуратайгаар хүмүүжүүдэгынэ мэдээжэ ааб даа. Иимэ үхибүүд

хээээдэшье гэр бүлэдөө, Эхэ орондоо дуратай байхань дамжаггүй. Тиймэһээ үхибүүдэй, багшанарай оролдолгоор гараһан шэнэ газетын үүргэ аргагүй ехэ. Ургажа ябаһан эдиршүүлдэ газетэ, журналнууд, номууд сэдхэлэй «тэжээл», ямаршые витаминһаа үлүү сэнтэй юумэн гэхэдэ болохо.

Холын бодолтойгоор, урагшаа һанаатайгаар районоо дааж ябаһан дарганар үхибүүдэй журналистикын хүгжэлтые дэмжэлсэхэдээ, өөһэдынгөө нэрэ солье үргэлсэнэ ха юм. Саг ошохо бүри шэнэ сонин дали жэгүүртэй боложо, холо ойроор суурхаг лэ даа.

Людмила ДОРЖИЕВА,
республикын эдир
журналистнуудай лигын түрүүлэгшэ.

Захааминай эдир журналистнуудай туршалгануудые дурадханабди

БУРЯАД ОРОН
Түхэрээн энэ юртэмсын
Зүүн зүгтэнь түбхигнэн,
Буряад оромни нэмжынэл.
Суута арад зонтой,
Улзы гоё байгаалитай
Адууһа малаараа баяжаһан
Түрэл оромни - энэл.
Үргэн ехэ Бурядаим
Нивслэл хото Улаан-Үдэдэ.
Ринчин-Ханда ОЧИРОВА.
с. Бургуй

ЗАХААМИНИ
Хада уула үндэртэй,
Хабтагай шулуун
дэбисхэртэй
Захаамин хайхан нютагни,
Залуу наһанайм тоонгомни.
Уран Дүшөөһөө эхитэй,
Урасхал дошхон
голнуудтай
Ургы сээсэгээр бүрхөөгдэнэн
Угайм нютаг Захаамин.

Олон малгууд бэлшэжэ,
Уула майлыш бүрхөөгөө.
Үндэр ургаса хуряжа,
Улад зоние жаргаагаа.
Арюохон дурым татаһан
Арһаанга минии Захаамин.
Дуулан магтан ябахалби,
Дуушан болохо хүсэлтэйлби.
Ханда ЭМЕГЕНОВА.
с. Утаата

НЮТАГНИ
Бургым баруун талада,
Арюун харгын дэргэдэ
Буланай түшэг болоһон
Бата-Сагаан обоомнай.
Байса ехэ дулаамнай
Булагаймнай арюун эхин,
Буурал хангай Байсамнай

Бүгэдэ зоной найдал.
Адуу малаар баян
Аглаг хайхан Бүргэмни.
Амар мэндэ хүгжэн,
Арюухан ходо байгыш!

Лиза БУЯНТУЕВА.

с. Бургуй.

1 марта – Всесибирский день профилактики ВИЧ-инфекции

К ЧЕМУ ВЕДУТ НАРКОТИКИ?

«Саше было 20 лет. Он занимался боксом и другими видами спорта. Был симпатичным, коренастым молодым человеком. Девочки за ним ходили толпами.

Во дворе, где он жил, почти все соседские парни употребляли наркотики, были шулого телосложения с измученным от употребления наркотиков лицом. Они были постоянно небрежно одеты, и разговаривали такими «словами», что становилось противно.

Все они, разумеется, завидовали Сашке, и общими упорными усилиями посадили его на иглу.

Сашке предложили наркотики, после дискотеки, а он отказался. Тогда они начали смеяться над ним.

Чтобы не выглядеть глупо - Сашка попробовал. Сначала он просто время от времени баловался, а потом это увлечение переросло в зависимость. Он бросил всю свою прежнюю жизнь, и с головой погрузился «на дно». Через некоторое время этот симпатичный, накаченный паренек превратился в «ходячий труп». Единственной его целью было - достать дозу. Он стал воровать, избивать...

Родители разными способами пытались вытащить сына из этого болота, но ничего не вышло.

Однажды Сашина мама сидела на кухне и читала газеты о клиниках, где лечат от наркотической зависимости. Бзрруг раздался телефонный звонок, Ирина сняла трубку, и ее лицо замерло с выражением ужаса, и слезы буквально не давали ей вздохнуть. Она схватила пальто побежала куда-то. Ирина прибежала в квартиру, адрес которой ей дали по телефону. Бойдя в гостиную, на диване она увидела своего сына, который скончался от передозировки...

«Мне было 19 лет, когда мне впервые предложили наркотики. Это случилось в баре, когда мы всей своей компанией праздновали мой день рождения. Ко мне подошел молодой человек, и протянул шприц с дозой. Я была не очень трезвая, и решила попробовать. После того, как я укололась, мне стало еще веселей, усталость как «рукой снялась».

На следующий день я провалила экзамены, и родители устроили такой нагоняй, наговорили мне тако-

го, что жить не хотелось. Я нашла этого парня, и попросила у него еще наркотиков, естественно это стоило немалых денег. Уже вскоре я не могла без наркотиков и употребляла их каждый день.

Несмотря на это, я очень хотела бросить заниматься этим. Я пошла, и рассказала все родителям. Они меня поняли и не стали осуждать. Собрали все свои деньги и положили в клинику.

Сейчас я уже почти избавилась от наркотической зависимости. Я хочу поскорей выйти оттуда и начать свою жизнь с чистого листа. Хочу, чтобы родители наконец могли гордиться мной!»

Это только лишь те истории, которые я слышала. Две печальные истории с одним началом, но с разным концом. К великому сожалению, в современном мире все больше и больше молодежи заканчивают свою жизнь, в самом ее начале. И вина всему этому - наркотики. С каждым днем увеличивается количество молодых людей употребляющих наркотики. Наркоманов можно встретить где угодно: на дискотеке, на улице, в подъезде, в переходе... Они нюхают клей, курят травку, колются, пьют. Что же толкает их на такие поступки?

Обычно наркоманами становятся люди со слабым характером, ужасными, домашними, личными проблемами или с глубокой душевной раной. Одни начинают употреблять наркотики из чистого любопытства, другие, чтобы заглушить боль. Но ни те, ни другие не понимают, какую глупость совершают. Наркотик является одной и самой распространенной причиной такого заболевания как СПИД. Наркотик уничтожает у наркомана все человеческое, делает его своим рабом. Желание получить «драгоценную» дозу, заставляет наркомана совершать нечеловеческие поступки: красть, убивать, совершать разбои и т.д.

Если ты начал употреблять наркотики, то у тебя только две дороги: тюрьма или смерть. Но некоторым удается избавиться от наркотической зависимости, как это было во второй истории.

По всему миру существуют клиники, со специально

разработанными методиками лечения. В России такие клиники тоже имеются.

Состоятельные родители не жалеют денег, и лечат своих детей, в этих клиниках. А что делать, если родители не в силах тебе помочь. Трудный вопрос. Но даже пройдя полный курс лечения, наркоман не может полностью освободиться от своей зависимости. Его психологическое состояние навсегда расшатано, поэтому при первом сильном стрессе бывший наркоман может возвратиться к своему прежнему ремеслу.

Продавцов наркотиков еще больше, чем употребляющих. Продавая наркотики, они не думают, что на месте сегодняшних покупателей могут оказаться их дети, что они убивают человеческие жизни. Для них главнее материальная выгода.

Наше будущее зависит только от нас! Давайте же сделаем его таким, каким мы хотим, а не таким как у этих, героев». Будущее должно быть лучшим!

Ольга БУНИТОВА, школа №26
8 «в» класс, юнкор «МАН».

Зохёохы ёһоор ажаллаа ябуулдаг багшанар Захааминай аймагта олон юм. Мүнөө Үлэгшэнэй дунда нургуулийн буряад хэлэ, литературынын багшанар Л.М.Гуляевагай, Ж.Г.Будаевагай 6-дахы, 8-дахы классуудта үнгэргэһэн хэнгэлнүүдэй тобно удхые танай анхаралда дурадхахамнай.

**Л.М.ГУЛЯЕВА,
буряад хэлэнэй багша**

6 класс

Темэ: Юрын ба тусхайта юумэнэй нэрэнүүд

Зорилго:
1. Тусхайта юумэнэй нэрые юрын юумэнэй дүрээр илгаруулжа ба зүбөөр бэшэжэ ургаха.
2. Түсэбэй ёһоор рассказ бэшүүлэн, хэлэлгэ хүгжөөхэ.
3. Буряад орондоо, түрэл нотагтаа дуратайгаар хүмүүжүүлхэ.

Хэрэгсэлнүүд: таблица, карта, тэмдэгэй картчанууд, аймагуудай карта.

Хэнгэлэй ябаса:
1. Эмхидхэл. Багшын оролто үгэ. Энэ таблицада анхаралтаа хандуулаа. (Буряад хэлэн. 6 класс. 34 июур)
- Юундэ таблицын зарим темэнүүд доогуур ногоон, улаанаар зурагданхай?
- (Юундэб гэхэдэ, эдэ гараһан темэнүүднай).
- Ямар темэ бидэ үзэжэ байнабибди?
- (Бидэ юумэнэй нэрэгэжэ темэ үзэжэ байнабибди).
- Юумэнэй нэрэ тухай юумэдэхэбта, хөөржэ үгэгты).
Пүүлшын темэ хэр ойлгообта гэжэ шалгаа.

II. Шалгалтын диктант. Дэбтэрээ нээгээд, нара, үдэрөө бэшэе. Октябрийн 23.
Эдэ юумэнэй нэрэнүүд ямарасуудалта харюусанаб гэжэ богонёор бэшэе. Хүн, нотаг, багша, гол, газетэ, айлшан, зохёолшон, хада, ном. Хэр зүбөөр бэшэбта, шалгаа.
0 алдуу - «5»
1 - «4»
2, 3 - «3»
Хэн «5» абааб?
«4» абааб?
«3» абааб?
Тобшолол. Бэрхэнүүд. Хэн?, Юун? гэхэн асуудалнуудта харюусадаг юумэнэй нэрэнүүдые илгэжа хураат.

III. Шэнэ темэ. Самбар руу харая, энэ үгэ хүн. Дэлхэй дээрэ олон мянган хүнүүд байдаг. Хүн бүхэниие илгаруулхын тула тусгаар нэрэгэнэбди. Олон нотагууд сооһоо нэгэ нотаг илгэхын тула нэрэгэнэбди. Жэшээнэ:
Хүн Аюшеева Надя
Нотаг Нютаг
Багша Баирма Николаевна
Гол Зэдэ
Газетэ «Ажалай туг»
Айлшан Жамбуева Ж. Д.
Зохёолшон Х.Н. Намсараев
Хада Сагаан Таабай
Ном «Уулзуур»
Нохой Янгар
- Эдэ юумэнэй нэрэнүүдтэ юундэ нэрэ үгэнэбибди?
- (Адли юумые бэе бэеһээ илгаруулхын тула).
- Зүб, адли, али үгы хаа, нэгэ янзын юумэнһээ нэгэ илгаруулхын тула тусгаар нэрэ үгэнэбди. Энэ хоёр столбигой алын тусхайта, алын юрын болоноб? Юундэ?(таблица харуулха)
- (1-дэхы столбик - юрын, 2-дохы столбик - тусхайта. Юрын юумэнэй нэрэ нэгэ янзын юумэ тэмдэглэнэ. Тусхайта юумэнэй нэрэ адли юумые бэе бэеһээ илгана).
IV. Хэнгэлэй темэ, зорилготой танилсагта.
Мүнөөдэрэй темэ: Тусхайта ба юрын юумэнэй нэрэнүүд. Танай зорилго: Эдэ юумэнэй нэрэнүүдые хэлэлгэ ба бэшлгэдэ зүбөөр хэрэглэхэ шадабаритай болохо.
V. Карточкаар хүдэлмэри. Парта дээрэ карточка дээрэ текст бэшээтэй.

Түргэн буулгажа бэшээд, тусхайта юумэнэй нэрэнүүддоо гуур зурагты.
Буряад ороной хүршээр Эрхүүгэй болон Шэтын областнууд, Тыва республика, Монгол гүрэн. Буряад республикын президент Леонид Васильевич Потапов. Буряад республикын гимнын авторууд Дамба Жалсарев, Анатолий Андреев. «Буряад үнэн» газетэ гарадаг.
1. Текст уншаха.
2. Тусхайта юумэнэй нэрэнүүдые олохо.
3. Энэ текстдэ ямар нэрэ үгэжэ болохоб?(Буряад орон).
- Буряад ороноймнай карта эндэ үлгөөтэй байна. 1923, 2003 гэхэн тоонууд юу харуулнаб?
- (1923 ондо манай республика байгуулагдаа, 2003 ондо - 80 жэлэй ойе тэмдэглэхэ).
- Буряад Республикын байгуулагдаһаар 80 жэлэй баярай тэмдэглэхэдэ, энэ дайндэртэ хүн бүхэн хабаадаха ёһотой. Энэ манай түрэл орон болоно. Түрэл оронсоо хүн бүхэн өөрын тоонто нотагтай. Тоонто гэшэмнай хаана хүн түрөөб, томо болооб, тэрэ газар болоно. Тоонто нотагаа, Буряад ороноо халбаруулха, хүгжөөхэ нангин уялга болоно.
- Таанар Буряад орон тухайгаа юун гэжэ мэдэнэт?
- Хэды зүгүүд дэлхэй дээрэ бииб?
- Республика соомнай хэды аймагууд бииб?
- Хойто зүгтэ - Баргажан, Хурамхаан, Хойто-Байгал гэхэ мэтэ аймагууд ороно.

- Зүүн зүгтэ - Ярууна, Хори, Хэжэнгэ г.м.
- Урда зүгтэ - Хяагта, Сэлэнгэ, Зэдэ, Захаа минг.м.
- Баруун зүгтэ - Аха, Түнхэн г.м.
VI. Бүлгөөр хүдэлмэри.
Мүнөө бүлэг бүхэн нэгэ аймагые шэнжэлхэ. Танай даабари: аймаг бүхэнэй карта дээрһээ тусхайта юумэнэй нэрэнүүдые олоод, найруулга бэшэхэ, жэшээтэ түсэб, хэрэглэгдэхэ үгэнүүд үгтэнхэй. Бүлэг бүхэнэй нэгэ хүн шэнжэлхэн аймаг тухайгаа хөөрхэхэ, хэнэй найруулга һайн болооб, хэн олон тусхайта юумэнэй нэрэнүүдые оруулааб гэжэ шагнажа абаад, сэгнэлтэ табихабди.
Түсэб:
1. Танай нэрэ, обог.
2. Танай бүлэг ямар аймаг шэнжэлэб?
3. Энэ аймагай зарим нотагай нэрэнүүдые нэрлэгты.
4. Ямар голнууд аймагай тала дайдаар урданаб?
1-дэхы бүлэг рассказ зохиоодоо, имэ үгэнүүдые хэрэглэгты: Зэрлэгээтэ Зэдын аймаг, үргэн нэмжыһэн тала, таряа талхаар баян, поэт Матвей Чойонов.
2-дохы бүлэг: үргэн һайхан талануудтай, алдарта Хорин аймаг, арадай поэсса Цырен-Дулма Дондокова.
3-дахы бүлэг: дуулим һайхан Баргажан, Үндэр Бархан уулатай, бэлигтэй поэт Николай Дамдинов.

4-дэхы бүлэг: хадата баян байгалиитай Түнхэн, Аршаан курорт, арадай уран зохёолшо Ардан Ангархаев.
VII. Нурагшадай харюунуудые оносдохон, тобшолол гаргахы, сэгнэлтэ табиха.
VIII. Шагналгын диктант.
Тусхайта ба юрын юумэнэй нэрэнүүдые хэр ойлгообта гэжэ шалгахын тула шагналгын диктант үнгэргэе, багахан дэбтэрээ гаргагы. Тэрэн соотнай точконууд табяатай. Точконуудай орондо юумэнэй нэрэнүүдые уншахада, тусхайта болболынь, Т үзэг табиха, юрын болболынь Ю үзэг табиха.
Захаа минг, Хуртага, Санага.
Үндэр-Баабай, нотаг, гол, Зэдэ, В. В. Аюшеев, Г. Базаржапова, дуушан, нургуули, Хазагаев Ш. А., газетэ, хада, «Ажалай туг»
В. М. Бадмаев, Уран Дүшэ, «Дуулахал дайдам Захаа минг»
Зай, шалгаа. Т - үзэгтэй холбоо наатнай, ямар тоо биин болохоб? (5 тоо)

Т	Т	Т
Т	Ю	Ю
Т	Т	Т
Ю	Ю	Т
Ю	Ю	Т
Т	Т	Т

- Энэ диктантын үгэнүүд ямар темэдэ хабаатайб?
- (Захаа минг, Үлэгшэн)
- Буряад республика 80 жэлэйнгэ ойтэмдэглэхэ, харин Захаа минг аймаг ямар ойтэмдэглэб?
- (Захаа минг аймаг 75 жэлэйнгэ ойтэмдэглэб)
- Захаа минг аймаг ямар тосхонһоо эхилнэб?
- (Манай аймаг Харсаа тосхонһоо эхилнэ).

IX. Гэрэй даабарни.
Зүб, саашан таанар үргэлжэ үлгэн, аймагайнгаа нотагуудай карта альбом дээрэ зурахат. Тусхайта юумэнэй нэрэнүүдые ямар үзэгөөр бэшэхэбта? Карта зурахадаа, шадаһан хүнүүд хада уулануудые, гол горхонуудые оруулхат. Энэ хэшээлдэ үшөө юумэнэй нэрэнүүд тухай юунгэжэ мэдэхэ болобо?
X. Хэнгэлэй дунгаргалта.
XI. Сэгнэлтэ табилга.

Нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүд.
Зорилго:
1) Нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдтэй танилсуулха.
2) Мэдүүлэлнүүд тухай нурагшадай мэдээ үргэгдэхэ.
3) Байгаалида дуратайгаар хүмүүжүүлхэ. Хэшээлэй хэрэгсэл: опорно схемэ, картчанууд.
Түсэб:
1. Дабталга
2. Шэнэ темэ
3. Бэхижүүлгэ
4. Тобшолол, дун
5. Гэрэй даабари
I. I). Мэдүүлэл тухай юумэдэхэбта?
Зай, бидэ мэдүүлэл тухай мэдэжэ абаһанаа дабтабди. харин мүнөөдэрэй хэшээлдэ нэгэ бүридэлтэ простой мэдүүлэлнүүдтэй танилсахабди. Танилсахада нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдтэй илгэе ойлгожо, анхаржа абахат.
II. Наашаа самбарта анхаралаа хандуулагты.
1. Үглөөгүүр эртэ нургуулидаа ошохооб. (тодо ноуртай мэдүүлэл)
2. Тание суглаанда урина. (тодо бэшэ ноуртай мэдүүлэл)
3. Газаа хүйтэн болобо. Зосоомни харлана. (ноургүй мэдүүлэл)
4. Орёл үндэр хада уулануудтай Захаа минг нотаг. (нэрлэһэн мэдүүлэл)
Эдэ мэдүүлэлнүүдтэй грамматическа хууринь олохо, нурагшадаар дүрим гаргуулха.
Зай, нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдтэй танилсаба гэшээбди. Багша дүрим дабтажа хэлээд, дэбтэрэнь нээлгэжэ, нара үдэр,

темынь бэшүүлээд, номоор дүрим уншуулна.
III. Зай, хэр зэргэ нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдые ойлгобот гэжэ бэхижүүлгын хүдэлмэри үнгэргэе. Хүн бүхэнэй урда даабаритай карточка байна, бүлэг бүлгөөр хүдэлхэбди. Даабариень шангаар уншуулаад, текст уншуулха. Ямар стилээр бэшээтэйб, ямар үгүүлэл байнаб?
1). Даабари: Нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдтэй илгэеень зааха, грамматическа хууриень олохо.

нурагшад бэшэхэн расказаа уншажа үгэнэ, багша алдууень заажа үгэнэ.
IV. Тобшолол. Зай, мүнөөдэрэй хэшээлдэ юумэдэхэ болобот?
Нурагшад хэшээлдэ ойлгоһоноо бултгынь хэлэжэ үгэнэ.
Гэрэй даабари: Буряад литература сооһоо «Шампин баабай» гэхэн расказай 1-дэхы бүлэгһөө нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдые түүжэ бэшээд ерэхэ.

Темэ: ПРОСТОЙ МЭДҮҮЛЭЛНҮҮДЭЙ БИЙГҮҮЛГА

Убэлэй ой. Хуу тойроод саһан. Үдхэн хасуури доро ямарьсб саһан обогор юумэ харабаб. Нэгэ амитай юумэнэй байһан шэнги үзэгдэб. Шандаган гэшиз гү? Угы даа. Энэ түгсүүл саһаар хушагданхай. Тойроод хонжэ. Саһаа гэшиз элнэб. Сэбэр агаараар садатараа амиллаб, гэртэе бусабиб.
2). Үүлэтэй боро тэнгэри. Газаа хүйтэрбэ. Тание телефондо дуудана. Дээшээ харанаб. Даабаринуудыень дүүргүүлээд, суглуулжа абаад шалгаа.
Творческо хүдэлмэри.
«Намарай саг» гэхэн темэдэ хоорондоо холбоотой хөөрөө бэшэхэ. Эндэ нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдые хэрэглэн бэшэхэ.
Намарай саг тухай, байгаали тухай хөөрэлдэжэ, хүмүүжүүлгын хүдэлмэри үнгэргэхэ.
нурагшад бэе даагаад хүдэлнэ. 4-5

Хүдэлхэн нурагшадта сэгнэлтэнүүдые табихам. Дүрбэн нурагшадта 4 гэхэн сэгнэлтэнүүд табигдаа. Зай, бэрхэт даа, энэ темээ ойлгоот гэжэ харагдана. Хэшээл дүүрээ. Баяртай.
Хэшээлэй анализ.
Мүнөөдэрэй хэшээлэй темэ 8 кл. «Простой мэдүүлэлэй байгуулга. Нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүд». Хэшээлэй зорилго имэ байгаа: нэгэ бүридэлтэ простой мэдүүлэлнүүдтэй танилсуулха, мэдүүлэлнүүд тухай нурагшадай мэдээ үргэдхэхэ. Байгаалида дуратайгаар хүмүүжүүлхэ. Программын ёһоор энэ темэдэ 3 час үгтэнэ. Түхлөөрөө шэнэ эрдэм мэдээ үзэлгын ба түрүүшын бэхижүүлгын хэшээл. 5 шатанууднаа бүридэнэ.
Нэгдэхы шатада теори дабтагдаа. Хоёрдохы шатада шэнэ темэ тайлбарилхатаа нурагшадаар дүрим гаргуулагдаа.

**Ж.Г.БУДАЕВА,
буряад хэлэнэй багша**
Хэшээлэймнай дабталга шэнэ темэтэй холбоотой, эндэ һануулжа шэнэ темэдэ орохо. Хуушан программаар энэ темэдэ анхарал табигдаагүй, шэнэ ном соо багаар үгтөөтэй. Юундэ нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдтэй анхаралаа хандуулабиб гэхэдэ, энэ темэнай хүндэ, үхибүүд даб гээд ойлгожо абадаггүй. Олимпиадада нимэрхүү даабаринууд байдаг. Хэшээлдэ опорно схемэ хэрэглээб, юундэб гэхэдэ, нурагшад нөөдөөрөө хаража абахадаа, бүхөөр хадуужа абадаг. Эндэ харуулан ойлголгын онол арга хэрэглэгдэ. Самбарта мэдүүлэл дээрэ хүдэлгэжэ, өөһдөөрн дүрим гаргуулжа, темээ тодорхойлооб. Самбарта хүдэлхэдэнь, энэ схемэ тулгасан боложо үгөө. Өөрөөнь һүүлдэнь тобшолол гаргааб. Бэхижүүлгын хүдэлмэри үнгэргэхэдөө, карточкаар хоёр бүлэг боложо хүдлөөбди. Эндэ хоёр янзын хүдэлмэри үгтөө, юундэб гэхэдэ нула нурагшадта хүнгэнлэг даабари үгтөө. Эндэ дифференцированн арга хэрэглэгдэ. Ажалайн дунгөөр харахадан, нурагшад темээ ойлгоһон байна. Саһаа үшөө гүнзгөрүүлэн, творческо хүдэлмэри хэлгүүлээб. Энэ хүдэлмэри хэхэдэ, нурагшад нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдые оруулжа зохигоо. Эндэ хүмүүжүүлгын хүдэлмэри үнгэргөөб. Тобшолол хэгдэ. Гэрэй даабари литературатай холбоотойгоор үгтөө, уридшалан - үзэлгын онол арга хэрэглэгдэ. Үхибүүд темээ ойлгоо гэжэ һанаһаб. Хэшээлдэ табиган зорилгоёо дүүргэб.

Үнэн байдалгаа үндэхтэй

Борлой-Козлов гэсэн хэн бэлэй?

Үшөө Совет засагай эгээ номгон даруу байха сар нэн. Гүрэн готороорнай Хрущёвой агаглажа, кукурузын дэлгэржэ байхага, ажалай гуршэлөөр алдаршаһан Гармаев Борлой гэжэ хүнэй гайхалтай ушараар хөөрөөгөө эхилхэм.

Энэмнай намартаа нютагайнгаа хэды полинуудай тоохон соогуур трактораа жолоодоһоншье байжа магад.

Нэгэтэ Борлойн аймагайнгаа сэлээн соогуур унаагаараа гаржаганатар гүйлгэжэ ябаһан хурагыше байха. Харин тэрэнэй юушьеб хухаһыень бү мэдэе?..

Хожомын мэдэхэдэм, районой готоогын хэрэгүүдэй таһаг соо милиис саарһа гаргажа, асуудалнууды табина:

- Фамилия?
- Козлов.
- Где вы проживаете?
- Амтхааше.
- Кем работаете?
- Трактористом.

Энэл үдэшэндөө геройнай гэртээ бусаһан байна. Юушье ойлгоодуй байтар долоон хоног үнгэржэ, яһалашье гайхалтай үдэр тугаба.

Улаан гэртэй байшанда бүхы наһанайнгаа туршада бүхгалтерай ажалда дүршэһэн Халзан-Сэмжэд абгайн халуун наранай алтан элшэ доро жэргэжэ байтарнь, милиис орожо ерэнэ.

- Тэрэ тракторист Козловтай ямар гудамжаар ажаһуудаг юм, гэжэ хураба.

- Ямар Козлово дурдабат? Манай нютагта тиимэ хүн байхагүйл, гэжэ харюу үгэнэ.

- Угы, үндэр хара Козлов, - гэжэ, бү халыш.
- Би танга хэлэнэлби даа, эндэмнай Бодопьянов, Горелов, Салыкинууд байгаал ааб даа, теэд Козлов гэшэ яагаашье наа, байхагүй, - гэжэ байтарнь, гэнтэ сонхоор хараһан милиис шэхэе бодхоһон нохой мэтэ, - вон Козлов! - гэжэ хибэ.

Халзан Сэмжэдэй эрьелдээд харахадань, тракторайнгаа байра тээшэ хүйхэрнай алхалжа ябаба.

Баярһанай юушье ойлгоодуй байтар, энээнһээ хойшо «Козлов» гэжэ ара нэрэ дахажа, мүнөөшье болотор үргэлжлөөр.

Зоригто АХАМАЕВ,

«Буряад үнэн» хэблэлэй байшанай оператор-корректор.

ШОТ ЯРЯАН

- Хаана ошобош?
- Магазинда, юу хээ абахам.
- Энэ дипломадаар дүүрэтэр юумэ абаха гүш?
- Энэ мүнгэнэйм сүүмхэ гэшээл.

Убшэнтэн докторто ерээд янгархаба.

- Ниоргамни үбдэнэл.
Доктор хаража үзөөд, ниоргынь хэды тоншоогоогоод:
- Хэр бэ? - гэнэ.
- Хуу найн. Ревматизм байгаалтай?
- Угы дөө. Юрэл, подтяжкатнай урбалдаһан байгаа.

- Аба, юундэ та һамга абаа һэмта?

- Абань һамгандаа эрьелдээд:
- Харана гүш, үхибүүм-найшье гайхана бшуу!

- Һамганинь үбгэндөө кинодо һуужа байтараа шэбэнэбэ ха:
- Энэ Клаудиа Шиффер юугээрэ найхан юм даа? Паригын тайла, косметикын һалга, хэмэл хухыень гаргыш даа - хэндэ адли болохоб?
- Шамда...

Һогтуу үбгэнийнь һамгандаа:
- Энэ телевизорнай үдэр бүри юугээ харуулдаг боло-шобоб? Бэлүү хэхүү ниуртай, һахал һамбайдаа дарагдаһан хүние сула харуулнал.

Һамганинь: «Телевизорнай эбдэрхэй ха юм. Ши өөрыгөө ханын гэрээдэ хараад, хэлэжэл һуупалши даа».

- Россида гэнтэ архиин үгы болошоо наа, юун болохоб?
- Оршон тойрон юуншье мур сараагүй үгы болодоггүй юм. Россида архиин үгы болоо наа, хаанаб даа, ондоо тээ, архиин байһан газарта үшөө нэгэ Росси бии болохо.

Һайнаар хубсалһан эрэ хүн ресторанда үнэтэй архи абажа ууна. һогтожо эхилбэ хэбэртэй.
- Зарим зон уйдхараа тарааһаа уудаа, нүгөөдүүл хүхихээ, гурбадахын тэдэнтэй адли боложо уудаа.
- Та юундэ уунабта? - гэжэ хүршэнь хурана.
- Мүнгөө дууһажа яданаб.

Үбгэжөөл 100 наһатай боло-һоноо тэмдэглэжэ байна. Яагаад иимэ хүнгэн сарюун зандаа ябанат гэжэ зон һонирхобо.
- Үндэр наһанайнгаа нюуса мүнөөдэр лэ хэлэхэм, - гэжэ үбгэжөөл мэхэтэйгээр энеэбэ.
- Би далан табан жэлэй саана һамга абааб. Хэрэдэхэ болоо наа, гэмтэй хүмнай газар гараад, сэбэр агаараар амилха гэжэ түрүүшынгээ үдэр тангаригаа бэе бээдэе үгөө һэмди. Тиигэжэ би далан табан жэл соо ехэнхи саага газар үнгэргөөб.

-Бадма, ши һамгантаяа эбтэй болоо гүш?
- Юун, хаанаһаа...
- Үсгэдэр хоюулаа ехэ аятайханаар түлээгээ тайража байгаа һэн бэшэ гүт?
- Аа, тиихэдэ хамтынгаа мебель тон адляар хубаагаа һэмди.
Соёлма ЦЫРЕНЖАПОВА суглуулба.

Самбу НОРЖИМАЕВ

ШОНЫН ТАНГАРИГ

Хонидые хайрагүй барижа, Хоолойгоо тэжээдэг Шоно һүүлшынхиет Түлгэ

шулгалаад, һүзэг бэшэрэл түрэхэ, Нүгэлтэ ябадалһаа арсахая Нүхэдөө суглуулан

тангариглаад, Боожо үхэхөөр шийдэнэнэ Боролжо, шугыгаар зарлаба.

- Үхэхыень мэдэнгүйб даа, - гэжэ

Үнэгэн һэжэглэн мэдүүлбэ. - Үгэдөө хүрэхэл болтогой, - гэжэ

Үнэншэһэн Заряа зальбарна. - Үлгэдэхээ оһор

бэдэрнэ гэлсэнэл, - гэжэ Үлүүгээр

Шандаган хүхибэ. Гайхалтай эдэ үгэнүүдэй

Газар дэлхэйгээр тарахада

бэжэ

Эзэнэй зөөрийн Харуулаша Хойлог'

Эртынгээ дайсание бэдэржэ олоод,

- Боро зүһэтэ, яабаш, Боожо үхэнэ гэлсэнэл

шамайе? - гэбэ ха. - Муугаа бү нэхэсэдээл, Муурхалсангүй хахасаял.

Хүлисэл гуйнаб... гэмтэй наа, Хүн түрэлтэн худалаар хардан зэмэлнэ,

Амиды ябаһанай тоогүй болоо.

Аргамжа бэдэржэ үгыш даа, Арга хургаа оложо,

Амидыгаар хурьга нэмэри асарыш даа,

һүүлшынни гуйлта дүүргэ нааш,

һүнэнһэмни баясахал шамда, - гэжэ

Уйдхартайгаар уйлаганан хэлээд,

Уһа нөлбоһоо дүһэ уулба - гоожуулба.

Хойлогшье хотоноо бусажа, Хоротоной гуйлта дүүргэ юм.

Теэд Шоношье эдээлжэ садахадаа,

Тэрэнги хубшын өөһөр руу Тэрьедэн зугадашоо бэлэйл.

Шонын «тангаригта» үнэншэжэ хохидонхаар Шобто тэрэни хаджажа, Шорлобол дээрэ байгаа.

'Хойлог - нохойн нэрэ

ҮБШЭЛНЭН ГАХАЙ

Саба хотоёо дүүрэтэр эдибэшье,

Садаха Гахай олодоггүй юм, гэбэшье,

Нэтэрүү суута хомхойтоинь Нэгтэ зоболон ушараа һэн.

Хэдэн айлай тэбшэ, табга хоһолһоор

Хэмһээ үнгэртэр зоогложорхөд,

Гэнтэ мэдэн гэхэдээ Гэдэхэ гүзөөнийнь шахагдашоод,

Гэншэжэ үбшэндэ дайрагдашаба.

Гахай абгай Газар дээгүүр хүльбэртэ.

Хорёогой харуулшан Хойлог нохойн хажууда

Хоолойгоо шэшэрүүлэн хуршаганана:

- Ёо, ёо, ёо даа, Ерото үбшэн тохөөлдөө даа.

Зосоомни мушхана, худхана, Зонһоо эм бэдэрыш, хүршэмни!

- Хожомоо, Хээтэй, ойлгоорой,

Хотынгоо багтаса хирлээрэй,

Эдихэн хоолшын хүнэй юм, Эмгэгтэһэн гэдэхэншини

мини юм! - гэжэ

Забда сүлөөгүй хүршэнь Заабари эм хүртөөгөө һэн.

Хомхойрходо, Хорон болодог гэлсэдэг.

Загдуул шара нарһанай эшэ дээрэ Жаахан дальбараа шабинараа суглууланхай. Зандаргатай шэрүүнээр хүмүүжүүлгэшэ Хирээ

Заабари, хургаал номнон һуунхай. - Хара зүһэнһөө найхан үнгэ олдохогүй, Хамаһаа арюун изагуурта Хирээ шубуудта Хилэн хара үһэн ургадаг юм! Хаагалха абяанһаа ирагуу дуун соностохогүй, Хамаг жэгүүртэнһээ эрхим Хара хирээнүүд Хахир хаагалаан дуутай юм! - Мүнгөө сууряата Булжамуурай аянга Торгоор толотоһон Тугасай үнгэ Тоодо орожо тоогдодоггүй юм гү? - гэжэ,

ЖЭГТЭЙ ЗАНТАЙ НОХОЙ

Айлай нэгэ Нохой Аза талаантай байһандаа Шуумар хурдан Шандагыё Шугы соо нэгтэ

барилал даа. Одоол хүхихысэ хүхижэ, Олзуурхана Нохой Барихан тэрэ Шандагая Балбажа, хазажа оробо. Удаань гэнтэ юундэшьеб бэе бээдэе үгөө һэмди. Тиигэжэ би далан табан жэл соо ехэнхи саага газар үнгэргөөб.

долоохондонь, Гайхан, иигэжэ асууба: «Яана гэшээбши, Нохой, Яажаш ойлгожо яданаби: Үзэн ядаһан юумэндэл, Үбшэнтэйгөөр зулгаанаш, Энээнэйнгээ һүүлхэнээр Эрхэлүүлэн тааланаш... Ямар амитан гэшээбши: Яндан муухай дайсан гүш? Али урин зулгыхан Анда найхан нүхэр гүш?»

Шангахан асуудал табиһан Шандаган харюу абаагүй һэн: Ямар амитан байһанаа Яажэ Нохой мэдэхэб даа! Ахир амитад ноёдые Арадань олиггүйгөөр хараадаг аад, Харин нюур дээрэнь нялтаганан, Хамаһаа ехээр магтадаг лэ.

АРСАЛАН НОХОЙ НОЁР

Арсалание хараһаар Айжа, тэрьедэн Нохойдо Үнэгэн наадалан байжа, Үгэлбэ һэн ха иигэжэ: «Эй даа, Нохой, Нохой,

Тоодогой дальбараа торгодин асууба. Хара Хирээ хүмүүжүүлгешын Хаба шадалаа гаргажа, Хирээтэнэй абари заншал Хирээһээ үнгэртэр магтажа, Хара зүһэ, хаагалаагаа Хамагта дэлгэрүүлхэ гэхэнийнь Өһэдыгөө магтаһан Хирээгэй номнолһоо Өөдэтэй хургаал олонгүй, Халюурма шарахан үнгээ Гургалдай Хара зүһөөр һэлгээгүйл, Ханхинаса татадаг хоолойгоо Жэргэмэл Хаагалдаг болгон хубилгаагүйл.

Суута хөөрхэн Шубууд Түрэлөө төөрөөгүй, Түхэлөө алдаагүй ха юм. Энеэдэтэй амитан хаш... Арсаланай ард гэхэдэ, Амья абаран зугадабаш. Тээсгэн намтай уулзахадаа, Тэнсэлгүйгөөр хүрхэйтэн, - Арсалан минии хусахада, Айдаг юм! - гээ бэлэйлши. Алин гээшэб тэрэ Арсалание һүрдээдэг хабашни?» Һүүлээ доошонь унагаһан һүр һүлдэгүй Нохой Үнэгэндэ харюу үгэхэ Үгэ огто олобогүй.

Асари хүсэтэйшүүлье Арадань аяр холоһоо Аймшагтайгаар шүүмжэлэгшэд олон даа. Харин ойронь, нюур дээрэнь Хараадаг зүрхэтэй хүн Хай, олдохогүй хаш даа.

Буряадай элитэ уран зохёолшо Цырен-Базар БАДМАЕВАЙ түрэнхөөр 75 жэлэй ойдо

ХҮҮГЭДТЭ ЗОГЮУЛАА НЭИ ХҮГТЭЙ НАЙХАН БЭЛИГЭЭ

«Уран зохёолшо Цырен-Базар Багмаевай хүхюун энээдэтэй, хөөрөөшэ зан тэрэнэй шүлэгүүдтэ, илангаяа үхибүүдтэ зорюулхан зохёолнуудтань һонин үнгэ будаг, шэмэ амта оруулдаг», - гээд, уран зохёол шэнжэлдэг хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандигат Ц.А.Дугарнимаев бэшгэн байдаг.

Буряадай түрэнэй багшанарай институтта нуража байха үедөө «Залуу наһан» гэхэн литературна нэгэдэлдэ ябадаг хэмди. 1972 оной хабар манай хүндэтэ багша Д.Н.Д.Доржиев Цырен-Базар Багмаевиче нэгэдэлэй нэгэ хэшээлдэ уриһан юм. Урин зөөлэн шарайтай, налгай түбшэн абаритай хүн байгаа бэлэй. Анхарал найханаар эхилэн бэшгэн мүнүүдгемнай шэнжэлэн үзэжэ, сэгнэлтэ, зүбшэл заабари үгөө нэн. Дүүмсэр зониие дүнгэхэ хабатай, ухаатай сэсэн хүн байгаа гээд, мүнөө һанажа ябадагби.

Элитэ уран зохёолшын түрэнхөөр 75 жэлэй ойн үргэнхөөр тэмдэглэгдэжэ, түрэл тоонто Ага тойрогтонь, Буряад орондошые шүлэг зохёолнуудайн эздэлжэ байха үедэ «Зүүн зүгэй зүнтэйхэн Зүгы» Цырен-Базар Багмаевай хүүгэдтэ зорюулхан шүлэгүүдыень өөрынгөө хуудһанда хүндэтэйгөөр уриба.

Галина ДАШЕЕВА.

Цырен-Базар БАДМАЕВ

ХУРЬГААДАЙ

Үбшлөөл гэшэ ха хурьгаадай. Үглөөнһөө эхилээд хотон соо Тээлниг хорёогой хаяага Толгойгоо ганхуулааг хэбтэшоо.

«Хурьгаадай? - гэжэ нурааб, - Хаанашни үбгэнэб, хэлыш даа?» Абяагүй тэрэмни байтараа, Аалихан хүлэмхээр маараха даа.

Досоонь үбгөө гү? Толгойнь гү бүри? Мэдэхын аргагүй, халаглалтай: Бетврачай ажал хүдэлмэри Бэрхэтэйхэн лэ байгаа ёһотой.

ЭБЭРЭЭ УРГАНАН ЭШЭГЭЭДЭЙ

Эбэрээ ургажа эхилбэ манай Шаргаадай. Эбэршье гэжэ даа, өөдэгүй борхигор юумэнүүд даа.

Тээн тиигэхээр, нэмээхэн бултай бултайһаар, Тэс байса юу хээ мүргөөд абадаг болобол даа. Хүршын басагахан бархираад ерэбэ тугаархан. - Хайшан гэзбиши? - Намае мүргөө Шаргаадай! Арай ябаһан үбгэд хүгшэдтэ, үхибүүдтэ Амар заяа үзүүлхэээ болиһон ямаадай.

ДУЛСАН

Тэнюун тунгалаг үдэшэ Тэршээ өөрэхэн тугалханууд Тала гүбээгээр гүйдэжэ, Тангаршаалда-хадаа хөөрхэнүүд.

Тоһо бурьяса татуулан, Тэндэ машина тогтобо. Улаан галстугаа хийдхүүлэн, Зосооһоонь Дулсан бултайба.

Олохон нараар нургуулидаа Ошоһоо Дулсан ябахадаа,

Хара малаахан тугалһуудаа Харан үзэнгүй гараха аал?

Үргэн доронь маажахадань, Үльсэгөөн, нэнгэн таашаадаг. Хүбжэгэ тобир Малаадай Хүхиргэхэдөө абьяастай.

Баахан Дулсан Малаадае Бээдээ даажа абаһан юм. Бүришье малда хананхатайень Бүгэдэ хүнүүд мэдэдэг юм.

Бүхэли зундаа пионеркэ Бэрхээр фермэдэ ажаллаа, «Багдадаш бэшгэ эльгээхэб», - Гэжэ бригадир магтаа.

Тэнюун тунгалаг үдэшэ Тэршээ өөрэхэн тугалханууд Тала гүбээгээр гүйдэжэ, Тангаршаалдахадаа хөөрхэнүүд.

Мордохо сагын тулаал даа, Машина хүдэлбэ хүнгэхэнөөр. Хаража, хаража, Малаадай Хойноһоонь мөөрэбэ аалиханаар.

ЭНЭЭДЭН - ХАНЫАДАН БОЛОО

Доржо Дугар хоёр Дорюуханаар барилдажа эхилбэ. Аргагүй хүхиюутэй, энеэдэн, Арзага-тарзага аһалдашаба.

Баахануудшье һаа, мушхууханууд, Баахар-баахар гэтэлсэнэ, Гэнтэ хам оролсоно, Гэнтэ лаб хүзүүдэлсэнэ.

Бүри хүсэдхэн барилдаашад, Бүхы дүрэ мэдэхэл ха: Газаа дэгээ, досоо дэгээ, Гардалга, мушхалга, мэхэлэлгэ...

Хэрэгшье бүтэхэн хэбэртэй. Хэниинь гэшэб? Гайхалтай.

Дугар Доржоёо буршагад гээд, Дүрын булан унагаагаа, Доржонь хороёо бусалжа, Дорһоонь хэды ёбороод абаа.

Нүгөөдэн баһал дортобогүй, Нюдэ руунь нэгэ табиба. Зууралдаһан тэдэ хоёрые Зон хүсөөрөө һалгаба:

- Эбтээ орогты, болигты, Энеэдэн - ханяадан болобол даа, Нааньт, юрэдөө, энэтнай Наншалдаан бэшэл, барилдаан!

«А» ҮЗЭГ

Алфавидай Ахалагша - Алдартай «А» агша.

«А»-тайл хагаа Амая Амарханаар Аһайлгахаш. «А»-тайл хагаа Агаараа Аршаангляар Амталхаш. Аха заха, Ахалагша, Арадай ханаха «А» багша.

«А»-тайл хагаа Аятайгаар Аяга сайгаа Амсахаш. «А»-тайл хагаа Агатайгаар Аргагаа Амалхаш... Алфавидаа Ахалдаг Алдарта А» мангар!

ДУГАРДААН МИИСТЭЙ ХОЁР

Дугардаан унтаж садаа, Дурандаа таршалаа хүнжэлдөө.

Хара Миисгэйн хитаралдаад, Харбаадайн хажуугаар хүндэлдөө. Угтаа зарядка хэдэггүй, Угаа залхуу Дугардаан Бодоод, нэгэшье арбаганангүй, Ботинкаа үмдэбэ ябуудтаа. Халта нюураа хатуулдаад, «Халхай» гэжэ сайлахадаад, Тэнигэр, гаһагар,

томоотой Тэнэхээ гараба яаралтай.

Харин Хиис абгай - Хиисгэлдэй Харбаадай урда зогсоходоод,

(Бүри зарядка хэнэ гэлтэй), Бүхылгэн һүүлээ шодойлгоо.

Урда хоёр хүлөө жиигээд, Урагшаа унана

Миисгэлдэй, Бээз нэгсэрнэ, баһа тиигээд, Бэгзэгэд хүрэнэ - энеэдэтэй. Шэлэ хүзүүгээ нугаргана, Шэлээхэнэе гаргана. Юундэ Миисгэй шуран бэ? Юрэдөө, зарядкад хэдэгтээ. Миисгэй һунаахадан дүтэлбэ Миисхэтэйхэн эдеэндээ.

Эдиг лэ Миисгэй хүмбэйгөө, Эдитэй байнал хитаралдаад. Жэгтэй журамтай Миисгэйһээ Жэшээ абга лэ Дугардаан.

ХОТОШО

Таниггаагүй хүнэй ерэхэдэ, Таамаг хэды һаб-һаб гээд, Хашаран һөөргөө нойрмоглон, Хотшоо дуурадаг эбһээлээд...

Хотоёо хараха уялгая Хойрог һалаар дүүргэдэг. Ёһо тэдэгдэл хаа-яа Ёохон хусааг болишодог.

Хотошо, хэды нохойшье һаа, Харин бюрократ лэ байна даа.

АБЯАГҮЙХЭН ХҮБҮҮН

Абьяагүйхэн, аалихан гэжэ - Наадаа, ярилдаа, - гэжэ Намае тээсгэн урилай. Хорёогойн газраа, һаңдали дээр Хоюулан һуубабди, томоотой. Нүхэрни нэгэ эбһээлнэ, Нэгэ харана огторгой. Үгэ хэлэжэ эхилхэдэм, Үг-маг гээд лэ, үгыл даа.

Тииһээр сагшье үнгэрбэ, Тэсэхэ аргамни һалаба даа. Хандаба гэшэб Далайдаа: - Хай даа,

бишни ябахам ха даа.

Түдэсгэн аалихан Далай Түрүүшынхиеэ дуугарба, гайхалтай:

- Ямар зохидоор хотоулханаа Ярилдажа, шашалдажа һууһан аад, Ябахаа һанаба гэшэбши? Яасагаана гэшэбши?..

Дэлхэйн уран бэлигэй дээжэһээ

А.С.Пушкин

ҮБЭЛЭЙ ҮГЛӨӨГҮҮР

Наран, жабар; жабхаланта үгэр!
 Нойрсоһон зангаалш, цдгам нүхэр,
 Үндэрлыш, дангинам, сар гары
 Үйжэгэн зүбхя нээгээд,
 мэсээн,
 Үүрэй мүшэнгэл хэргэг шэртээд,
 Орно зүгэй одоор толотыш!
 Харанхы үгэшин хии бараан,
 Харсуу тэнгэршин галзуу шуухираан,
 Хэсүүл хэм шуу. Нара хоргодоо
 Хара үүлэг соогуур толботон.
 Харан хэм сэдхэлэйш зоболон -
 Харин мүнөө... ерыш сонхогоо.
 Номин огторгойн шарай тэнюон
 Наранай туяага салан хибэсүү

Оршуулагшаһаа. Ородой агуу бэлигтэн А.С. Пушкинай энэ түбигэ мүндэлһөөрн байгша оной июниин 6-га хоёр зуун гурбан жэл гүйсэбэ.
 Эгэ үдэрнүүдтэ бүхы дэлхэйн уран хайханда хабаатайшуул агуу поэдэй тэнгэри бэлигыг хүндэлжэ, хүн түрэлтэнэй соёл болбосоролой хүгжэлтэдэ наранай туяа мэтэ үлэ ашатайень онсолон тэмдэглэжэ хайхан заншалтай. Бишье агуу хүнэй алдар нэрыг дурсажа, түрэлхи хэлэн дээрээ шүлэгүүдыень уянгалжа, гэрэлтэ бэлигтэнь хүгэжэбэ.
 Уншагшадгай анхаралда эгэ шүлэгүүдэйн уянгата мүрнүүдыг түрэлхи хэлэн дээрээ дурдаха хүсэл түрэгдөө.

Толорон байна. Набшаа гээһэн
 Тужа гансал уйтай харална.
 Сэн дороо хасуури ногоорно.
 Сэнхирлээд хайхан голой мүльһэн.
 харуул толон соо таһалгамнай һонорхон.
 Ольһотой гуламтамнай Абяатай. хуухадам жабган дээр
 Аятай богдолнууд мүндэлнэ.
 Бишни захихам гү мэнэ -
 Бууралы шаргалыт үтэр?

Тунга саһа шуура эсхүүлэн,
 Тангилни, гүйлгэхэбди хожуулан.
 Тэршээхэн морёороо һажанги
 Таряалан, һаял ногоон ойго,
 Сэдхэлдэм хээээдэшы ойро
 Сэлгээхэн эрьөө золгожо.

ХҮШӨӨ

Бодхоогооб өөртөө хүнэй гар хүрөөгүй хүшөө
 Балархагүй зоной зүргэ тэрээн тээшэм.

Аласы шэртэн толгойгоо омог үргөөл.
 Александрин бахананаа үшөөл дээшэнь.
 Угы! Үхэхгүйб дууһан! Бээйм һандарбалш,
 Үлэхэл гаа уянга дуун соо сэдхэлһи.
 һара доро гансахан дуушын үлбэлш
 хайхан үгөөр дурсагдахал нэрэмни.

Агуу Росси дотор нам дэлхэй суу тараха.
 Араг бүхэниинь нэрыемни гурдха,
 Славян зоной омог аашань мүнөөдөө мунхаг,
 Хамниган, фин, талын хани хальмаг
 Угаан угаан хүндэлүүлхэбди уладтаа
 Уянгада нигүүлэсүр уртангаа,
 Харьга сагта эрхэ сүлөө дуудаһандаа
 Хэһээгэжэ зоболон хайратанга.

Бурхан үршөөг, бү орхишш намай, уянгам.
 Бү дуилга гомдогдо, шагнальшэ бү эри.
 Бузар хардалга, магтаал тэбиш амгалан,
 Бэлигинил зайлууужаг умарһаа эриг.

Михаил БАТОИН буряадшалба.

Урдын урда сагта, үшөөшы бэри урда хада нэгэ үгытэй хүбүүн байһан ха. Ямаршы юумэ, юушы хэжэ эхилхэдэн бүтэжэ үгэдэггүй, юумэниинь ехэ урагшагүйдэдэ байгаа. Тэрэ хүбүүн дасан дуган ошожо, бурханһаа аза талаан, зол жаргал намда үршөөгыг гэжэ гуйдаг, мүргэдэг болобо. Олон хоног соо унтан хэбтэнгүй мүргэбэ. Эдихэ эдэнииншые дуунажа, үлэн хоһон болоходонь, дасанай хубарагууд тэрэниие хайрлажа, эдэлүүдэдэ болоһон байгаа.

Нэгэтэ үглөөгүүр үүр хираалха багта дурд гэхэ хоорондоо эүүдэлбэ ха. Зүүдэн соонь одоо аз талаан үршөөдэг бурхан багша харагдаад, иигээ хэлэбэ: «Яһан хашартай болоһон хүн гээшэби, хэды болотор намайе хашараха гээ хүмши. Булта таанад хүнүүд адлты хүнгэхэн мүрөөр баяжаһы оролдожо, юушы хэнгүй, бүтэнгүй, зол жаргалтай болохы нээдэгтэ! Ши хадаа урда наһандаа ехэ нүгэл хэһэн байнаш, тэрэниингээ түлөө энэ наһандаа зобожо тудижа ябанаш. Тиигээшые һааш, би шамайе хайрлажа, зааханааршые һаа, зол жаргалһаа шамда хубаагдаха эрхэтэйб. Тэрэхэнээ алдаа һаа, өөртөөл сүхээрэй. ханажа аба: үглөөгүүр дасанһаа гарахадашни, гарташ юун баригданаб, тэрэл шини жаргал байха. Оңдоо юумэн шамда хүртэхгүй».

Хүбүүн үглөөгүүр һэрин сацуугаа, жаралтайгаар дасанһаа гүйжэ гарахадаа, шулуунда торолдожо, оро бодогүй ниураараа шорой тооһо үмхэн унашаба. Газарһаа бодоод, гэнтэ харан гэнэнь, гартань болоомохон бажуугашоод байба. Бурханай үршөөһэн жаргал энэл ха юм даа гэжэ ханахадаа, хүбүүнэй зүрхэниинь шэмшээрэд абаба. Тээд өөрынгөө үсэд нэтрүүдэ, тэрэхэн болоомоёо хаябагүй.

ЖАРГАЛ АСАРАН ПОЛОМОХОН

Япон арадай онтохон

Бодолго болоһон нэгэ хэды зогсоод гээд, тэрэ хүбүүн томо хото ошохо гэжэ гээшэбэ гэжэ гээшэ. Хабарай дулаахан, наратай үдэр байба. Гээшэжэ ябатарнь хаанаһаашыб даа гэнтэ һоно толгойнь хажуугаар һинан нийдэнэ. Уйдхартай бодолнуудһаа һамаархын тула хүбүүн һоно барижа абаад, үнөөхи болоомохондоо уяжархиба. Тиигээд саашаа замаа үргэлжэлүүлжэ ябахадань, буха хүлдэһэн повозко-тэргэ дайралдаба. Баян эхэнэр заахан хүбүүнтээ бурханда мүргэхээ дасан ошохо ябаһан байба. Хажуугаарнь эмээл моритой зарасануудын гүйлгэдэнэ. Тэрэ эхэнэрэй заахан хүбүүниинь болоомондоо уяһай һоно хараад, хорхойтожо, бархира оробо. Эмээл моритой зарасань гүйлгэжэ хажуудань эрээд: «Манай залуухан ноёндө шини болоомохонши хайшаагдашаба. Бэлгэлэхгүй гүш?»

- «Болоомохонни юрын бэшэ юмал даа. Намда бурханай үр-шөөһэн бэлгэ юмэл. Тээд үхибүүндэ үгэнгүй байха аргамнигүй», - гээд, үгытэй хүбүүн тэрэ барижа ябаһан болоомохондоо үгэжэрибэ. Шагнажа хууһан эхэнэр хүбүүндэ баярые хүргөөд, гурбан апельсин саган саарһанда ороогоод үгэбэ. «Зай даа, болоомохонни гурбан апельсин болошоодоо, яһан һайн юм» гэжэ хүбүүн досоогоо бодоод, саашаа гээшэлшэбэ.

Удын наран дээшэ дэгдэжэ, халуу шатажа эхилбэ. Гэнтэ харан гэнэнь харгын захида залуухан эхэнэр хэбтэжэ хэбтэбэ. Хажуугаарнь зарасануудын гүйлдэнэ хэбэртэй. «Дүтэ наашада уһа гол бии гээшэ гү?» гэжэ тэдэнэр хүбүүнһээ асуубад. Юундэб гэхэдэ, халуун наранда ехээр шаруулаһандаа толгойнь үбдэжэ ангаад, тэрэ эхэнэр мэдээ табижа унашаһан байгаа. «Уһа голнууд байнгүй яаха һэн бэ, тээд хүржэ ошоохон холо, тиигэнхаар эдээхэн гурбан апельсин абагы», - гээд хүбүүн тэдэндэ бэлгэ апельсинүүдээ харбайба. Зарасануудын шүүһэринь тэрэ эхэнэрээ үндаалуужа, һэгээ оруулба. «Ямар һайн хүн гээшэби, шини үгы һаа, ангажа үхэхэдэ болохо байгаалби. Шамдаа юу бэлгэлжэ гээшэби. Энэһэнээ ондоо юумэ үгылби даа», - гээд тэрэ эхэнэр оролотой гурбан юумэнүүдые харбайба. Тэдэнэ хайнаар нэхэгдэһэн бүүдү - полотно байба. Тэдэнэ хүбүүн бүһэдөө хабшуулаад саашалба.

Сэхэ урдаһаань амаргүй гоё моритой сэрэгшэ - самурай гүйлгэжэ ябаба. Хойноһоонь муухан мори унаһан зарасан дугшуулна. «Иймэ гоё морид байдаг юм ха юм» гэжэ бодохотойнь сасуу тэрэ мориниинь хажуудань эрээд унашаба. Сэрэгшэ - самурай мориёо хайрлабашы, зарасынга мориңдо һуугаад саашалха багтай болобо. Мориёо хаража үлэхэн зарасан яхашы мүрөө оложо ядажа байба. Үнөөхи хүбүүн тэрэндэ дүтэлжэ: «Намда нэгэ тюрк полотно бүд байна, энэнием моринойнгоо түлөө абыш, юуныше хадаа оройдоо һула үлэхгүй ха юмши», - гэбэ. Хүбүүнэй үгэһэн нэгэ тюрк бүдэнь дуратайхан абаад, зарасань

дэһэнгээ хойноһоо ябашаба. «Үдэршые үнгэрөөгүй байхада, болоомохонни энэ хайхан морин болошобо. Жаргални - энэһэн болоомохонни гэжэ одоол үнэншэбэ даа, моринни амидырхал байха» гэжэ үгытэй хүбүүн ехээр баярлаба. Нээрээшы, тииһээр байтарнь, мориниинь бүрүүлтэшһэн нюдэ-дөө нээбэ. Тархидань уһа аджажа сэмээгээд, хазаарһаань татахадань, мориниинь дүрбэн хүдүүдэрээ шэшэрһээр бодобо. «Энэ гоё морием хүнүүд хараад, хулгайн морин гэжэ ханахадаа болохо» гэжэ хүбүүн шэбшээд, мориёо ой соо оруулжа, һүүдэр газарта модондоо уяжархиба.

Өөрөө дүтын һууриин гүйжэ ошоод, үлэхэн хоёр тюрк полотно бүдөө обёос, үһэн ба мориной муухан зэмсэгээр андалдаба. Нэгэ хэды хоног соо мориёо зошолжо, хүл дээрэнь гаргаба. Ямаршыгүй һайн ябадаг болоходонь, тэрэнэ унажа, һууниин харанхыгаар ехэ хото руу гүйлгэжэ ябашаба.

Үглөөгүүр эртэ хото хүржэ эрбэ. Харан гэнэнь нэгэ ехэ гэрэй хажуугаар хүнүүд иишэ тиишээ гүйлдэн, хайшаашыб ябаха гэжэ түхээрнэд ха. Харшынь үүдэнэй хажууда мориёо байлаад: «Гэрэй эзэн, морием худалдажа абахагүй гүт?» - гэжэ асууба. Гэрһээ эзэниин гаража: «Ямаршые гоё морин гээшэби! Абахал байгаб, тээд мүнгөөр хомор байнаб. Барайгарайни талмайгаар андалдаха нааһини, хамаагүй байгаа, үшөө тиигээд гэртэни байхадань болохо, бусажа ерээгүй наамни, гэрни заяандаа шини болохо», -

гэжэ хэлэбэ. Тиигээжэ ойлголсоод, гэрэй эзэн бүлтээ зүүлжэ хольн нотог руу зөөжэ ябашаба ха.

Тэрэ гэнээр он жэлнүүд үнгэржэ, гэрэй эзэн бусажа ерээгүй. Үгытэй хүбүүндэ барайгарай талмай, ехэ гэр гээд наһан соонь эдлэгдэхээр, өөрын зөөри боложо үлэбэ. Тэрэ гэнээр тэрэ хүбүүн һайн байдалтай, аза жаргалтай һуудаг болоо һэн. Үбгэн наһан болоод байхадаа: «Хэн өөрынгөө жаргалда үнэншэнь, тэрэндэ юрын болоомохоншы туһалха», - гэжэ аша эзэнэрт хөөрэдэг, хэлэдэг һэн гэхэ.

Дыжидма ГОМБОЕВА буряадшалба.

Дыжидма ГОМБОЕВА буряадшалба.

Тохорюун

Нэгэтэ тохорюун бүхы дэлхэйшэ шубуудыг суглуулба. Тэдэнэй хаанинь болохо гэнэн байгаа. Шубуудай баран нидэжэ эрэхэдэ, Бэгсэргэ гэжэ нэртэй, эгээн жаахан аад, жэгтэй гоёхон шубуун гансаараа эрбэгүй. Тэрэ гургалдайһаа дугуугүй хайхан хоолойтой бэлэй.

Шубууд нилээд удаан хүлээбэ. Тохорюун ута хүзүүгээ һунаажа ядахадань, Бэгсэргы бэдэрхээ гараба. - Юундэ эржэ ядаабиш? Шубууд булта шамайе хүлээжэ байна, - гэжэ уулзахайгаа ээргэ тэрэ ууртайгаар һураба.

- Хольн хизаарһаа нийдэһэн аад, эсшөөб. Амаржа байхыемни харанагүй аалши. Дээдлэб, - гэбэ.

Тохорюун бүри ехээр уурлашаба. - Шамһаа боложо мүнөө хүртээр хаан болоогүй байнаб, - гээд, Бэгсэргы тоншожо оробо. Тиигээд баруун далииень хухалжархёо һэн.

Тэрэ баарһаниинь бархиршаба. Шубууд нидэжэ эрээд:

- Яагаабши иихэдээ, юун болооб? - гэжэ һурабад.

- Энэ тохорюун намда сүхаллаа хүрөөд, далииемни хухаллаа, нидэжэ шаданагүйб, - гэбэ.

- Иймэ ууртай хаан манда хэрэггүй. Бултаһаймнай далие хухалхал, - гэжэ байгаад шубууд шууядашаба.

Тэдэнэр тохорюуе хэһээхэ гэжэ шийдэбэ.

Буряад онтохонууд

- Халуун орон руу нидэхэдээ, һөөргөө бусахадаашы, тохорюун энэ Бэгсэргые ниюрган дээрээ тээгээд ябаг лэ, - гэжэ шубууд тогтообо.

Тэрэнһээ хойшо тохорюунай ниюрган дээрэ нэгэ бишыхан шубуун ходо аһалдаад нидэдэг болобо.

Хулгана Тэмээн хоёр

Адар томо бэетэй аад, ухаагаар һөөл бэшэ тэмээн нэгэтэ бишыхан һүбэлгэн хулганатай арсадаба.

- Би наранай гарахы шамһаа урид харахаб, - гэбэ тэмээн.

- Угы, би урид харахаб, - гэбэ хулгана.

- Юун гэнэ гээшэби! Ши минии һорьмоһондошы хүрэхгүйлиши.

Хажуудани би хада шэнги ха юмбиб. Яагаад намтай тэнсэхэби!

Арсадажа ядаад, нидөөрөө хаража мэдэхэ гэлсэбэ.

Үглөөгүүр болохы хамта хүлээбэ.

«Хулганада орходоо зуу дахин томоб. Тиигээ хадаа наранай гарахы зуу дахин урид харана бээбэ. Газар дэлхэймнай монсогор ха юм. Хаанаһаашы наранай гараа һаа, түрүүн обёорхоб», - гэжэ тэмээн зооогоо бодон.

Тээд наран ходо зүүн тээһээ гарадаг гэжэ дунгигэршэг тэмээнэй ухаанда ороогүй шүү!

Хушуугаа урда зүг руу шэглүүлээд, тэмээн зогсоно. Бишыхан хулгана бүхэн дээрэнь аһалдаад, зүүн тээшээ харана.

- Харьш, тэрэ наран гараа! Би шамһаа урид харааб! Тэмээн, ши гартаалши! - гэжэ хулгана хашхараад, газарта хүржэ бууба.

АМАРШАЛГАНУУД

Сагаан нарын мэндэ

Буряадай Гүрэнэй циркын артист, 22-той түрүүшын клоун, Монголдо нуража ерэнэн Данжалов Батошулуун Владимирович Сагаан нарын амаршалга Улаан-Үдын 1-дэхи лицей Интернадай багшанартаа, өөрьень нургаһан монгол багшанартаа - Борхуу, Сэлэнгэ, Түмэрөөбаатар, Батболод, мүнөө заажа, бэлитгээ нургажа байдаг Ганбулат багшадаа хүргэн, үрээлэй хайхание зориулна:

- Ороходоо олзотой,**
- Гарахадаа ганзагатай,**
- Урагша, хойшоо уряалтай,**
- Ууса, шагайга бэлэгтэй,**
- Ута наһатай,**
- Удаар жаргалтай**
- Ажал хатнай болтогой!**

Саяан уулануудай хормойдо Сагаан нарын үеэр түрэнэн Сыбыков Мушко-Жаб

Банзановичы

75 наһаяа дабажа, элүүр энхэ, үри хүүгэдэйнгээ аша тунье абажа, угаан жаргажа, хани нүхэр Нина Жалсараевнаитайгаа амаршалнабди.

Хүбүү басагадынь, бэри хурьгэдынь, аша эзэнэрын.

ХАЙРАТА АБГАЗЫМНИ 106 НАҺАТАЙ

Манай хүндэтэ, хайрата абгазы - Ошорова Шойдон Мормановнае 106 наһа хүрээжэ сагаалхаарнь амаршалаад, олон аша эзэнэ-рэйнгээ альган дээрэ үргүүлжэ, хүндэтэй ямбатай, хүл хүнгэн, ухаан һонор, ханаан сээжэ сарюун сагаан зандаа ябахатнай болтогой! - гэжэ үрээнэб.

...Энэ ехэ наһандаа бүхы юумэ үзөөгээшэт (37 оной репрессийэ эхилээд, дайнай һүүлээрхи үлэсхэлэн байдал, хохидол хүрэтэр саг соо гэшые хүн бүхэн мэдэнэл ха). Ямаршые сагай ерэхэдэ, ходоодо тэнсүүритэй, ходоодоо зүб мүр барихан лэ зандаа ябаат. Иимэл зон энэ зэргэ наһа наһалаад элүүрмэндэ һууна гэшэ. Эндэ манай хуряхын хубита тон ехэ. Манай хуряаха - Ошоров Намсарай Самбялович уран бэрхэ, зүрхэтэй, ажалша, шандаалиг, ходоодоо хүхюун, дорюун зантай хүн хэн. Абгазы хуряаха хоёртой бэе бээдэ хатуу үгэ хэлсэхые, хахад үгөөр арсалдахые дуулаагүйб. Ходоодоо бэе бээ хүндэлһэн, дэмжэһэн, эбтэйхэнүүд байдаг хэн. Иимэ булын гэшүүдэ (хүбүүдэ, үхид) булта найнууд ажалша бэрхэнүүд лэ гэшэ.

- Хатуу сагта (нюудагаар лэ бээ даа) Усолье-Сибирскдэ, ст. Мальтада байхадаа, Сагааланай үглөөе мүрөө гаргажа сагаалдаг һэмди.

Зүгөө гаргахые Баргажанай лама-Бадмаев дедушка заадаг хэн. Бадмаев дедушка ехэ номтой, сээжээр ямаршые занал бүтээдэг байгаа. Энэ хүнэй заабаряар урагшатай ябажа, сагыше сайража, 1956-57 оноор нютагаа бусаа бэлэйбди. Дедушкаманай бурхандаа морилоо, одоо хүрэтэр һайн түрэлөө олохо ябахын түлөө маани мэгзэм уншажа ябагшаб, - гэжэ абгазы хөөрэнэ.

Энэ хадаа үнэн болоһон ушар. Үндэр наһатанай гаталһан зам, хэһэн ажал, хэлһэн нургаал заабаринууд мүнөөнэй залуу айда, зондо нургаал болохонь болтогой!

Сагаалангаар, сүн сагаан сэдхэлээр та бүгэдые амаршалнаб, «Буряад үнэнэй», «Дүхэригэй» ажалшадые!

Н.Б.МАЛАНХАНОВА,
ажаалай ветеран.

Татархай тосхон,
Түхэнэй аймаг.

XVII ЖАРНАЙ ХАРАГШАН ХОНИН ЖЭЛ

Хабарай дунда хүхэгшэн туулай нара

Буряад литэ	30	1	2	3	4	5	6
Европын литэ	3	4	5	6	7	8	9
Гараг Нэрэ Үдэр	Добаа Һара понед.	Мягмар Марс вторник	Лагда Меркури среда	Пүрдэ Юпитер четверг	Баасан Солдон пятница	Бимба Сатурн суббота	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	хүхэгшэн гахай	улаан хулгана	улаагшан үхэр	шара бар	шарагшан туулай	сагаан луу	сагааншан могой
Мэнгэ	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан	8 сагаан
Һуудал	хиш	гал	шорой	түмэр	огторгой	уһан	уула

Гарагай 2-то хуушанай 30 (мартын 3). Энэ нарада 30-най үдэрнүүд дабахсалдаба.

Хүхэгшэн Гахай, 5 шара мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр. Хутагын хурса үдэр. Бурхан, сахиуца тахиха, тантрын тарнинуудые уншаха, дасан (дуган), сэргэ бурхан арамнайла, бурханай ном нэгэ хэлэнһээ нүгөө хэлэндэ оршуулха, аршаанаар бээ арюудхаха, шажанай найр эмхидхэхэ, баярта ушараа тэмдэглэхэ, гэрий һуури табиха, тараг бэрхихэ, айраг халааха, абанаана бусааха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэбэшые шулуу шорой хүдэлгэхэ, худалдаа наймаа эрхилхэ, газар малтаха, бөөг хэрэг эрхилхэ, хутага хурсадаха, эритэ мэсэ дархалха, модо үндэхтэйнь унагааха, хубсаһа эсхэхэ, бэри буулгаха, хурим түрээ хэхэ мэтын үйлэнүүд хориюлтай.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, эрлигтэй ушарха.

Гарагай 3-да шэнын 1 (мартын 4).

Улаан Хулгана, 4 ногоон мэнгын, галда һуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, зальбарха, лусууд тахиха, түмэр хайлуулха, хяһа гаргаха, буян хэхэ, тараг бэрхихэ, айраг халааха, шуһа ханаха, төөнхэхэ (Бишэн, Тахяа жэлтэнһээ бэшэн), буян үйлэдэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэхэтэй хамта үхибүү хүддэ оруулха, бага хүүгэдые гэрһээ холо эльгээхэ, үһээ угааха, мал үһсэлхэ, ном оршуулха, үхибүү үргэжэ абаха, хүндүрсээс аздаха, даллага абаха, замда гараха, хубсаһа эсхэхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэхээр.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, наһан богони болохо.

Гарагай 4-дэ шэнын 2 (мартын 5).

Улаагшан Үхэр, 3 хүхэ мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр. Туулай нарада Үхэр үдэр тухадаа, тон муу, модон хохи, хоохон үдэр гэгдэдэг. Тиймэһээ иимэ үдэр алибаа һайн үйлэ үйлэдэжэ болохогүй, муу хойшолонтой байха юм гэдэг. Илангаяа бэри буулгажа, наһа утадажа, үрһээ таряа тариха, мал адууһа абажа,

нэрээ алдарта хүртэжэ, гэр барижа огто болохогүй.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, хэрүүл шууян, тэмсэл болохо.

Гарагай 5-да шэнын 3 (мартын 6).

Шара Бар, 2 хара мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. Энэ үдэр номнол хэхэ, тэрэниие шагнаха, сангарил хэхэ, маани сахиха, даллага абаха, эм найруулха, дасан (дуган), субарга, бурхан арамнайла, модо сабшаха, тангаригаа болоулха, замда гараха, нүүхэ, шэнэ газарта бууса түхээрхэ, гэр бариха, абанаана бусааха, ада шүдхэр зайлуулха, хараал сараха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Зүгөөр энэ үдэр шуһа ханаха, төөнхэхэ, һүни ябаха, үхибүү хүддэ оруулха, бага хүүгэдые гэрһээ холо эльгээхэ, худаг малтаха, хубсаһа эсхэхэ, шэрдэг бэрхихэ мэтын үйлэнүүд хориюлтай.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, мал үдэхэ, эг зөөри арьбажаха.

Гарагай 6-да шэнын 4 (мартын 7).

Шарагшан Туулай, 1 сагаан мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, бурхадта, сахиуцадта, тэнгэринэртэ үргэл хэхэ, бурханда тахил үргөөд һунажа мүргэхэ, номнол хэхэ, тэрэниие шагнаха, даллага абаха, эм найруулха, юумэ худалдаха, худалдажа абаха, олзын хэрэг эдэбхижүүлхэ, гүрэм уншуулжа, эльбэ дараха, ехэ хүниие бараалхаха, гэр байраа муу юумэнһээ ариудхаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэхын хажуугаар үхибүү хүддэ оруулха, бага хүүгэдые гэрһээ холо эльгээхэ, үбшэ аргалжа эхилхэ, сэргэм үргүүлхэ, нүүхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэхээр.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, бэсын юрэнхы тамир найжарха.

Гарагай 7-до шэнын 5 (мартын 8). Эхэнэрнүүдэй уласхоорондын үдэр.

Сагаан Луу, 9 улаан мэнгын, уһанда һуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, бисалгал хэхэ, бурхадта, сахиуцадта, лусуудта үргэл үргэхэ, бурханай ном уншаха, замда гараха, юумэ худалдаха, худалдажа абаха, олзын хэрэг

эрхилхэ, буян үйлэдэхэ, баялигай бурхан дуудаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Харин шуһа ханаха (хүнэйшые, мал адууһанайшые), төөнхэхэ, ехэ уһа гаталха, хатуу газар номгодохо, загаһашалха, онгосо, hala дархалха, хүрһэ зөөлөрүүлхэ, хүүргэ, тээрмэ бариха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, хадаг табиха, модо сабшаха мэтын үйлэнүүд огто хориюлтай.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, эг зөөри арьбажаха, мал үдэхэ.

Гарагай 1-дэ шэнын 6 (мартын 9).

Сагаан Могой, 8 сагаан мэнгын, хада уулада һуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, бурхадта, сахиуцадта, лусуудта, баялигай тэнгэринэртэ үргэл үргэхэ, наһа утадалгын хэрэг бүтээхэ, даллага абаха, үбшэ аргалха, нүүхэ, лүн абаха, эмниг мори нургаха, сан табиха, амгалан байдалай түлөө ном уншуулха мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Гэхэ зуура хүншүү хөрбоһо гаргаха, тушаал эзэлхэ, гэрһээ хэрэглэл гаргаха, эм найруулха, гүрэм уншуулха, хэрүүл шууяа гаргаха мэтын үйлэнүүд сээртэй.

Бэри тухай, наһа бараһан хүн тухай дасанһаа асуугты.

Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, хэрүүл шууян гараха.

АЖАГЛАЛТА: Мартын 4-дэ шэнын 1 байгаа. Энэ хадаа хабарай дунда гэхэ гү, али Туулай нара гараба гэшэ. Суута зурхайшадай заһанай ёһоор, 4 ногоон мэнгэтэй, хийдэ һуудалтай хүнүүдтэ энэ нара ээлтэй һайн байха гэнэ. Харин Тахяа жэлдэ түрэнэн хүнүүд бээдэ, ажабайдалдаа тон нарин, болгоомжотой байха зэргэтэй.

Хабарай сагта хүнэй бэсын хий хөөржэ, худаһан соогуур шуһан эршэмтэй боложо, доторой элшэ газаашаа тэгүүддэг. Энэһээ уламжалан, үбшэн хүрээжэ болохо. Энэ үедэ амаралта, эдэ ундаяа тон һайнаар зохиладуулха гэшэ шухала. Илангаяа Хулгана, Үхэр, Луу, Хонин, Нохой жэлдэ түргэшэд бээдэ тон анхаралтай байха зэргэтэй гэжэ урданай зурхайшад уридшалан һануулан байна.

МАРТЫН 1 - ВИЧ-ИНФЕКЦИ НЭРГЫЛЭЛГЫН БҮХЭСИБИРИЙН ҮДЭР НЭРГЫЛЭМЖЭТЭЙ ЯБАЯЛ!

Мүнөөдэрэй байдалаар Росси дотор ВИЧ-инфекцитэй 230533 хүн гээд тоологдоно. Харин Сибириин округто 31695 хүн тэмдэглэгдэнхэй, тэрэнэй тоодо 1805 хүн Буряад орондо ажаһууна.

Энэ мянга гаран зоной 79% - эршүүл, 80% - наркоманууд, 51% - 30 наһа хүрөөгүйшүүл болоно. Эдэ тоонууд наркоманууд тон ехээр ВИЧ-инфекцидэ нэрбэгдэнэ гээд харуулна, тээд һаихай ябадалһаа, дүтын харилсаанһаа боложо үбшэней дэлгэрхэн дээшэлжэ байна гээд онсолое. Үшөө үбшэн эхэнэрнүүд олошоронхой. Жэшээлхэдэ, 2002 ондо үбшэн эхэхээ 29 үхибүүд түрөө, энэһе үнгэрэгшэ жэлүүдһээ хоёр дахин ехэ болоно. Манай Буряадта түрүүшынхидэ 1990 ондо ВИЧ-үбшэнтэнэй элирһэн саһаа 83 хүн наһа бараа, харин СПИД-һээ 4 хүн.

Аюулта үбшэниие наркотик хэрэглэдэг зоной үбшэн гээд олон зон ханадаг, тээд мүнөөдэрэй байдал харахада, олонийтэ руу нэбтэрэн орожо байһыне гэршэлнэ. Тиймэһээ «Би үбдэхгүйб, намда халдахгүйб» гээд ябаха буруу. Булта нэргылэмжэтэй ябаял, ерээдүйнгөө түлөө тэмсэл!

Ц. НАДЦАЛОВА.

Вдугане «Ламсан» по ул.Ленина,15 принимает Эчиг-лама Давзан-Аюр (фитотерапия, массаж, мануальная терапия). Прием ежедневно с 9 до 17 часов.

Санкт-Петербург МЕДИЦИНСКИЙ ЦЕНТР «ВИТА ВАЛИДА» АКУПУНКТУРНОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ

Достаточно одного сеанса

Автор лечебного метода врач-психотерапевт С.П.Семёнов

✓ **ИЗЛИШНИЙ ВЕС**
✓ **АЛКОГОЛИЗМ**
✓ **ТАБАКОКУРЕНИЕ**

И.Д.Резун, Молодёжная, 1

Консультация и запись на лечение по тел.: 65-30-11, с 11 до 18 часов, кроме воскресенья.

Лиц. № 78-030397 от 29.01.2002 г.

Сагаалганай хүндэлэлдэ

ДУУШАН НУМААГАЙ ДУРА СЭДЬХЭЛ

Морин хуурай хүгжэм дор арадай дуунай эдэлхэдэ, ямар буряад хүнэй зүрхэ сэдхэл хайлаха угыб даа... Арадай дуун соо аглаг таламнай, үндэр уула хабсагаймнай, нойтон шэбхын, ая гангын хангал асархан хэб-хэбхэн халхин, аргалай унайгаар анхилхан аба, эжын тоонто газар унамнай...

Хятадай Арадай Республикын арадай артистын нэрэ зэргэдэ хүртэһэн Нумаа абгийн ажабайдалай намтар ехэл һонин байна даа.

Абамни хуасай обогой Анандын Айлтагүй гэжэ хүн байгаа. Уг гарбалнай Тарин нуурай зон байгаа. Хубисхалай урда тээ хилэ гэжэ байгаагүй, буряадууд урагшаа зөөжэ үбэлжэдэг, хабарын нютагаа бусадгай байгаа. Абамни 5-тай байхада, хилэ хаагдашаан, тийгээд манайхын 1922 ондо хилын саана үлэшэһэн юм. Нагасанарни Ага-Хангилай зон байһан. Уг нагаса абамни Цэбэгэй Базар гэжэ хүн Сагаангууд отогой гулваа байһан. Николай II хаан шэрээдэ үргэгдөөгүй байхада, манай нютагаар аяншалһан ааб даа, тийгээд Агын буряадуудаар буулгуулан гэрэл зураг дээрэ миний уг нагаса абамни хаан тайжын баруун хажууда нуужа байдаг. Хаан тайжа уг нагаса абадам алтан тобшо бэлэглэһэн юм. - гээд, Нумаа эгшэ хөөрөөгөө эхилбэ.

Нумаа басаган баһаа дуу дуулаха абьяастай һэн. Хони малаа тогтоожо ябахатаа, ходоо дуугаа дуулажа ябадаг байгаа. Тийхэдэ залуушуул бэе бэеэ шоглон гасаалһан дуунууды зохёогоод дуулагдааг байгаа. Нэгтэ бишыхан Нумаа ухыень ойлгоошые үгы наа, аягынь сээжэдэжэрхизэн шог дуу дуулаа, эжыдэ хараалгаа һэн ха. Эжын гоёор дууладаг һэн, абын угта баһал дуушад байһан юм.

Дуушан болохо гэхэн харгы шэлээд, 1956 ондо Хүлэн Буйрай ансамблин хурагшаар ороод, 1959 ондо жэнхэни артист болоһон. Шенъян хотодо дуу хүгжэмэй дээдэ хургуулида талан бэлгээ улам мүлижэ гараһан юм. Буряад, монгол, хитад үсөөн үндэһэтэнэй

Шэнэхээнээр хаа-хаанагүй ябажа, суута дууша хүнүүдые хурагшалжа, буряад арадай дуунууды миндаһан дээрэ буулгажа абаа һэн. Зарим дуушан мал хонитоёо зөө-шэһэн байха, сар тэргээрше, мори тэргээрше, трактор машинаарше, ябагаарше үбэл, зунгүй, магнитофоноо хурагшалаад лэ, нютагаа нютагта, нугагаа нугада, али һомондо хэн дуушан байнаб, дамжаад лэ ябаа һэн. Алдарай Дугаржаб, Сэнгын Сэндэмэ, Галиндэбин Дичингэлэ, Эрдэнийн Шулуудаан болон бусад 30 гаран суута дуушаһаа дуунууды бэшэжэ абаа һэн.

Миний хүдөө нютагуудаар ябахатамни, «шамайе дуу бэшэжэ ябана гэжэ дуулаабди, хэээл ерэхэ ааб гэжэ хүлээжэ байгаабди» гэжэ үндэр наһатай хүнүүд угтажа байдаг һэн.

1984 ондо 300-гаад дуунууды нототойн багтаһан нэгдэхэ номни, мүн иймэл хэмжүүрэй хоёрдохи номни 1991 ондо хэблэгдэжэ гараа һэн. Номуудни тон түргөөр тарашахадань, арад зондоо хэрэгтэй юумэ бүтээжэ байнаб гэжэ ойлгоо һэмби, - гээд, Нумаа абгай мүнөө хөөрэнэ.

Энэ ехэ эсшэ сусаһагүй хэһэн ажалынь засаг түрү үндэрөөр сэгнэжэ, Нумаа абгайе «Ажанаа хүлэг» («Урагшаа дүүлиһэн хүлэг») гэхэн Убэр-Монголой шагналда хүртөөгөө һэн. «Буряад үнэн» хэблэлэй байшан Нумаа абгайн арадай дуунуудай номынь һаян сагта хэблэхэ гэжэ бэлдэхэ байна.

Нумаа абгай мүнөө Зүүн-Сибирин соёлой академийн оюутада арадай дуу дуулаха хургана. Буряад арадай дуунууды суглуулха нангин хэрэгтэнь наһанайн нүхэр Аюула ахай ээм мүрyens дунгэлсэн, түшгэр тулгуурин боложо, наһан соогоо үргэмжэлжэ ябаа даа.

Аюула ахай Нумаа абгай хоёроо Сагаан һараар амаршалаад, элүүр энхэ, олзотой омогтой, зол жаргалтай, ажана амгалан хууыг даа гэжэ үресе.

Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВА.

Расписание молебнов Иволгинского дацана «Хамбын Сүмэ» на март

1 марта	Гомбо сахюусан	9 ч 45
3 марта	Дара Эхын Мандал Шива	9 ч 15
5 марта	Лхарзай	9 ч
	Табан хаан	13 ч
7 марта	Һуга намши	9 ч
8 марта	Цедо(молебен за долголетие)	9 ч
9 марта	Алтан Гэрэл	9 ч
11 марта	Отошо, Һуга намши, юрөөл	9 ч
12-13 марта	Жадонба	9
14 марта	Һуга намши	9 ч
16 марта	Намсарай сахюусан	9 ч
17 марта	Һуга намши	9 ч
18 марта	Ламчог Нинбо	13 ч
19-20 марта	Сундуй	9 ч
21 марта	Һуга намши	9 ч
23 марта	Банзарэгша	9 ч
24 марта	Һуга намши	9 ч
26-27 марта	Забалай найман ном	9 ч
28 марта	Һуга намши	9 ч
30 марта	Намсарай сахюусан	11 ч
31 марта	Гомбо сахюусан	9 ч

С 16 по 19 марта в Чойра дугане бюджет проводиться «Арья Баалын Маани» (Нюнэн хурал).

ХҮГЖЭМЭЙ ХҮБШЭРРЭЙЕ ТАТАЛУУЛ҂ААР

Республикымнай ажаһуугшадай гунга Зинаида Богдановна ТОГОЧЕЕВАЕ танихагүй, дуулаагүй хүн Буряадтамнай үсөөн байһан байха. Ная наһанайнгаа дабаае гаталһаншые наа, Зинаида Богдановна багшынгаа ажал ябуулаһаар лэ зангаа юм.

...Холын 1922 ондо Галуута нуурай эрьедэ оршодог Ацай нютагта Тогочевтэнэй бүлэдэ гурбадахи үхибүүнийн боложо түрэхэн намтартай. Долоон класс түгсэжэ, Улаан-Үдын театральна-хүгжэмэй училищиин фортепианын класста ороо. Тэрэ үедэ энэ класста мэдээжэ багшанар В.Д.Обыденная болон В.Н.Николаев заадаг байгаа. «Эдэл багшанарай үүргэтон ехэ», - гээд, Зинаида Богдановна хөөрэдэг. Буряад-Монголой гүрэнэй филармонийн пианисткаар ажалынь намтар эхилээ бэлэй. 1940 болон 1959 онууда Москва хотодо үнгэрһэн Буряад-Монголой соёл урлалай декадануудта хабаадаһынь тэмдэглэмээр. 1947 ондо хүүгэдэй хүгжэмэй хургуулийн хүгжэмэй багшын тушаалда ороо, хожомын 1970 он болотор директорээрнь ажаллаһан. Багшалха үедөө хэды олон шабинарые хурган гаргааб? Россин болон Буряад

Республикын искусствын габьяата ажал ябуулагшад Ю.Корнаков, В.Усович, П.Чайковскийн нэрэмжэтэ хүгжэмэй колледжын багша В.Лазарева гээд олон даа. Буряадай оперо болон баледэй театрай хүгжэмшэд булта энэ багшын хургаал заабари абажа гараһан гээ наа, алдуу болохогүй.

1971 ондо хүгжэмэй училищиин буряад инструментүүдэй таһагта чанзын, хуурай, лимбын гэхэн шэнэ классууды нээжэ һэн. Удангүй монголоо ятага асаржа нэбтэрүүлээ һэн.

Наһанай амаралтада габашые, түрэл училищитага хахасаагүй, ажаллажал байдаг. Республикынаа нютаг нуга бүхэнһөө, холын хотонуудһаа бэшгүүдые, амаршалһануудые абаһаар лэ юм. Хуушан пианиная мээхэйгээр харан: «1947 онһоо эхилжэ, намайа хоолуулжа байдаг даа», - гээд мийэрэн хууна һэн.

А.ХАЛБАЕВА.

4 февраля 2003 г.

ПОМОГИТЕ ШОЙЖИЛУ!!!

Мы уже писали в нашей газете о мальчике Шойжиле Шамбуеве, который получил ожоги тяжелой степени. Он пролежал в детском хирургическом отделении БСМП (Улан-Удэ). Для дальнейшего лечения Министерство здравоохранения РБ направило мальчика в НИИ травматологии и ортопедии (Нижний Новгород) с диагнозом: послеожоговые деформации лица, туловища, разгибательная контрактура в 1-4

плюснево-фаланговых суставах обеих кистей. Нужна срочная материальная помощь Шойжилу. Просим откликнуться закаменцев на этот зов, крик души родителей. Известно стало, что депутат НХ РБ Н.М. Зубарев незамедлительно отозвался, выделил на лечение 5 тысяч рублей. Все родные благодарят его за помощь. Земляки, кто сколько может, помогите Шойжилу!

Перечисляйте деньги в Сбербанк 2443 на счет 42306810509099403402, г.Закаменск, 671950.

Хайрата эхэ - арадай хуралсалай отличник, багшын ажалай ветеран

Нина Баяновна ХАЙНЧИКОВАГАЙ

саһаа урид наһа бараһан ушараар Бэшүүрэй аймагай Харланай найман жэлэй хургуулида суг хураһан Г.Н. болон Б.Ж. Жигжитовтэндэ үеын нүхэд гүнзэгы шаналал гашуудалаа хүргэжэ байһанаа мэдүүлнэ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Генеральна директор - ахамад редактор А.А.АНГАРХАЕВ.

Редактор Г.Х.ДАШЕЕВА.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, И.Б.ДАГБАЕВ (Буряад Республикын Правительство), Ф.П.БОТОНОВА, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), Б.М.Ж.БАЛДАНОВ (генеральна директорэй 1-дэх орлогшо-ахамад редакторай орлогшо), Б.В.ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ (секретариадые хүтэлбэрлэгшэ-генеральна директорэй орлогшо), Д.Д.ЭРДЫНИЕВА (харюусалгата секретарь), таһагуудые даагшад: Н.Д.НАМСАРАЕВ, А.А.Н.ПЕРГЕНОВ, Т.В.САМБЯЛОВА, Н.А.ГОНЧИКОВА, А.А.ФАДЕЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА.

Хэблэлэй байшанай телефонууд: генеральна директорэй-ахамад редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54 (факс), ген. директорэй 1-дэх орлогшо-ахамад редакторай орлогшын - 21-68-08, ахамад редакторай орлогшонорой - 21-64-36, 21-33-61, секретариатай - 21-50-52; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-60-21; «Морин хуур», «Вершины» журналнуудай, «Буряад Республикын Хуулига шиндхэбэринүүдэй суглуулбарин» редакци - 21-55-97; залуушуулай, оюутадай ажабайдалай болон олонитын хүдэлмэрийн, «Одон» журналай редакци - 21-54-93; мэдээсэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламн - 21-62-62, коммерческэ ажалай - 21-55-97; компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтерин - 21-23-67.

Редакцида ороһон материалнууд шүүмжэлэгдэдэггүй, мүн авторнуудтань бусаададаггүй.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрэнүүдэй бэшэлгые хазагайруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин һанамжа автарайхитай адли бэшэ байжа магад.